

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Педагогічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 30

Заснований в 2007 році

Видається двічі на рік

Хмельницький – 2021

Засновники:

**Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія**

ISSN 2309-9127 (друкована версія) ISSN 2313-8769 (Online)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №20734-10534 ПР від 30.04.2014 р.

Збірник наукових праць «Педагогічний дискурс» включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі «Педагогічні науки» (постанова Президії ВАК України від 09 квітня 2008 р. №2-05/4; від 18 листопада 2009 р. №1-05/5; наказ МОН України від 06 березня 2015 р. № 261); включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (наказ МОН України від 02 липня 2020 р. №886)

Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький, 2021. Вип. 30. 94 с.

Збірник наукових праць «Педагогічний дискурс» містить статті теоретичного та експериментального характеру з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, шкільної освіти, методики навчання, виховання і профорієнтації учнів у закладах освіти та позашкільних установах, теорії та методики управління освітою, професійного становлення студентів, педагогічної практики, порівняльної педагогіки, соціальної педагогіки, неперервної педагогічної освіти тощо.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: *Шоробура Інна*, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Заступник головного редактора: *Галус Олександр*, доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Відповідальний секретар: *Кришук Богдан*, кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Топузов Олег доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Березівська Лариса доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України (Україна, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського);

Біницька Катерина доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Блощинський Ігор доктор педагогічних наук, професор (Україна, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького);

Гораш Катерина кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Домбі Аліса доктор хабілітований, професор (Угорщина, Сегедський університет);

Зданевич Лариса доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Кежковська Ірина доктор філософії, професор (Польща, Гданська вища школа гуманістична);

Кліпа Отілія доктор філософії, професор (Румунія, Сучавський університет імені Штефана чел Маре);

Мельничук Ірина доктор педагогічних наук, професор (Україна, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я.Горбачевського МОЗ України);

Мозолев Олександр доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Назаренко Тетяна доктор педагогічних наук, професор (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Пехота Олена доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Романишина Людмила доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Руснак Іван доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Самборський Сергій доктор психологічних наук, професор, Університет штату Каліфорнія (м.Сакраменто, США);

Сінкевич Сергій кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького);

Торгійк Джудіт доктор хабілітований, професор (Угорщина, Університет прикладних наук імені Яноша Кодолані);

Шелестова Людмила доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Ящук Інна доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія).

Збірник включено до:

DOAJ, ERIH PLUS, Index Copernicus, ROAD, Crossref, WorldCat, Google Scholar, BASE, CORE, Ulrichsweb (Ulrich's Periodicals Directory), Polska Bibliografia Naukowa, Open Ukrainian Citation Index, Бібліометрика української науки, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 7 від 26 червня 2021 року)

© Інститут педагогіки НАПН України, 2021

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2021

© Ільїнський С.В. (обкладинка), 2021

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Pedagogical Discourse

Collection of Scientific Papers

Issue 30

Founded in 2007

Published semi-yearly

Khmelnyskyi – 2021

Founders:

**Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy**

ISSN 2309-9127 (Print)
ISSN 2313-8769 (Online)

State Registration Certificate of Printed Massmedia
series KB №20734-10534 IIP of 30.04.2014

Collection of scientific papers «Pedagogical Discourse» is included to the List of scientific professional editions of Ukraine in the sphere of «Pedagogical Sciences» (decision of Presidium of the State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine of November 18, 2009 №1-05/5; order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 06 March 2015 № 261). It is also included to the List of scientific professional editions of Ukraine (category «B») (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886)

Pedagogical Discourse: Collection of Scientific Papers. Khmelnytskyi, 2021. Issue 30. 94 p.

Collection of scientific papers «Pedagogical Discourse» contains the articles of theoretical and experimental character on the topical problems of theory and history of pedagogics, school organization and management, methods of teaching, upbringing and career guidance of students in educational establishments and out-of-school institutions, theory and methods of education management, professional formation of students, pedagogical practice, comparative pedagogics, social pedagogics, continuing pedagogical education, etc.

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief: *Shorobura Inna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, corresponding member of the NAPS of Ukraine (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)*

Deputy editor in chief: *Halus Oleksandr, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)*

Executive editor: *Kryshchuk Bogdan, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)*

Topuzov Oleg *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the NAPS of Ukraine (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);*

Berezivska Larysa *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, corresponding member of the NAPS of Ukraine (Ukraine, State V. O. Sukhomlynskyi Scientific-Pedagogical Library of Ukraine);*

Binytska Kateryna *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);*

Bloshchynskyi Ihor *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi);*

Horash Kateryna *Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Researcher (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);*

Dombi Alice *Doctor Habilitowany, Professor (Hungary, University of Szeged);*

Zdanevych Larysa *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);*

Kierzkowska Iryna *Doctor of Philosophy, Professor (Poland, Gdansk Higher School of Humanities);*

Klipa Otilia *Doctor of Philosophy, Professor (Romania, Ștefan cel Mare University of Suceava);*

Melnychuk Iryna *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University);*

Mozolev Oleksandr *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);*

Nazarenko Tetiana *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);*

Piekhota Olena *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);*

Romanyshyna Liudmyla *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);*

Rusnak Ivan *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);*

Samborskyi Serhii *Doctor of Psychology, Professor, California State University (Sacramento, USA);*

Sinkevych Serhii *Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi);*

Torgyik Judit *Doctor of Philosophy, Professor (Hungary, Kodolányi János University);*

Shelestova Liudmyla *Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Researcher (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);*

Yashchuk Inna *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy).*

The collection is listed in:

[DOAJ](#), [ERIH PLUS](#), [Index Copernicus](#), [ROAD](#), [Crossref](#), [WorldCat](#), [Google Scholar](#), [BASE](#), [CORE](#),
[Ulrichsweb \(Ulrich's Periodicals Directory\)](#), [Polska Bibliografia Naukowa](#),
[Бібліометрика української науки](#), [Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського](#)

*Recommended for publication by the decision of the Scientific Board
of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(protocol № 7 of June 26, 2021)*

ЗМІСТ

ЮЛІЯ ХАРЧЕНКО, ОЛЕНА БАБЕНКО, ОЛЕНА ДАНИЛЬЧЕНКО <i>Онлайн-вікторина як форма профорієнтаційної діяльності.....</i>	7–15
ОЛЕКСАНДР ГАЛУС, ОЛЕНА ГАЛУС <i>Заклади загальної середньої освіти як суб'єкти виявлення дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах.....</i>	16–23
ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВ <i>Використання навчального відео студентами-ветеринарами, що вивчають оперативну хірургію.....</i>	24–31
ІРИНА РЕГЕЙЛО, НАТАЛІЯ БАЗЕЛЮК <i>Дослідницька діяльність університетів: проблеми оцінювання.....</i>	32–43
ЮЛІАНА ЛАВРИШ, ОКСАНА КОРБУТ, СВІТЛАНА БУГА <i>Критична рефлексія як головний компонент індивідуалізованого навчання мови в умовах цифрової освіти в університеті.....</i>	44–49
ОЛЬГА КОСОВИЧ <i>Критерії відбору навчальних матеріалів у навчанні аудіюванню на старшому етапі загальноосвітньої середньої школи.....</i>	50–55
ОЛЕСЯ ДОЛИНСЬКА <i>Особливості використання регіонального компоненту у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм».....</i>	56–62
ОЛЕКСАНДРА МАРМАЗА <i>Аксіологічний контент управлінських інновацій.....</i>	63–68
ІГОР ЗАЙЦЕВ <i>Компоненти, критерії та показники рівнів готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності.....</i>	69–75
ОЛЬГА ФЕДОРЧУК <i>Педагогічні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх правознавців.....</i>	76–82
КАТЕРИНА КАЛИНИЧ <i>Художній текст як ілюстративне джерело значення парадигми «успіх» у педагогіці: роман Є. Водолазкіна «Брісбен».....</i>	83–92

CONTENT

YULIIA KHARCHENKO, OLENA BABENKO, OLENA DANYLCHENKO <i>Online Quiz as a Form of Career Guidance.....</i>	7–15
OLEKSANDR HALUS, OLENA HALUS <i>Institutions of General Secondary Education as Subjects of Identification of Children who are in Difficult Life Circumstances.....</i>	16–23
OLEKSANDR STEPANOV <i>Usage of the Educational Video by Students-Veterinarians Who are Studying Operative Surgery.....</i>	24–31
IRYNA REHEILO, NATALIYA BAZELIUK <i>Universities' Research Performance: Evaluation Issues.....</i>	32–43
YULIANA LAVRYSH, OKSANA KORBUT, SVITLANA BUHA <i>Critical Reflection as a Key Component of Personalized Language Learning in Digital Education Environment at University.....</i>	44–49
OLGA KOSOVYCH <i>Criteria for Selection of Educational Materials in the Training of Listening at the Senior Stage of the Secondary High School.....</i>	50–55
OLEZIA DOLYNSKA <i>Features of Using the Regional Component in Training Students of Program Subject Area 242 «Tourism»</i>	56–62
OLEKSANDRA MARMAZA <i>Axiological Content of Management Innovations.....</i>	63–68
IHOR ZAITSEV <i>Components, Criteria and Indicators of the Readiness Levels of Future Naval Infantry Units Officers for Professional Activity.....</i>	69–75
OLHA FEDORCHUK <i>Pedagogical Conditions of Using Information and Communication Technologies during the Training of Future Lawyers.....</i>	76–82
KATERYNA KALYNYCH <i>Literary Text as an Illustrative Source of Meaning of Paradigms of «Success» in Pedagogy: E. Vodolazkin's Novel «Brisbane».....</i>	83–92

УДК 371.212+378096:377

UDC 371.212+378096:377

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.01)

ЮЛІЯ ХАРЧЕНКО,

кандидат хімічних наук

*(Україна, Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
вул. Роменська, 87)*

YULIYA KHARCHENKO,

Candidate of Chemical Sciences

*(Ukraine, Sumy, A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University,
Romenska St., 87)*

ORCID: [0000-0002-8960-2440](https://orcid.org/0000-0002-8960-2440)

ОЛЕНА БАБЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент

*(Україна, Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
вул. Роменська, 87)*

OLENA BABENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

*(Ukraine, Sumy, A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University,
Romenska St., 87)*

ORCID: [0000-0002-1416-2700](https://orcid.org/0000-0002-1416-2700)

ОЛЕНА ДАНИЛЬЧЕНКО,

кандидат географічних наук

*(Україна, Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87)*

OLENA DANYLCHENKO,

Candidate of Geographical Sciences

*(Ukraine, Sumy, A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University,
Romenska St., 87)*

ORCID: [0000-0003-2881-843X](https://orcid.org/0000-0003-2881-843X)

Онлайн-вікторина як форма профорієнтаційної діяльності

Online Quiz as a Form of Career Guidance

Статтю присвячено питанню організації профорієнтаційної діяльності у закладах вищої освіти. Автори наголошують на необхідності пошуку нових форм профорієнтаційної роботи, у тому числі і через карантинні обмеження, обумовлені пандемією COVID-19, і розглядають можливість використання онлайн-вікторин із цією метою. Для цього до Дня відкритих дверей кафедри хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка була розроблена онлайн-вікторина з хімії. Онлайн-формат проведення дозволив значно розширити географію учасників. Також шляхом анкетування опитано учасників онлайн-вікторини, результати якого показали, що участь у заході викликала зацікавлення до університету та кафедри-організатора, та дозволили виявити найбільш зручні способи зворотного зв'язку із учнями. Наголошено на необхідності активізації співпраці із учителями. Загалом, результати аналізу отриманих відповідей дозволяють зробити висновок про потенційну ефективність проведення онлайн-заходів із профорієнтаційною метою.

Ключові слова: профорієнтаційна діяльність університету, заклади вищої освіти, онлайн-вікторина, майбутні абітурієнти, вступна кампанія.

The article is devoted to the issue of organizing career guidance activities at universities. The results of external independent testing for the period 2016–2020 were analyzed. It was found that over the last five years the number of graduates who registered for testing in chemistry and graduates who reached the passing score significantly decreased. This negative trend leads to decreasing number of future applicants for chemical specialties, including pedagogical ones. This fact leads to an aggravation of the higher educational institutions struggle for graduates. The authors emphasize the need to search for new forms of career guidance, including because of the quarantine restrictions caused by the COVID-19 pandemic. The authors consider the possibility of using online quizzes for career guidance providing. So, the Open Day of the Department of Chemistry and Methods of Teaching Chemistry of A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University was held and an online quiz in chemistry was developed. The online

format of the event made it possible to significantly expand the geography of the participants. This made it possible to obtain data from the participants in order to subsequently inform them about the events that will be conducted by the department, as well as to keep in touch with potential applicants. All participants of the quiz were asked to answer the questionnaire in order to find out their opinion about the event and find out if they were interested in our university and our department after participating in the quiz. The results showed that participation in the event aroused interest of students in the university and the department. The most convenient ways of feedback from students were also found out. The need to intensify cooperation with teachers was noted. In general, the results of the analysis of the responses received allow us to draw a conclusion about the potential effectiveness of such online events for career guidance.

Key words: career guidance activities of the university, higher educational institutions, online quiz, prospective applicants, an introductory campaign.

Вступ / Introduction. Реалії освіти в Україні сьогодні такі, що заклади вищої освіти змушені конкурувати між собою у справі залучення абітурієнтів до лав своїх студентів, а боротьба за майбутніх студентів починається задовго до вступної кампанії. І в цій боротьбі педагогічні ЗВО, на жаль, програють класичним університетам. Причин тому декілька, але найголовнішою, на нашу думку, є знецінення педагогічної професії як такої. До того ж дуже важко витримувати цю конкурентну боротьбу при наборі на природничі педагогічні спеціальності, в тому числі на хімію. Адже для вступу на хімічні спеціальності наявність сертифікату ЗНО з хімії є обов'язковою. Але аналіз даних українського центру оцінювання якості освіти щодо кількості випускників, що зареєструвалися і подолали поріг «склав/не склав» за останні 5 років, є зовсім невтішним (табл. 1). Так, загальна кількість учасників в Україні, які зареєструвалися на зовнішнє незалежне оцінювання, у 2016 р. складала 28502, у 2017 р. – 24812, у 2018 р. – 21978, у 2019 р. – вже 15476, а у 2020 р. склала лише 14105 осіб. Кількість осіб, які подолали поріг «склав / не склав» з хімії та отримали рейтингову оцінку за виконання сертифікаційної роботи за шкалою 100 – 200 балів, у 2016 р. складала 22314, у 2017 р. – 17647, у 2018 р. – 17608, у 2019 р. – вже 11828, а у 2020 р. склала лише 9974 осіб.

Таблиця 1

Результати ЗНО учасників з хімії

Рік	Результат складання тесту з хімії				
	усього	не з'явився	анульовано	не подолав поріг	подолав поріг
2020	14105	3004	1	1126	9974
2019	15476	1776	2	1870	11828
2018	21978	2307	2	2061	17608
2017	24812	2928	2	4235	17647
2016	28502	3027	6	3155	22314

Як видно із даних табл. 1 та графіку на рис. 1 за останні 5 років кількість випускників, що подолали поріг «склав / не склав» у 2020 р. зменшилася на 44,7 % порівняно із 2016 р.

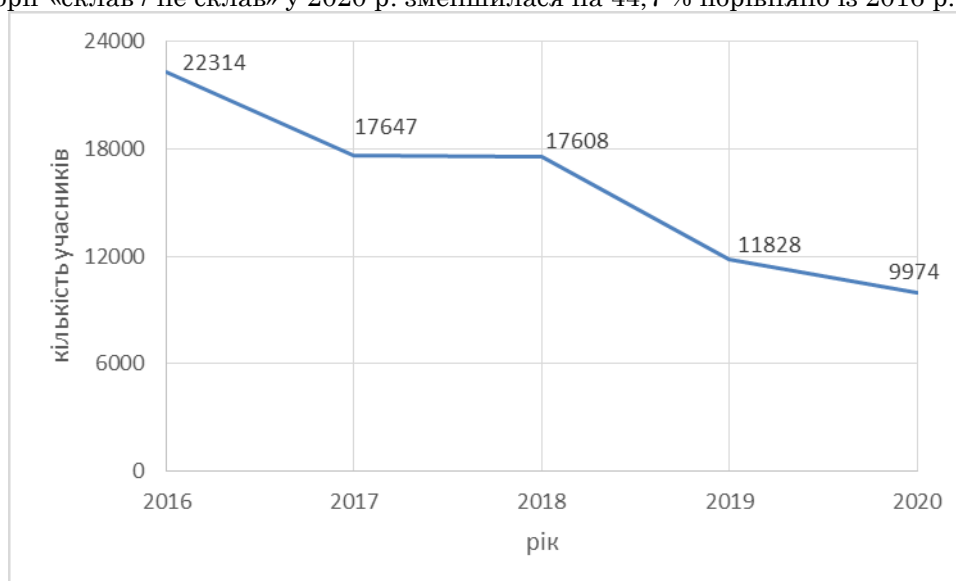

Рис. 1 Динаміка кількості учасників, що склали ЗНО з хімії

І особливо слід зазначити, що загальна кількість випускників, які склали ЗНО з хімії у 2020 р. зменшилася на 56,42 %, що є дуже тривожним сигналом і свідчить про зниження рівня хімічної освіти в цілому і серйозне зниження інтересу школярів до хімічної науки. Такий стан речей вимагає негайної адекватної реакції суспільства, шкіл і педагогічних ЗВО. Останнім же, у свою чергу, потрібно активізувати профорієнтаційну діяльність, спрямувати свої зусилля на пошук нових ефективних методів та форм її проведення.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою проведеного дослідження є визначення можливості використання онлайн-вікторин з хімії для проведення профорієнтаційної діяльності.

Методи / Methods. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи дослідження:

– теоретичні: аналіз педагогічних і методичних наукових публікацій, дисертаційних робіт, систематизація й узагальнення статистичних даних, за допомогою яких обґрунтовано теоретичні положення проблеми пошуку сучасних форм профорієнтаційної діяльності;

– емпіричні: проведення онлайн-вікторини з подальшим анкетуванням її учасників, що проводились за допомогою Google Форм, та систематизація результатів опитування респондентів, що дали можливість сформулювати висновки про потенційну ефективність для профорієнтаційної роботи.

У онлайн-вікторині взяли участь 295 учасників із 21 області України.

Результати / Results. Проблема профорієнтаційної діяльності постійно підіймається у педагогічних наукових колах.

У науковій літературі можна виокремити декілька напрямків досліджень з цієї теми: психологічний аспект професійного самовизначення досліджували Б. Ананьев, Л. Захаріяш, В. Лісовський, В. Рибалка, Б. Федоришин та інші. Особливу увагу приділяють науковці, зокрема М. Захаров, Н. Мирончук, Є. Павлютенкова, А. Уколова, Б. Утемуратова та інші, мотивації вибору професії старшокласниками. Соціологічну складову висвітлено у роботах Є. Головахи, М. Журавльової, О. Ледньової, Н. Розіної, та ін. Питання управління профорієнтаційною роботою у закладах освіти висвітлено у роботах С. Архипової, А. Мутирової, Р. Рикової, Н. Спіциної та ін.

Актуальною є тема проведення профорієнтаційної діяльності, пошук ефективних її форм і для науковців інших країн. Зокрема, аналіз і систематизація досвіду проведення профорієнтації у 14 країнах світу, таких як: Великобританія, Німеччина, Австрія, Фінляндія, Австралія та інші (Sweet R. & Watts A., 2004) – виявив надзвичайну важливість профорієнтації на різних рівнях освіти: обов'язкова шкільна освіта, повна середня та вища освіта, державні служби зайнятості – для державної політики цих країн, необхідність залучення у цю роботу роботодавців, профсоюзів, освітніх організацій, батьків, студентів, спеціалістів з профорієнтації та фінансової підтримки з боку урядів.

Значна увага західних науковців приділяється питанню впливу різних факторів, як то: рівень освіти, амбіційність, рівень матеріального забезпечення родини на вибір майбутньої професії учнями старших класів (Вахтер J., 2017); чи отримують діти необхідну інформацію та різноманітні рекомендації профорієнтаційного характеру від батьків, друзів, учителів тощо (Moote J. & Archer L., 2017) та що визначає їх професійні уподобання (Fejes A. & Dahlstedt M., 2020).

Слід зазначити, що проблема активізації профорієнтаційної роботи у педагогічних закладах вищої освіти наразі також є дуже актуальною. І їй в літературі присвячено ряд робіт. Слабким місцем у сучасному стані профорієнтаційної роботи можна вважати низьку поінформованість школярів про професії, в тому числі і педагогічну. Тому одними із головних завдань профорієнтаційної роботи викладачів кафедр педагогічних ЗВО можна вважати (Танько Т., 2012) такі:

– допомога учням виявляти професійно значимі якості та здібності, які б допомагали їм самореалізовуватись;

– спрямування учнів на самопізнання;

– сприяння посиленню конкурентоспроможності на ринку праці.

Важливо також дотримуватись принципу систематичності та наступності у профорієнтаційній діяльності (Ботузова Ю., 2019). Це означає, що проводити таку роботу потрібно на різних етапах: із учнями шкіл, абітурієнтами, слухачами підготовчих курсів, студентами і навіть на рівні післядипломної освіти (Мутирова А., 2010).

У цьому аспекті важливою є також і можливість організації професійного відбору абітурієнтів до педагогічного закладу вищої освіти (Добровольська Л., 2001), адже саме учитель може бути прикладом для учнів при виборі майбутньої професії. Цікаво, що серед різних факторів, які впливають на вибір університету майбутніми студентами, найбільший вплив має приклад знайомих, родичів, друзів, які в цьому закладі навчались (Дунець Л., 2013).

Суттєвим фактором, що впливає на вибір старшокласників, також є сайт, рекламні проспекти

університетів та окремих спеціальностей (Derkach T., Kolodyazhna A. & Shuhailo Y., 2021). І якість презентації університету, повнота представленої інформації а також поширення цієї інформації має бути на високому рівні.

Не менш важливим є аналіз форм і методів профорієнтаційної роботи у закладах вищої педагогічної освіти (Гриньова М. & Ханнанова О., 2018). До таких форм залучення майбутніх абітурієнтів можна віднести різноманітні екскурсії, олімпіади, конкурси, майстер-класи та ін.

Водночас зазначимо, що більшість наукових робіт, що стосуються організації та проведення профорієнтаційної роботи, висвітлюють «традиційні» підходи, натомість недостатньо висвітлена проблема дослідження ефективності та пошуку нових форм профорієнтаційних заходів у педагогічних закладах вищої освіти, зокрема для проведення їх дистанційно, онлайн тощо. Цим і зумовлений вибір нашої педагогічної розвідки.

На кафедрі хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка питанню залучення майбутніх абітурієнтів приділяється суттєва увага. У попередні роки традиційними формами організації профорієнтації були: Дні відкритих дверей, олімпіади та конкурси для школярів, робота із обдарованою молоддю, проведення екскурсій по кафедрі для учнів шкіл міста та області, проведення пробного ЗНО з хімії тощо. Але 2020 рік вніс свої корективи. Пандемія і карантин, пов'язані із поширенням COVID-19, унеможливили проведення звичних очних заходів і зустрічей із учнями шкіл. Це стало викликом для кафедри при проведенні профорієнтаційної роботи і вимагало нетрадиційних підходів. Весь світ був змушений на час карантину та локдауну перейти на дистанційні і онлайн-форми діяльності. Тому ми також вирішили перевести одну із форм профорієнтації – вікторину – в онлайн-формат і використати її як платформу для активізації пізнавального інтересу учнів до хімії, з одного боку, і з метою рекламування нашого навчального закладу і кафедри хімії та методики навчання хімії в тому числі, з іншого. Поширення інформації про вікторину – «Хімічний квіз» – здійснювали в першу чергу через соціальні мережі, зокрема Facebook, через учителів у школах, закликаючи поширювати цю інформацію серед усіх своїх знайомих, що дозволило суттєво розширити географію інформаційного охоплення. У результаті учасниками нашої онлайн-вікторини стало майже 290 осіб із різних областей України. Зазначимо, що за традиційного очного проведення профорієнтаційних заходів у попередні роки до участі у різноманітних заходах кафедри вдавалось залучати в основному лише школярів міста і прилеглих районів. Серед тих, хто взяв участь у цьогорічному заході, були учні 7–11 класів, студенти і навіть учителі. Усіх учасників ми просили надати свою електронну адресу для зворотнього зв'язку із переможцями, які мали змогу отримати пам'ятні призи. Звичайно, деяка кількість форм-відповідей була із фейковими адресами, хоча і правильними відповідями. На жаль, ми не могли додати таких учасників до загальної бази. Проте цей факт можна розглядати і з іншої точки зору – учасникам було цікаво просто взяти участь у вікторині, випробувати свої знання, а не претендувати на приз. Ця вікторина дозволила сформувати базу електронних адрес, на які пізніше було надіслано анкету у вигляді Google Форми щодо думки учасників про проведений конкурс. До того ж цю базу можна використовувати для подальшого інформування учнів про наступні заходи. Слід зазначити, що проведення онлайн-вікторини було приурочене до Дня відкритих дверей кафедри хімії та методики навчання хімії, який проходив також онлайн. Усіх учасників було поінформовано, що результати вікторини будуть оголошені в прямому ефірі під час проведення Дня відкритих дверей кафедри. На нашу думку, це мало також зацікавити учнів і спонукати їх приєднатися до ефіру. І дійсно, серед гостей, які доєдналися до Дня відкритих дверей, були присутні і учасники онлайн-вікторини.

Усім учасникам хімічного квізу після його завершення було запропоновано дати відповіді на декілька питань, зокрема:

1. В якому класі навчаєтесь?
2. Після участі у квізі мені:
 - стало цікаво, який заклад його проводив;
 - байдуже, який заклад його проводив;
 - стало цікаво, який заклад його проводив, та знайшов інформацію про нього.
3. Вважаю, що такі онлайн-вікторини, турніри, конкурси:
 - треба завжди проводити замість звичайних;
 - є доцільними тільки під час карантину;
 - можна проводити не тільки під час карантину.
4. Для мене найкращим варіантом отримувати різну інформацію є:
 - Telegram;
 - Facebook;
 - Twitter;
 - Instagram;

- Viber;
 - в школі від учителя;
 - на електронну пошту.
5. Якщо будуть подібні онлайн-вікторини:
- обов'язково візьму участь;
 - можливо візьму участь;
 - візьму участь, якщо буде можливість виграти подарунок;
 - не буду брати участь ні за яких обставин.
6. Ваші побажання організаторам (відкрите питання).

Обговорення / Discussion. Аналіз відповідей анкети, яка була запропонована учасникам, показав, що найбільш активними у зворотному зв'язку із організаторами вікторини виявилися 8-класники, набагато менш активними 10-ти, 7-ми та 9-ти класники (рис. 2).

А от учні 11-их класів опитування проігнорували. Вважаємо, це можна пояснити їх завантаженістю та посиленою підготовкою до ЗНО.

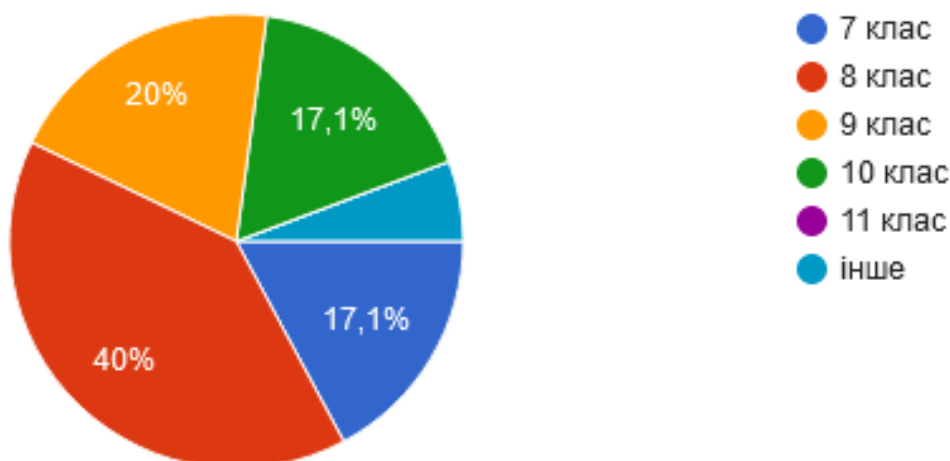

Рис.2 Співвідношення учнів різних класів, що взяли участь в опитуванні

Одним із питань анкети, яке нас найбільше цікавило, було: чи участь у вікторині змусила учасників замислитися над тим, який заклад її проводив і, найголовніше, чи спонукало це їх знайти інформацію про наш заклад. Слід зазначити, що одержані відповіді нас приємно вразили (рис. 3). Лише 14,3 %-кам учасників було байдуже, який заклад проводив вікторину. Більшість опитаних, а це – 60 %, зазначили, що їм стало цікаво, хто її проводив, а 25,7 % не просто зацікавилися, а знайшли інформацію про наш університет і нашу кафедру, що, на нашу думку, є свідченням ефективності проведення онлайн-вікторини як форми профорієнтаційної діяльності.

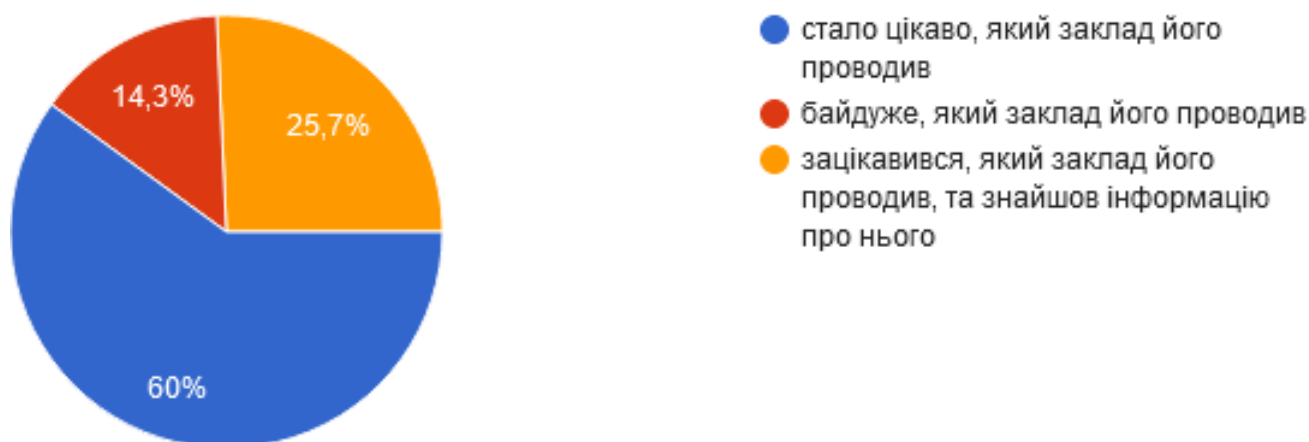

Рис. 3 Зацікавленість до організатора онлайн-вікторини

Щоб з'ясувати ставлення учнів до проведення вікторин, турнірів, конкурсів у онлайн-форматі, їм було запропоновано обрати з-поміж запропонованих варіантів (рис. 4). Як виявилось, думки, що такі заходи у онлайн-форматі можна проводити не тільки під час карантину, дотримується 54 % опитаних. 17 % вважають, що такий формат є доцільними тільки під час карантину. І 29 %

відповідно схиляються до думки, що онлайн-заходи треба завжди проводити замість звичайних.

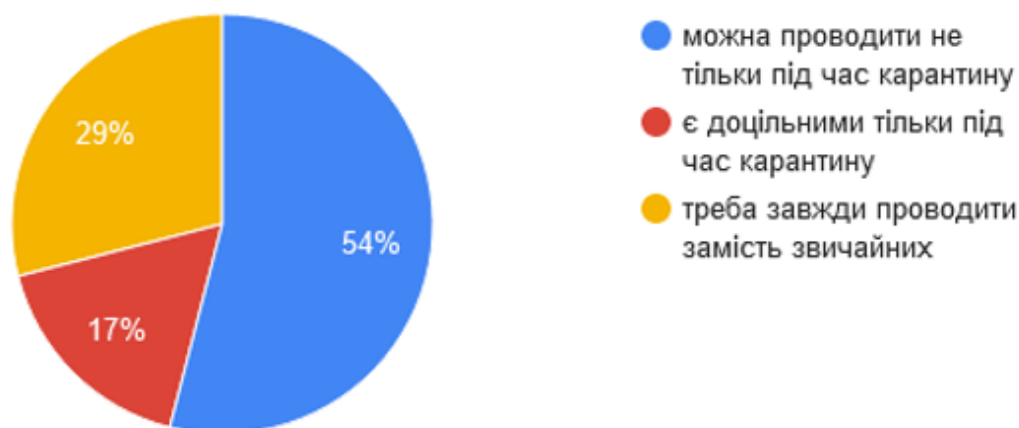

Рис. 4 Вважаю, що такі онлайн-вікторини, турніри, конкурси

Ще одне питання, яке нас цікавило, це форма зв'язку із учнями. Ми вирішили з'ясувати, який шлях отримання інформації від закладу вищої освіти для них є найзручнішим. І тут ми отримали дуже цікаві дані (рис. 5). Виявляється, найбільш зручним форматом для учнів є одержання інформації на електронну пошту – близько 69 % опитаних. На другому місці за зручністю – інформація від шкільного учителя – майже 63 % опитаних. І цей результат є показовим і дуже важливим, оскільки вказує на те, що вплив учителя на учнів, до того ж в різних сферах, все ще залишається досить вагомим. А отже, для проведення профорієнтаційних заходів важливе значення має налагодження зв'язків кафедри із учителями шкіл міста і області. На третьому місці за зручністю одержання інформації і популярністю виявився застосунок Viber. Найменш прийнятним учні зазначили Twitter.

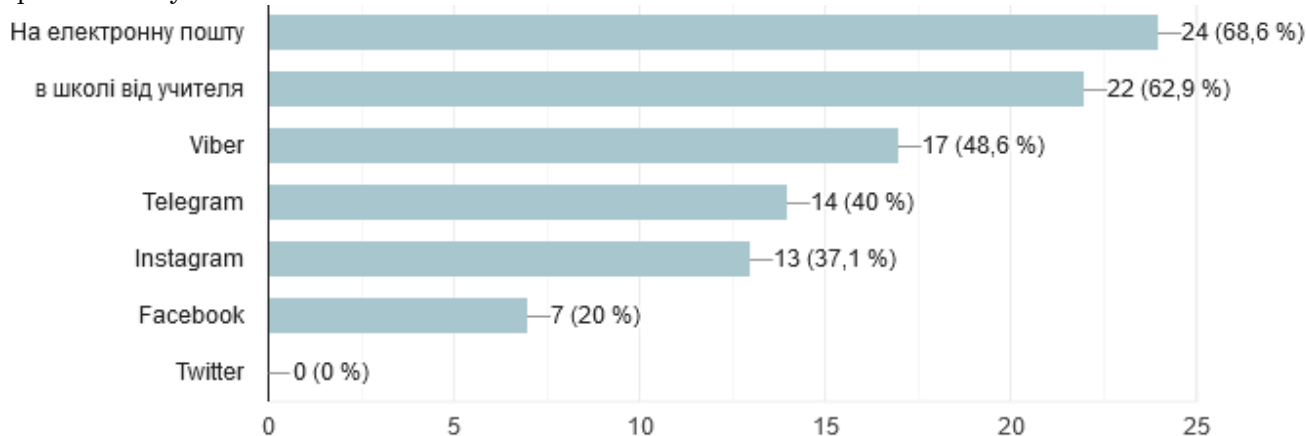

Рис. 5 Найкращий спосіб отримувати інформацію

Також нам було дуже цікаво дізнатися, чи сподобався такий формат учням і що б вони хотіли нам побажати. І в цьому питанні наші респонденти нас також порадували, адже онлайн-вікторина всім сподобалася. На питання, чи взяли б Ви участь у подібних онлайн-заходах в майбутньому, ми не отримали жодної негативної відповіді (рис. 6). Натомість 72 % опитаних зазначили, що обов'язково візьмуть участь. Одержані результати підтвердили нашу думку про потужний потенціал онлайн-заходів, в тому числі і онлайн-вікторин, як таких, що сприяють підвищенню зацікавленості учнів до вивчення хімії і в той же час є дієвими агітаційними і профорієнтаційними формами роботи, які можуть використовуватися і як самостійний вид під час обмежень на проведення очних заходів, і як доповнення до традиційних.

Рис. 6 Якщо будуть подібні онлайн-вікторини

Серед висловлених учасниками побажань переважно були подяки та пропозиції на майбутнє і надалі проводити такі вікторини.

Висновки / Conclusions. Отже, на тлі падіння популярності хімічних спеціальностей і знецінення педагогічної професії педагогічним закладам вищої освіти потрібно приймати виклики сьогодення і докладати значних зусиль для агітації майбутніх абітурієнтів до вступу, вводити до арсеналу засобів і форм профорієнтації нові, актуальні та цікаві для учнів. Зокрема, проведене нами опитування учасників онлайн-вікторини показало, що заходи, проведені у онлайн-форматі, можуть бути не тільки формою організації позакласної діяльності учнів, а й досить потужним інструментом профорієнтаційної діяльності. Вони дозволяють сформувати базу майбутніх абітурієнтів і учнів, з якими можна надалі працювати, інформуючи та залучаючи їх до різноманітних подій. Зважаючи на агітаційний потенціал онлайн-заходів, варто включати їх до арсеналу профорієнтаційних інструментів не тільки під час карантинних обмежень. Вдало проведені, такі заходи також спонукають учасників до пошуку інформації про їх організаторів, підвищують зацікавленість до них. До того ж виявилось, що найкращим шляхом для учнів отримувати інформацію про різні заходи є електронна пошта, що слід враховувати при проведенні профорієнтаційної роботи. Також важливим важелем впливу на учнів, як показало опитування, залишається шкільний учитель. Тому важливо підтримувати зв'язок зі школами, учителями, постійно інформувати їх про всі освітні та профорієнтаційні заходи, що проводяться закладами вищої освіти.

Список використаних джерел і літератури:

Ботузова, Ю. В. (2019). Проблеми забезпечення наступності у формуванні професійного самовизначення абітурієнтів. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, VII (35). I.213*, 28–33. Взято з <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-213VII35-06> [in Ukrainian].

Гриньова, М. В., & Ханнанова, О. (2018). Профорієнтація як шлях до успішного професійного самовизначення особистості. *Українська професійна освіта*, 3, 34–43. Взято з <http://doi.org/10.5281/zenodo.2025813> [in Ukrainian].

Добровольська, Л. П. (2001). *Фаховий відбір абітурієнтів педагогічного вузу*. (Автореф. дис. канд. наук). Центральний ін-т післядипл. пед. освіти АПН України. Запоріжжя. Взято з <https://res.in.ua/fahovij-vidbir-abituriyentiv-pedagogichnogo-uzu.html> [in Ukrainian].

Дунець, Л. М. (2013). *Форми і методи профорієнтаційної роботи у вищому навчальному закладі. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 1, 86–88 [in Ukrainian].

Мутырова, А. С. (2010). Работа вуза по формированию профессионального самоопределения старшеклассников и профессиональной направленности студентов. *Вестник Бурятского государственного университета*, 1, 98–102. Взято з <http://old.bsu.ru/content/pages2/1066/2010/MytirovaAS.pdf> [in Russian].

Танько, Т. П. (2012). Профорієнтаційна робота як вагома складова діяльності кафедр педагогічних ВНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*, 9, 286–290. [in Ukrainian].

Український центр оцінювання якості освіти. Статистичні дані. Взято з <https://testportal.gov.ua/statystychni-dani/> [in Ukrainian].

Baxter, J. (2017). The career aspirations of young adolescent boys and girls LSAC Annual Statistical Report 2016. In book: *Longitudinal Study of Australian Children Annual Statistical Report 2016*, 11–34. Retrieved from

<https://www.researchgate.net/publication/319206636> The career aspirations of young adolescent boys and girls LSAC Annual Statistical Report 2016 [in English].

Derkach, T., Kolodyazhna, A., & Shuhailo, Y. (2021). Psychological factors motivating the choice of university entrants. *SHS Web of Conferences*, 104, 02001. Retrieved from <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402001> [in English].

Fejes, A., & Dahlstedt, M. (2020). Choosing one's future? Narratives on educational and occupational choice among folk high school participants in Sweden. *Int J Educ Vocat Guidance*, 20, 31–47. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10775-019-09392-5> [in English].

Moote, J., & Archer, L. (2017). Failing to deliver? Exploring the current status of career education provision in England. *Research Papers in Education*, 33, 1–29. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/02671522.2016.1271005> [in English].

Sweet, R., & Watts, A. (2004). Career Guidance and Public Policy: Bridging the Gap. Paris: OECD Publication. Retrieved from <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/34050171.pdf> [in English].

References:

Botuzova, Y. V. (2019). Problemy zabezpechennia nastupnosti u formuvanni profesiinoho samovyznachennia abiturientiv [Problems of Providing Continuity in the Formation of Professional Self-Determination of Entrants]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, VII(35), 1, 213, 28–33. Retrieved from <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-213VII35-06> [in Ukrainian].

Hrynova, M. V., & Khannanova, O. (2018). Proforiientatsiia yak shliakh do uspishnoho profesiinoho samovyznachennia osobystosti [Vocational Guidance as a Successful Way to an Individual's Career Determination]. *Ukrainska profesiina osvita – Ukrainian Professional Education*, 3, 34–43. Retrieved from <http://doi.org/10.5281/zenodo.2025813> [in Ukrainian].

Dobrovolska, L. P. (2001). *Fakhovi vidbir abiturientiv pedahohichnoho vuzu* [Professional Selection of Future Students of the Pedagogical Institute] (Extended Abstract of Candidate's Thesis). Tsentralnyi in-t pisladypl. ped. osvity APN Ukrainy. Zaporizhzhia. Retrieved from <https://res.in.ua/fahovij-vidbir-abiturientiv-pedahogichnogo-uzu.html> [in Ukrainian].

Dunets, L. M. (2013). Formy i metody proforiientatsiinoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi [Forms and Methods of Career Guidance Work in Higher Education]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» – Collection of Scientific Works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*, 1, 86–88 [in Ukrainian].

Mutyrova, A. S. (2010). Rabota vuza po formirovaniyu professional'nogo samoopredeleniya starsheklassnikov i professional'noj napravlenosti studentov. [The Work of High Educational Establishment on the Formation of Professional Selfdetermination of Graduates and Professional Orientation of Students]. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Buryat State University*, 1, 98–102. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2016_11_16 [in Russian].

Tanko, T. P. (2012). Proforiientatsiina robota yak vahoma skladova diialnosti kafedr pedahohichnykh VNZ [Vocational Guidance Work as an Important Part of Departments of Pedagogical Institutes]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The Sources of Pedagogical Skills*, 9, 286–290. [in Ukrainian].

Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity. Statystychni dani. [Ukrainian Center for Educational Quality Assessment. Statistics]. Retrieved from <https://testportal.gov.ua/statystychni-dani/> [in Ukrainian].

Baxter, J. (2017). The career aspirations of young adolescent boys and girls LSAC Annual Statistical Report 2016. In book: *Longitudinal Study of Australian Children Annual Statistical Report 2016*, 11–34. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/319206636> The career aspirations of young adolescent boys and girls LSAC Annual Statistical Report 2016 [in English].

Derkach, T., Kolodyazhna, A., & Shuhailo, Y. (2021). Psychological factors motivating the choice of university entrants. *SHS Web of Conferences*, 104, 02001. Retrieved from <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402001> [in English].

Fejes, A., & Dahlstedt, M. (2020). Choosing one's future? Narratives on educational and occupational choice among folk high school participants in Sweden. *Int J Educ Vocat Guidance*, 20, 31–47. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10775-019-09392-5> [in English].

Moote, J., & Archer, L. (2017). Failing to deliver? Exploring the current status of career education provision in England. *Research Papers in Education*, 33, 1–29. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/02671522.2016.1271005> [in English].

Sweet, R., & Watts, A. (2004). Career Guidance and Public Policy: Bridging the Gap. Paris: OECD Publication. Retrieved from <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/34050171.pdf> [in English].

Дата надходження статті: «23» лютого 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «31» березня 2021 р.

Харченко Юлія – доцент кафедри хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат хімічних наук

Kharchenko Yuliia – Assistant Professor of Chemistry and Methods of Teaching Chemistry of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Candidate of Chemical Sciences

Бабенко Олена – доцент кафедри хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

Babenko Olena – Assistant Professor of Chemistry and Methods of Teaching Chemistry of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Данильченко Олена – доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат географічних наук

Danylchenko Olena – Assistant Professor of General and Regional Geography of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Candidate of Geographical Sciences

Цитуйте цю статтю як:

Харченко, Ю., Бабенко, О., & Данильченко, О. (2021). Онлайн-вікторина як форма профорієнтаційної діяльності. *Педагогічний дискурс, 30*, 7–15. doi: [10.31475/ped.dys.2021.30.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.01).

Cite this article as:

Kharchenko, Yu., Babenko, O., & Danylchenko, O. (2021). Online Quiz as a Form of Career Guidance. *Pedagogical Discourse, 30*, 7–15. doi: [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.01).

УДК 371

UDC 371

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.02](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.02)

ОЛЕКСАНДР ГАЛУС,

доктор педагогічних наук, професор

(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, вул.

Проскурівського підпілля, 139)

OLEKSANDR HALUS,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,

Proskurivskoho Pidpillia St., 139)

ORCID: [0000-0002-1894-3141](https://orcid.org/0000-0002-1894-3141)

ОЛЕНА ГАЛУС,

кандидат юридичних наук, доцент

(Україна, Хмельницький, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда

Юзькова, вул. Героїв майдану, 8)

OLENA HALUS,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(Ukraine, Khmelnytskyi, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,

Heroes' Square, 8)

ORCID: [0000-0002-5474-3323](https://orcid.org/0000-0002-5474-3323)

**Заклади загальної середньої освіти як суб'єкти виявлення дітей,
які перебувають в складних життєвих обставинах**

**Institutions of General Secondary Education as Subjects of Identification of Children
who are in Difficult Life Circumstances**

В статті визначено роль та місце закладів загальної середньої освіти у механізмі взаємодії уповноважених суб'єктів при виявленні дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, булінгу та домашнього насильства. З метою приведення локальних правових актів закладів загальної середньої освіти у відповідність до законодавства України, запропоновано в цих закладах наказом керівника затвердити інструкцію для їх працівників щодо механізмів виявлення та здійснення заходів щодо підтримки дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та протокол про дії учасників освітнього процесу закладу освіти в ситуаціях насильства; передбачити в посадових інструкціях педагогічних працівників обов'язки щодо виявлення, вчасного реагування та інформування уповноважених суб'єктів щодо потрапляння дитини у складні життєві обставини; визначити уповноважену особу з числа працівників, що здійснюватиме невідкладні заходи реагування у разі виявлення фактів насильства; затвердити склад постійної комісії з розгляду випадків булінгу та положення про неї. Запропоновано в номенклатурі справ закладу загальної середньої освіти передбачити журнал обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та журнал реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (зкладу освіти).

Ключові слова: *соціальний захист дітей, складні життєві обставини, заклади загальної середньої освіти, локальні правові акти закладів загальної середньої освіти.*

The article identifies the role and place of institutions of general secondary education in the mechanism of interaction of authorized entities in identifying children who are in difficult life circumstances, including children who have suffered from abuse, bullying and domestic violence. Practical recommendations for the improvement of local legal acts of institutions of secondary education on the issues of identification of children in difficult life circumstances have been developed.

It is found out that it is necessary to bring local legal acts of institutions of general secondary education in line with the legislation of Ukraine in the sphere of social protection of children in difficult life circumstances.

The following is proposed in institutions of general secondary education by the order of the head: to approve the instruction for employees of the educational institution on the mechanisms of identification and implementation of measures to support children who find themselves in difficult life circumstances;

to approve the protocol on actions of participants of the educational process of educational institution in situations of violence; to provide in the job descriptions of pedagogical staff the responsibilities for identifying, responding in a timely manner and informing the authorized subjects about the child getting into difficult life circumstances, abuse, domestic violence, bullying; to appoint an authorized person from among the employees who will take immediate measures in case of detection of facts of violence and / or receipt of statements / notifications from the victim / other persons; to approve the composition of the standing commission for consideration of cases of bullying It is proposed to provide in the nomenclature of cases of general secondary education a log of appeals and reports regarding children in difficult life circumstances, and a log of registration of facts of detection (appeal) of domestic violence and gender-based violence (of educational institution).

Key words: *social protection of children, difficult life circumstances, institutions of general secondary education, local legal acts of institutions of general secondary education.*

Вступ / Introduction. Питання захисту прав дітей є одним із першочергових завдань у діяльності органів державної влади та місцевої місцевого самоврядування. Діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, постраждали від жорстокого поводження, булінгу або домашнього насильства потребують підвищеного соціального захисту з боку держави. Варто погодитися із Н.А. Зобенько, яка стверджує, що соціальний захист дитинства як актуальна наукова проблема, об'єкт міждисциплінарного наукового дослідження перебуває сьогодні у центрі уваги дослідників різних наук (Зобенько Н., 2014).

Мета та завдання / Aim and Tasks. *Мета* – визначення ролі і місця закладів загальної середньої освіти у механізмі взаємодії уповноважених суб'єктів при виявленні дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, булінгу та домашнього насильства.

Завдання: розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення локально-правових актів закладів середньої освіти з питань виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, булінгу та домашнього насильства.

Методи / Methods. У процесі наукового пошуку використано комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Аксиологічний підхід використовувався для з'ясування ролі та значення своєчасного виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Метод аналізу та синтезу сприяв аналізу дій закладів середньої освіти у випадках виявлення дітей, які потрапили у складні життєві обставини, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, булінгу та домашнього насильства. Із спеціальних наукових методів дослідження в статті застосовувалися системний та структурно-функціональний, порівняльно-правовий. Системний та структурно-функціональний метод використовувався – для встановлення ролі і значення закладів загальної середньої освіти в механізмі взаємодії суб'єктів під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, постраждали від жорстокого поводження, булінгу та домашнього насильства; порівняльно-правовий – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів, визначення їх загальних та спеціальних ознак, з'ясування співвідношення різних рівнів правового регулювання взаємодії уповноважених суб'єктів при виявленні дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, булінгу та домашнього насильства тощо.

Результати / Results. Сутність соціального захисту дитинства полягає в тому, щоб за допомогою організаційних, правових, фінансово-економічних, соціально-психолого-педагогічних засобів, форм і методів здійснювати підтримку й допомогу дитині з метою задоволення її потреб і інтересів (Зобенько Н., 2014).

Потрапляння дитини у складні життєві обставини необхідно розглядати комплексно. Так, Закон України «Про соціальні послуги» до чинників, які зумовлюють складні життєві обставини з поміж інших відносить поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство тощо (Закон України..., 2019).

Механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інших закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, під час виявлення, розгляду звернень та повідомлень про таких дітей, забезпечення їх безпеки, а також надання необхідної допомоги з

урахуванням потреб закріплених у Постанові Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» (Постанова Кабінету Міністрів України, 2020).

Суб'єктами виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, виступають і заклади загальної середньої освіти, оскільки саме вони є найбільш наближені до дитини і повинні вчасно реагувати на випадки потрапляння дитини у складні життєві обставини, випадки булінгу, жорстокого поводження, насильства над дітьми тощо.

Служба у справах дітей сільської, селищної, міської ради за місцем проживання (перебування) дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, при прийнятті рішення про взяття цієї дитини на облік має отримати інформацію від закладу освіти про: особливості виховання, навчання та розвитку цієї дитини; особливості її освітніх потреб; особливості поведінки дитини у взаємовідносинах із однолітками та дорослими; стан відвідування нею занять із з'ясуванням частоти їх пропусків без поважних причин; наявність чи відсутність випадки булінгу, який вчиняє ця дитина або вчиняється відносно неї; стан заінтересованості батьків, інших законних представників дитини у виховному, навчальному процесі дитини (Постанова Кабінету Міністрів України, 2020). Отже, заклад освіти, отримавши запит від служби у справах дітей місцевої ради, зобов'язаний дати відповідь на поставлені питання в найкоротші строки з метою недопущення порушення прав цієї дитини чи вчинення нею або щодо неї правопорушень.

У разі коли дитина перебуває у складних життєвих обставинах виключно у зв'язку із булінгом, вищезазначені заходи мають вживатися комісією з розгляду випадку булінгу (цькування), утвореною закладом освіти, в якому зафіксовано такий випадок, відповідно до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування), який затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1646 (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2019).

Особливостями надання закладами освіти допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, є те, що заклади освіти повинні:

- ідентифікувати прояви, які можуть бути підставами для підозри в наявності випадку булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, ознак булінгу (цькування), виявляти його випадків, здійснювати невідкладні заходи для припинення небезпечного впливу та організувати діяльності комісії з розгляду випадку булінгу (цькування) у порядку, затвердженому Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1646 (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2019);

- невідкладному з'ясувати у строк, що не перевищує однієї доби, причини відсутності дитини без завчасного попередження на заняттях/уроках відповідно до їх розкладу у закладі освіти, до якого вона зарахована для здобуття дошкільної, початкової, базової середньої або профільної середньої освіти;

- інформувати, в тому числі і за допомогою телефонного зв'язку, про дитину, яка не з'явилася на заняттях/уроках відповідно до їх розкладу у закладі освіти, до якого вона зарахована для здобуття дошкільної, початкової, базової середньої або профільної середньої освіти, представника служби у справах дітей за місцем її проживання (перебування) та органів Національної поліції у разі неможливості з'ясувати причини відсутності такої дитини на заняттях/уроках протягом трьох робочих днів;

- організувати інформаційно-просвітницькі заходи для учасників освітнього процесу з питань запобігання, протидії негативним наслідкам жорстокого поводження з дітьми, залишення дитини в небезпеці;

- організувати соціально-психологічний супровід дітей, які постраждали від жорстокого поводження, та їх законних представників, звичайно, у випадку, коли вони не є кривдниками дітей (Постанова Кабінету Міністрів України, 2020).

З метою створення належних умов для забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, і захисту прав дітей у таких сім'ях заклади освіти забезпечують виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, за місцем надання їм послуг у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, інформують інших уповноважених суб'єктів у разі потреби здійснення комплексних заходів щодо захисту прав та інтересів таких дітей і надання підтримки їх сім'ям (у разі наявності) відповідно до Порядку взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати життю та здоров'ю дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800 (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018).

Для забезпечення розроблення та виконання індивідуального плану протягом двох тижнів після взяття дитини на первинний облік службою у справах дітей утворюється міждисциплінарна

команда з числа працівників уповноважених суб'єктів, до компетенції яких належить питання надання послуг дітям і сім'ям і захист їх прав, - відповідального за ведення справи дитини спеціаліста служби у справах дітей; фахівця із соціальної роботи, який надає соціальні послуги сім'ї дитини (у разі наявності); працівника закладу освіти, до якого дитина зарахована для здобуття відповідного рівня освіти (соціальний педагог, класний керівник, практичний психолог, вихователь); лікаря загальної практики - сімейного лікаря; представника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції та інших працівників відповідно до пропозицій керівників цих уповноважених суб'єктів. Персональний склад міждисциплінарної команди затверджується на засіданні комісії з питань захисту прав дитини за поданням служби у справах дітей (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018).

Заклади загальної середньої освіти повинні виявляти дітей, які постраждали від жорстокого поводження або життю чи здоров'ю яких загрожує небезпека, в таких випадках:

- у разі, коли без завчасного попередження дитина з невідомих причин не з'явилася в закладі освіти, до якого вона зарахована (адміністрація закладу з'ясовує причини відсутності дитини на заняттях/уроках), або адміністрація закладу має підстави вважати, що життю або здоров'ю дитини може загрозувати небезпека (адміністрація зобов'язана невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, повідомити, зокрема за допомогою телефонного зв'язку, про таку дитину представнику служби у справах дітей за місцем її проживання та органам Національної поліції);

- у разі, коли працівники закладів освіти у взаємодії з дитиною виявляють у неї видимі тілесні ушкодження, пригнічений психоемоційний стан, інші ознаки, що можуть свідчити про жорстоке поводження з дитиною (такі працівники повинні невідкладно звернутися до органів Національної поліції та служби у справах дітей для організації заходів невідкладного реагування, у тому числі проведення оцінки рівня безпеки дитини згідно з Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866) (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018).

Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018).

На районні державні адміністрації, виконавчі органи сільських, селищних міських рад з метою виконання завдань у сфері запобігання насильству покладено обов'язок розробки та впровадження у закладах освіти навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії насильству, зокрема стосовно дітей.

Керівник закладу загальної середньої освіти забезпечує реалізацію у закладі освіти заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі шляхом:

проведення з учасниками освітнього процесу виховної роботи із запобігання та протидії насильству;

здійснення з учасниками освітнього процесу інформаційно-просвітницьких заходів з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей;

організації роботи практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;

визначення уповноваженого спеціаліста з числа працівників закладу для проведення невідкладних заходів реагування у разі виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018).

У разі виявлення фактів насильства уповноважена посадова особа закладу загальної середньої освіти протягом доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції та службу у справах дітей (у разі коли постраждалою особою та/або кривдником є дитина), забезпечує надання медичної допомоги (у разі потреби) та фіксує необхідну інформацію в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти) за затвердженою Кабінетом Міністрів України формою (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018).

Заклади освіти звітують щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству у визначеному ним порядку через Міністерство освіти і науки України.

02 жовтня 2018 р. Наказом Міністерства освіти і науки України № 1047 були затверджені Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами, які розроблено для використання у закладах освіти, які є суб'єктами взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018). Методичні рекомендації визначають види та ознаки домашнього насильства, які дозволять педагогічним

працівникам ідентифікувати випадки домашнього насильства щодо дітей.

Цими Методичними рекомендаціями на керівників закладу освіти покладено ряд обов'язків у сфері запобігання та протидії насильству, зокрема у закладах загальної середньої освіти має бути:

1) проводитися робота з учасниками освітнього процесу щодо запобігання та протидії насильству;

2) організовані інформаційно-просвітницьких заходів із учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей;

3) організований соціально-психологічного супровід постраждалих;

4) визначено уповноважену особи з-поміж працівників закладу освіти для здійснення невідкладних заходів реагування у випадках виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

У разі виникнення підозри щодо домашнього насильства, жорстокого поводження з дитиною або якщо є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однолітків, з боку інших) уповноважена особа зустрічається із дитиною, стосовно якої є інформація про жорстоке поводження щодо неї, намагається розговорити, встановити контакт, довірливі стосунки та надає емоційну підтримку; проявляє інтерес, дружелюбність, щирість, теплоту і симпатію, дитина має відчутти, що її дійсно чують і розуміють. Дотримуватись принципу конфіденційності щодо постраждалої особи (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

У процесі розмови, якщо дитина підтверджує факт жорстокого поводження чи насильства щодо неї, уповноваженій особі необхідно з'ясувати терміни подій, які відбулися з дитиною, та можливості отримати їх опис (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

Уповноважена особа закладу освіти повідомляє працівників психологічної служби закладу освіти, а працівник психологічної служби за потреби складає план корекційної роботи та здійснює соціально-педагогічний супровід з жертвою та її кривдником, особливо, якщо останнім є інший учень (учні) закладу, та у разі необхідності перенаправляє до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога тощо) (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

Педагогічні працівники, медичний та господарсько-обслуговуючий персонал закладу освіти у разі виявлення ознак чи факторів, що можуть вказувати на домашнє насильство, складні життєві обставини, жорстоке поводження з дитиною або ризики щодо їх виникнення стосовно дитини, передають уповноваженій особі закладу освіти, а у разі її відсутності - безпосередньо керівникові закладу освіти (директорові) чи заступнику директора інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо заходів для надання медичної, психологічної або іншої допомоги постраждалому (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

У закладі освіти на інформаційному стенді та на офіційному веб-сайті має бути розміщено контактну інформацію уповноваженої особи закладу, організацій та установ, служб підтримки постраждалих осіб, до яких слід звернутися у випадку домашнього насильства (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

Усі звернення та повідомлення мають реєструватися в журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їхньому життю та здоров'ю. Форма такого журналу є Додатком 1 до Постанови Кабінету Міністрів України № 800 від 03 жовтня 2018 року (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018), та у відповідному журналі згідно з Додатками до Постанови КМУ № 658 від 22 серпня 2018 року (Постанова Кабінету Міністрів України, 2018). Якщо проаналізувати затверджену номенклатуру справ для закладу загальної середньої освіти, то там відсутнє посилання на журнал обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та журнал реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти).

25 червня 2018 року Міністерства освіти і науки України затвердило Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти, яка встановлює загальні вимоги щодо документування управлінської інформації та організації роботи з документами у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018). Дотримання вимог щодо порядку ведення документування, встановлених цією Інструкцією, є обов'язковим для закладів. Однак, ця Інструкція не містить вимог щодо примірного переліку документів, в тому числі наявності журналу обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та журнал реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти) тощо. Єдина норма, яка передбачає реєстрацію окремо вхідних документів; внутрішніх документів (протоколів, довідок, доповідних, пояснювальних записок, заяв працівників тощо); звернень громадян, у тому числі батьків або законних представників учнів; запитів на публічну інформацію (п.7 Розділу IV

Інструкції).

Лист-роз'яснення Міністерства освіти і науки України, адресований керівникам закладів загальної середньої освіти, працівникам органів управління освітою місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, щодо застосування окремих положень Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти (Лист-роз'яснення Міністерства освіти і науки України, 2018) наголошує, що порядок діловодства в закладі загальної середньої освіти визначається її керівником. Новою Інструкцією унормовано загальні засади ведення діловодства у закладах загальної середньої освіти. Відповідно, на її підставі заклад освіти затверджуватиме власну. Міністерство стверджує, що такий підхід максимально розширює повноваження й індивідуалізує потреби закладу освіти в документуванні інформації, пов'язаної з прийняттям управлінських рішень, й забезпечує освітян від надмірних вимог щодо обов'язкового зберігання документів, що втратили актуальність (Лист-роз'яснення Міністерства освіти і науки України, 2018). Інструкція не містить переліку обов'язкової для закладів освіти ділової документації. Натомість, Міністерство освіти і науки України пропонує взяти до відома Примірний перелік документів, що створюються під час діяльності закладів загальної середньої освіти, із зазначенням строків зберігання, укладений відповідно до Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2012 № 578/5. Примірний переліком документів також не передбачає наявності у закладі освіти положення про комісію з питань булінгу. Посадові інструкції педагогічних працівників мають передбачати обов'язок виявляти вживати заходів щодо підтримки дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах або ж доцільно затвердити наказом керівника закладу загальної середньої освіти Інструкція для працівників закладів освіти щодо механізмів виявлення та здійснення заходів щодо підтримки дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Заслуговує на увагу розроблений авторами навчально-методичного посібника «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» Типовий протокол про дії учасників освітнього процесу закладу освіти в ситуаціях насильства, регулює алгоритми виявлення та реагування учасників освітнього процесу на вчинення насильства щодо дитини. Варто погодитися з його авторами, що протокол, як частина нормативних документів закладу освіти, має бути затверджений керівником(-цею) закладу освіти та оприлюднений на веб-сайтах, на дошках оголошень та при проведенні інструктажів для всіх працівників(-ниць) закладу освіти, доведений до відома учнів і учениць та їхніх батьків (Левченко К., 2020).

Висновки / Conclusions. Підсумовуючи варто зазначити, що наявність розгалуженої нормативно-правової бази органів публічної влади, що регулює соціальний захист дітей, яка є хоч і є обов'язковою до виконання всіма закладами освіти, ще не гарантує в повній мірі здійснення взаємодії між всіма суб'єктами виявлення дітей, що потрапили в складні життєві обставини, зазнали домашнього насильства, жорстокого поводження чи булінгу. Необхідним є приведення локальних правових актів цих суб'єктів у відповідність до законодавства України та посилення відповідальності керівників цих закладів за неналежне врегулювання на локальному рівні цієї взаємодії, не виявлення і невчасне реагування на випадки потрапляння дитини в складні життєві обставини, вчинення щодо дитини домашнього насильства, жорстокого поводження чи булінгу.

В закладах загальної середньої освіти, які охоплюють максимальну кількість дітей, є найбільш наближені до них, мають бути затверджені наказом керівника такі локальні правові акти:

- інструкція для працівників закладу освіти щодо механізмів виявлення та здійснення заходів щодо підтримки дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- протокол про дії учасників освітнього процесу закладу освіти в ситуаціях насильства.

Також варто передбачити в посадових інструкціях педагогічних працівників обов'язки щодо виявлення, вчасного реагування та інформування уповноважених суб'єктів щодо потрапляння дитини у складні життєві обставини, жорстокого поводження з нею, вчинення щодо неї домашнього насильства, булінгу.

Наказом керівника закладу загальної середньої освіти слід визначити уповноважену особу з числа працівників, що здійснюватиме невідкладні заходи реагування у разі виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб та затвердити склад постійної комісії з розгляду випадків булінгу та положення про неї.

В номенклатурі справ закладу загальної середньої освіти необхідно передбачити журнал обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та журнал реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти) тощо.

Список використаних джерел і літератури:

Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 646. (2019). Взято з <https://ort.zp.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83.pdf>. [in Ukrainian].

Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 800. (2018). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8#Text>. [in Ukrainian].

Зобенько, Н. А. (2014). Соціальний захист дитинства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Педагогіка, соціальна робота, 33*, 72–75. [in Ukrainian].

Левченко, К. Б. (2020). Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Київ. Взято з https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf. [in Ukrainian].

Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585. (2020). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8#Text>. [in Ukrainian].

Про затвердження Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 676. (2018). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1028-18#Text>. [in Ukrainian].

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2018 № 1047. (2018). Взято з <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-vivavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>. [in Ukrainian].

Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. (2018). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. (2019). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. [in Ukrainian].

Щодо застосування окремих положень Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти: Лист-роз'яснення Міністерства освіти і науки України керівникам закладів загальної середньої освіти, працівникам органів управління освітою місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування від 03.10.2018 №1/9-596. (2018). Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bb/715/122/5bb71512277b6672974942.pdf>. [in Ukrainian].

References:

Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти [Some Issues of Responding to Cases of Bullying (Harassment) and the Use of Measures of Educational Influence in Educational Institutions]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 28.12.2019 № 646. (2019). Retrieved from <https://ort.zp.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83.pdf>. [in Ukrainian].

Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю [Some Issues of Social Protection of Children in Difficult Life Circumstances, Including Those That May Endanger Their Lives and Health]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.10.2018 № 800. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF?find=1&tekht=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8#Text>. [in Ukrainian].

Zobenko, N. A. (2014). Sotsialnyi zakhyst dytynstva v Ukraini [Social protection of childhood in Ukraine.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Pedagogika, sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser.: Pedagogy, Social Work, 33*, 72–75. [in Ukrainian].

Levchenko, K. B. (2020). Zapobihannya ta protydiia proiavam nasyilstva: diialnist zakladiv osvity [Prevention and Counteraction to Violence: Activities of Educational Institutions]. Kyiv. Retrieved from https://vvt.unitsef.org/ukraine/sites/unitsef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8Ts%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf. [in Ukrainian].

Pro zabezpechennia sotsialnoho zakhystu ditei, iaki перебувають у складних життєвих обставинах [About Providing Social Protection of Children Who are in Difficult Life Circumstances]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.06.2020 № 585. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8#Text>. [in Ukrainian].

[%D0%BF?find=1&tekht=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8#Text](#). [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Instruktii z dilovodstva u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [About the Statement of the Instruction on Office Work in Establishments of General Secondary Education]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.06.2018 № 676. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/z1028-18#Text>. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo vyjavlennia, reahuvannia na vypadky domashnoho nasylstva i vzaiemodii pedahohichnykh pratsivnykiv iz inshymy orhanamy ta sluzhbamy [About the Statement of Methodical Recommendations Concerning Detection, Reaction to Cases of Domestic Violence and Interaction of Pedagogical Workers with Other Bodies and Services]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 02 zhovtnia 2018 № 1047. (2018). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennia-metodichnih-rekomendatsii-shodo-viavlennia-reaguvannia-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzaiemodiyi-pedagogichnih-pratsivnykiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii subiektiv, shcho zdiisniuiut zakhody u sferi zapobihannia ta protydiv domashnomu nasylstvu i nasylstvu za oznakoiu stati [About the Statement of the Order of Interaction of the Subjects Which are Carrying out Actions in the Field of Prevention and Counteraction to Domestic Violence and Violence on the Basis of Sex]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.08.2018 № 658. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/658-2018-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

Pro sotsialni posluhy [About Social Services]: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII. (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2671-19#Text>. [in Ukrainian].

Shchodo zastosuvannia okremykh polozhen Instruktii z dilovodstva u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Regarding the Application of Certain Provisions of the Instruction on Record Keeping in General Secondary Education Institutions]: Lyst-roziasnennia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy kerivnykam zakladiv zahalnoi serednoi osvity, pratsivnykam orhaniv upravlinnia osvitoiu mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia vid 03.10.2018 № 1/9-596. (2018). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/publics/5bb/715/122/5bb71512277b6672974942.pdf>. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «10» лютого 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «06» квітня 2021 р.

Галус Олександр – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Halus Oleksandr – Pro-rector for Research of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Галус Олена – доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

Halus Olena – Associate Professor of Constitutional, Administrative and Financial Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Галус, О., & Галус, О. (2021). Заклади загальної середньої освіти як суб'єкти виявлення дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах. *Педагогічний дискурс*, 30, 16–23. doi: [10.31475/ped.dvs.2021.30.02](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2021.30.02).

Cite this article as:

Halus, O., & Halus, O. (2021). Institutions of General Secondary Education as Subjects of Identification of Children who are in Difficult Life Circumstances. *Pedagogical Discourse*, 30, 16–23. doi: [10.31475/ped.dvs.2021.30.02](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2021.30.02).

УДК 378.091.3:004.9

UDC 378.091.3:004.9

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.03](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.03)

OLEKSANDR STEPANOV,

*Candidate of Veterinary Sciences, Associate Professor
(Ukraine, Kamianets-Podilskyi, State Agrarian and Engineering University of Podillia, Shevchenko St., 13)*

ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВ,

*кандидат ветеринарних наук, доцент
(Україна, Кам'янець-Подільський, Подільський державний аграрно-технічний університет,
вул. Шевченка, 13)*

ORCID: [0000-0003-2432-0490](https://orcid.org/0000-0003-2432-0490)

Usage of the Educational Video by Students-Veterinarians Who are Studying Operative Surgery

Використання навчального відео студентами-ветеринарами, що вивчають оперативну хірургію

Підготовка ветеринарних хірургів в умовах, які не дозволяють проводити оперативні втручання, вимагає використання сучасних інтерактивних засобів навчання. До таких належить навчальне хірургічне відео. Забезпечуючи слухове і зорове сприйняття інформації воно володіє високою інформативністю.

Хірургічне відео дає можливість донести до кожного студента всі тонкощі тієї чи іншої операції, не вимагаючи його присутності на ній, дозволяє демонструвати всі стадії процесу, перебуваючи в найбільш комфортній для сприйняття точці. Перегляд якісного відео, що відтворює небезпечну роботу хірурга, без ризику повною мірою сприяє засвоєнню необхідного матеріалу. Ще однією важливою перевагою навчального відео є те, що студент його може переглядати самостійно, з метою ознайомлення або повторення матеріалу, а також зберігати на дискових носіях.

У процесі досліджень був проведений аналіз наукових джерел про застосування навчального відео у вищій школі. З метою отримання даних стосовно використання хірургічного відео студентами, що вивчають оперативну хірургію, застосовувалися такі соціологічні методи, як опитування, спостереження, анкетування.

Згідно отриманих даних при вивченні оперативної хірургії всі студенти використовують конспект аудиторних занять та хірургічне відео, 75% з них користується підручником і 25% хірургічними сайтами.

Разом з тим, з числа тих, хто бере інформацію на хірургічних сайтах, 70% шукають текстові матеріали і 30% переглядають фото та рисунки.

При підготовці до реальної операції всі студенти віддають перевагу відео, на якому показана вся операція від початку до кінця. З навчальною метою такий фільм хотіли б переглянути ¾ опитаних студентів, а для інших вистачає короткої версії.

50% студентів після першого перегляду навчального відео з теми в лекційній аудиторії вдома шукають подібні матеріали і знову переглядають їх а також скачують на свої носії інформації.

Проведена робота відкриває перспективу подальших досліджень застосування хірургічного відео при підготовці ветеринарних хірургів.

Ключові слова: ветеринарна хірургія, оперативна хірургія, навчальне відео, хірургічне відео, навчальний матеріал, конспект, підручник.

The training of veterinary surgeons, in conditions that do not allow for surgical intervention, requires the use of modern interactive teaching aids. These include educational surgical video. Providing auditory and visual perception of information, it has high informative character.

Surgical video gives the opportunity to communicate to each student all the intricacies of the operation, without requiring its presence on it, allows you to demonstrate all stages of the process, being in the most comfortable point of perception. Watching a high-quality video that reproduces the dangerous work of a surgeon without risk completely helps to master the necessary material. Another important advantage of the educational video is that the student can view it on his own, in order to acquaint or repeat the material, as well as to store it on disk media.

In the course of research, an analysis of scientific sources on the use of educational videos in higher education was conducted. In order to obtain data on the use of surgical video, by the students studying

operative surgery, were used such sociological methods as surveys, observations, questionnaires.

According to the data obtained in the study of operative surgery, all students use the abstract of classroom lessons and surgical video. 75% of them use the textbook and 25% of the surgical sites. However, among those who take information on surgical sites, 70% are looking for text materials and 30% are browsing photos and pictures. In preparation for a real operation, all students prefer a video showing the entire operation from beginning to end. With the educational purpose of such a movie would be to view $\frac{3}{4}$ of the students surveyed, and for others it is short enough. 50% of the students after the first review of the video tutorial on the topic in the lecture room at home look for similar materials and revisit them as well as download their media.

The work opens the prospect of further research on the use of surgical video in the preparation of veterinary surgeons.

Key words: *veterinary surgery, operational surgery, educational video, surgical video, educational material, conspectus, schoolbook.*

Introduction / Вступ. An important stage in the training of veterinarians is the students' mastery of the course of operative surgery. It consists of classroom and individual lessons as well as independent work. The specifics of operative surgery, as a practical discipline, require the teacher to fill these classes as much as possible with a demonstration of special techniques and surgical interventions related to a particular topic.

Research shows that accompanying a story with an illustration of what is being studied significantly increases the level of mastery. Thus, the efficiency of auditory perception of information is 15 %, visual – 25 %, and their simultaneous inclusion in the learning process increases the efficiency of perception to 65 % (Slastenin V., Isaev I. & Shiyanov E., 2014).

In other words, for better mastering of surgery, the student should see the process of surgery. Moreover, it is better when it happens «live». It is not possible to perform operations on animals at every lecture. To ensure this, it would be necessary to increase the number of teaching hours several times. However, due to the development of information technology, teachers get a unique opportunity to accompany their lecture material with audio and video presentations.

Modern computer technologies make it possible to qualitatively convey to each student the educational information he/she needs (Stepanov O., 2017).

Not so long ago, to see the operation, a student had to be present at it. Given that there is not much place for an outside observer at the operating table, the vast majority of students had to observe the surgeon's work from behind the backs of their peers. Such a position may not always provide sufficient visual access to the operated area, which reduces the learning effectiveness of the demonstration of the course of surgery. With the advent of educational films on operative surgery, it became possible to convey to each student all the intricacies of a particular operation, without requiring his/her presence on it.

During the Soviet period, there were production plants that produced educational films. Today, they are outdated and require equipment that is usually gone. However, modern multimedia technologies using the Internet allow the teacher to get, in fact, any educational video he/she needs, and show students in class.

YouTube video hosting is popular among veterinary students. It contains a huge number of educational videos of surgical interventions and surgical care (Stepanov O., 2020).

At the same time, it is optimal to show a video on which the teacher's work is reproduced. This personalizes the presented material, which is very important for students' perception of such a discipline as operative surgery.

The training video allows you to demonstrate all stages of the process, being in the most comfortable viewing point. In this case, it is usually accompanied by an audio commentary. Optimal for perception is the original sound recording, which contains all the surgeon's commands as well as the voice sounds of the animal. This provides the effect of presence on the operation. In the absence of a recorded comment, it should be provided by the teacher, explaining all the operational techniques.

If the work is performed in a body cavity or in a tissue to which access is limited, a conventional video camera cannot record the actions performed, however, modern animation tools allow you to visualize the whole process.

By showing the educational film, the teacher can not only accompany it with his/her explanations but also directly control the viewing, stopping, or slowing down the video. This makes it possible to emphasize individual details by explaining them. Also, if necessary, he/she can scroll the video back and play the desired fragment again.

Performing certain surgeries with animals can be dangerous for the surgeon and his/her assistants. At the same time, students can observe their actions only at a sufficient distance, in a safe place.

However, watching a high-quality video that reproduces the dangerous work of the surgeon, fully contributes to the assimilation of the necessary material.

Another important advantage of educational video is that the student can watch it on their own, to get acquainted or repeat the material.

As one of the products of new information technologies, educational video can be easily distributed among Internet users as well as on disk media.

Aim and Tasks / Мета та завдання. The purpose of the research was to determine which textbooks students who study operative surgery prefer, as well as their use of educational videos to study this discipline and improve their professional training. Objectives: To determine which sources of educational information students use in preparation for classes in operative surgery; to investigate the nature of educational materials used by students; establish students' attitudes to watching surgical videos for training and to enhance surgical competence.

Methods / Методи. The research work was carried out on a group of third-year students of the Faculty of Veterinary Medicine and Technology in Animal Husbandry of Podilskiy State Agrarian Technical University in the amount of 40 people. In the course of research, the sources of information on the use of educational videos in higher education were analysed. To obtain data on the use of educational videos, students studying operative surgery used such methods as surveys, observations, questionnaires.

Results / Результати. According to the research (Fig. 1), all surveyed students studying operative surgery use lecture notes and notebooks for laboratory classes in the discipline, 75 % of students use textbooks and 25 % seek additional information on surgical sites.

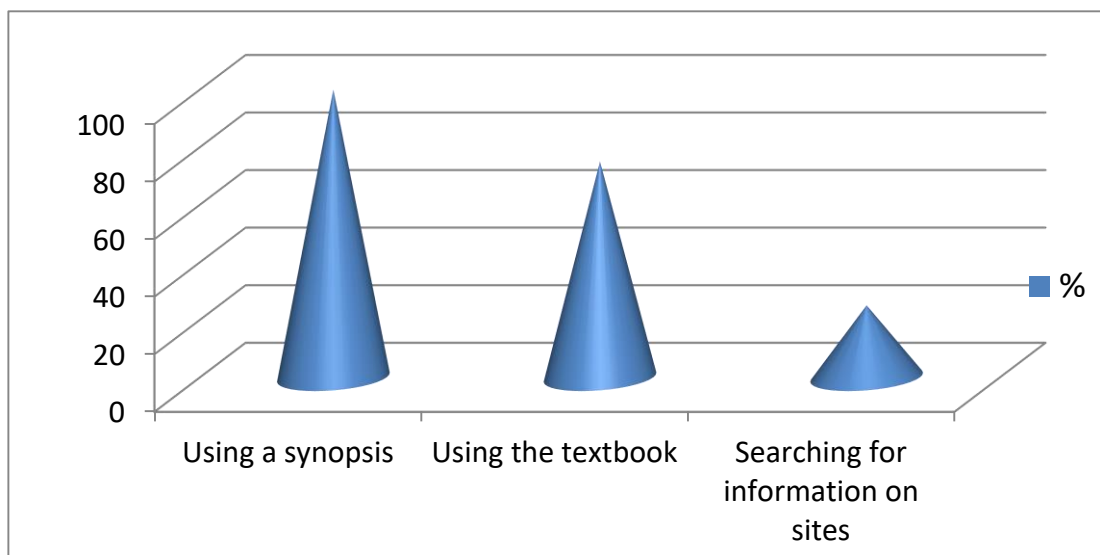

Fig. 1 Students' use of information sources

According to our data, in preparation for classes, all students, without exception, watch surgical videos, and among those students who use specialized sites, 70 % read text materials from the Internet, and 30 % view photos and pictures (Fig. 2).

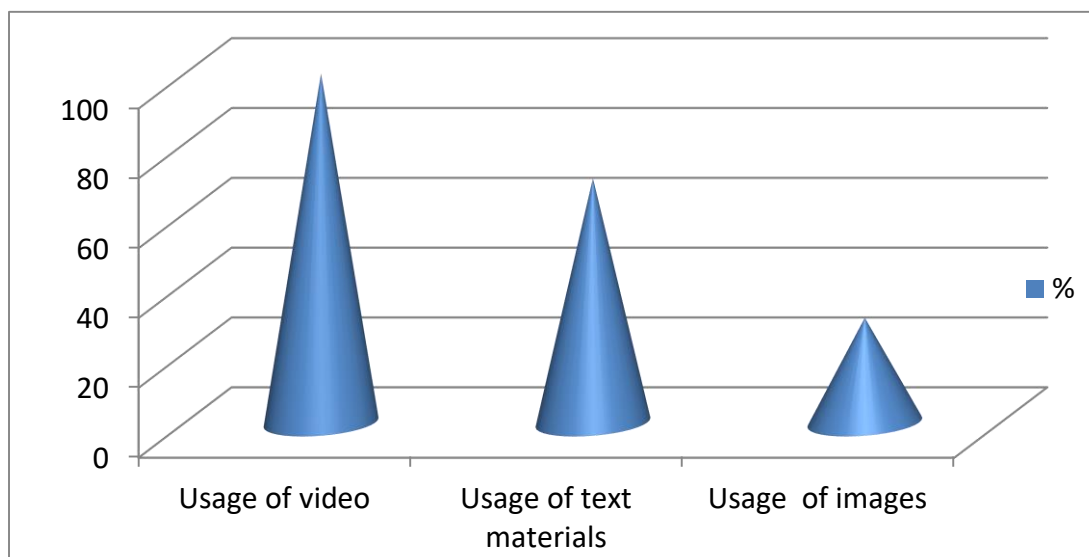

Fig. 2 Use of training materials and surgical video

However, it is noted that students have different attitudes to the surgical video depending on the purpose of viewing.

As shown in Figure 3, in preparation for the operation in which students will participate, or for practical purposes, they prefer a complete, realistic video showing the entire operation. For theoretical purposes, for acquaintance, the full video is chosen by 75 % of students, the other quarter is satisfied with the short version.

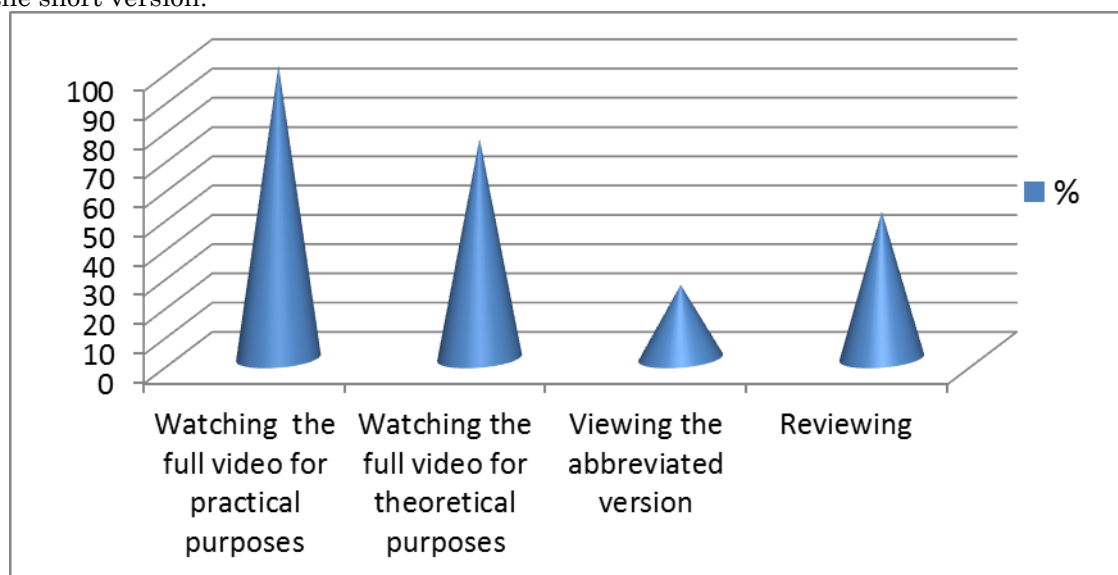

Fig. 3 Surgical video viewing

The results of the research showed that 50% of students after the first viewing of the educational video on the topic in the lecture hall, look for similar materials and review them again and also download them to their media at home.

Discussion / Обговорення. According to C. Brame (2015), video has become part of higher education. It is integrated into traditional courses, is the cornerstone of many blended courses, and is often the main mean of conveying information in online courses.

I. Basev (2015) concluded that video lessons give students additional advantages over classroom classes: there is no need to take notes, there is a possibility of revision, the material can be studied anywhere, not just in college.

O. Terpugova (2015) shows that video is a good basis for discussions, which helps to demonstrate the theory, and shows experiments that can not be performed in the classroom, as well as qualitatively improves the educational material.

According to S. June, A. Yaacob, & Y. Kheng (2014), YouTube video has a positive effect on learning from a variety of disciplines.

According to A. Thomsen, R. Bridgstock, & C. Willems (2014), the use of video has increased student attendance and interest. Similar data were also obtained by R. Schmid, R. Bernard, & E. Borokhovski (2014).

According to research by B. Stockwell, M. Stockwell, & M. Cennamo (2015), video is of particular importance for preparing students for classes, including through the recognition of it as a more attractive means of learning. And according to S. Dash, U. Kamath, & G. Rao (2016) due to the fact that it allows you to visualize difficult-to-understand and abstract phenomena.

J. Stigler, E. Geller, & K. Givvin (2015) concluded that video will play a major role in learning in the future.

There is information about using YouTube videos for teaching medical disciplines. In an anatomy course that included YouTube, 98 % of students watched assigned videos, and 92 % said they were useful in studying anatomical areas of the body (Jaffar A., 2012).

The importance of YouTube in dentistry and dental education was also assessed. Dental videos classified as «educational» were rated as having great educational value (Knösel M., Jung K. & Bleckmann A., 2011).

The University of Veterinary Medicine in Hanover has created its own YouTube channel «TiHoVideos», which aims to provide public access to educational videos for better mastery of clinical skills by students. The results show that the best learning performance was achieved by students who prepared for classes by watching TiHoVideos at home on tablets or laptops, and then practiced in classrooms (Müller L., Tipold A., Ehlers J. & Schaper E., 2019).

According to Dilly M., Tipold A., Schaper E. & Ehlers J. (2014), video is useful not only for teaching and preparing for a session but also for testing or improving certain skills.

Helen F., Oprescu F., Downer T., & Phillips N., (2016) also agree with this statement, who view video as a learning strategy that can improve students' acquisition of clinical skills.

E. Coyne, H. Rands, V. Frommolt & V. Kain (2018) report that a blended learning model that includes online video resources can be a useful tool for acquiring clinical skills for students. Blended learning not only improves their knowledge and skills, but it is often chosen by students because of its informativeness.

The use of simulation videos on a blended learning platform allows students to review best practices and provides appropriate links between theory and practice (Coyne E., Frommolt V., Rands H., & Kain V., 2018).

At the same time, for the acquisition of clinical skills for future physicians, video cannot replace practical work in classrooms. Students value full-time tutoring, and video can be used as a learning supplement to improve knowledge (Stone R., Cooke M., & Mitchell M., 2020).

Thus, teaching methods using video technologies and traditional teaching methods used together create the most positive learning environment (Stone R., Cooke M., & Mitchell M., 2020).

The analysis of scientific publications gives grounds to claim that the problem of using educational video in training is relevant.

As our research has shown, all surveyed students use lecture notes. This is obviously because students trust the teacher to give only the necessary information. Whereas textbooks quickly lose relevance. As a result, only 75 % of respondents use textbooks.

However, some students (25 %) are not limited to the syllabus and textbook but look for the necessary information on surgical sites. As a rule, they find there mostly texts from textbooks of different years or, at best, scientific articles.

All students watch the surgical video in preparation for classes. Such interest of students is connected with its highly informative.

The information that the student receives during the review is better absorbed, in addition, he/she has a clear idea of the features of the intervention, which does not happen in the case of viewing tables, slides, or perception of textual material.

In each case, when the video is not used, the student at the illusory level is forced to create "moving pictures" of certain operational techniques, the combination of which provides his/her vision of the educational material and the degree of mastery of it.

Errors are possible. They further weaken the imagination of the student, who cannot fill the information gaps during learning new material by simply listening to a lecture or seeing individual thematic images.

This is due to the errors in the answers of conscientious students who, in their opinion, have studied a certain surgical intervention.

These learning deficits depend not so much on the intellectual ability of the student, but, to a much greater extent, on the experience of such practical work or, again, on the viewing of such a video.

The informativeness of the video itself is important. If a student sees only a few clips of sliced,

though the main moments of a major operation, there's a lot that's out of his sight. A complete view can only be provided by as realistic a video as possible, which creates a presence effect on the operation.

Students who like surgery and who try to understand the intricacies of an operation prefer realistic video. However, some students review abbreviated versions of surgical interventions or excerpts from them. They explain this by trying to reduce the time required to master the material, as well as the lack of personal interest in deep acquaintance due to the reluctance to perform similar work in the future.

Those students who, after watching the video in the classroom, download it to their media, aim to consolidate the mastered material, and if necessary, quickly repeat.

Conclusions / Висновки. Thus, summarizing the above, it can be argued that all students studying operative surgery use the syllabus and surgical video, 75 % of them use the textbook, and 25% of surgical sites.

At the same time, 70 % of students who take information on surgical sites, look for text materials, and 30% view photos and pictures.

In preparation for the actual operation, all students prefer the video, which shows the entire operation from start to finish. For educational purposes, such a film would like to watch ¼ interviewed students and for others, a short version is enough.

Half of the students after the first viewing of the educational video on the topic in the lecture hall look for similar materials and review them again and download them to their media at home.

This work opens the prospect of further research into the use of surgical video in the training of veterinary surgeons.

References:

Basev, I. N. (2015). Ispol'zovanie video v uchebnom processe [Using Video in the Learning Process]. *Perspektivy razvitiya informacionnyh tekhnologij – Prospects for the Development of Information Technology*, 24, 130–133. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-video-v-uchebnom-protsesse> [in Russian].

Slastenin, V. A., Isaev, I. F., & Shiyarov, E. N. (2014). *Pedagogika [Pedagogy]*. Moscow: Akademiya. Retrieved from <https://nashol.me/2016010887887/pedagogika-slastenin-v-a-isaev-i-f-shiyarov-e-n-2014.html> [in Russian].

Stepanov, O. D. (2017). Vykorystannia internet-tekhnolohii i sotsialnykh merezh studentamy mahistratury, shcho vyvchaiut khirurhichni khvoroby tvaryn [Use of Internet Technologies and Social Networks by Master's Students Studying Surgical Diseases of Animals]. *Profesiino-prykladni dydaktyky – Professional and Applied Didactics*, 3, 239–247 [in Ukrainian].

Stepanov, O. D. (2020). Vykorystannia sotsialnykh merezh studentamy-veterynaramy, shcho vyvchaiut veterynarnu hirurhiu [Use of Social Networks by Students-Veterinarians Studying Veterinary Surgery]. *Pedahohichni dyskurs – Pedagogical Discourse*, 28, 32–38. Retrieved from <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2020.28.04> [in Ukrainian].

Terpugova, O. A. (2015). Video na uchebny'x zanyatiyax [Video in Training Sessions]. *Problemy' i perspektivy' fiziko-matematicheskogo i texnicheskogo obrazovaniya – Problems and Prospects of Physical-Mathematical and Technical Education: proceeding's of the conference* (p. 191–195) Ishim. Retrieved from https://www.elibrary.ru/download/elibrary_25633003_94994027.pdf [in Russian].

Brame, C. J. (2015). Effective educational videos: Principles and guidelines for maximizing student learning from video content. *Cell Biology Education – Life Sciences Education*, 15, 4, 1–6. Retrieved from <http://www.lifescied.org/content/15/4/es6.full.pdf+html> [in English].

Coyne, E., Frommolt, V., Rands, H., & Kain, V. (2018). Simulation videos presented in a blended learning platform to improve Australian nursing students' knowledge of family assessment. *Nurse Educ Today*, 66, 96–102. Retrieved from <https://doi.org/doi:10.1016/j.nedt.2018.04.012> [in English].

Dash, S., Kamath, U., & Rao, G. (2016). Audio-visual aid in teaching «fatty liver». *Biochem Mol Biol Educ.*, 44, 241–245. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bmb.20935> [in English].

Dilly, M., Tipold, A., Schaper, E., & Ehlers, J. (2014). Etablierung eines Skills Labs in der Tiermedizin in Deutschland. *GMS Z Med Ausbild.*, 31 (2), 20. Retrieved from <https://doi.org/10.3205/zma000912> [in English].

Elisabeth, C., Rands, H., Frommolt, V., & Kain, V. (2018). Investigation of blended learning video resources to teach health students clinical skills: An integrative review. *Nurse Educ Today*, 63, 101–107. Retrieved from <https://doi.org/doi:10.1016/j.nedt.2018.01.021> [in English].

Forbes, H., Oprescu, F. I., Downer, T., & Phillips, N. M. (2016). Use of videos to support teaching and learning of clinical skills in nursing education: A review. *Nurse Educ Today*, 42, 53–56. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2016.04.010> [in English].

Jaffar, Akram Abood (2012). «YouTube: An emerging tool in anatomy education». *Anatomical Sciences Education*, 5 (3), 158–164. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bmb.20935> [in English].

June, S., Yaacob, A., & Kheng, Y. K. (2014). Assessing the Use of YouTube Videos and Interactive Activities as a Critical Thinking Stimulator for Tertiary Students: An Action Research. *International Education Studies*. 7, 8, 56–67. Retrieved from <https://doi.org/10.5539/ies.v7n8p56> [in English].

Knösel, M., Jung, K., & Bleckmann, A. (2011). «YouTube, Dentistry, and Dental Education». *Journal of Dental Education*, 75 (12), 1558–1568. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22184594/> [in English].

Müller, L. R., Tipold, A., Ehlers, J. P., & Schaper, E. (2019). TiHoVideos: veterinary students' utilization

of instructional videos on clinical skills. *BMC Vet Res.*, 11, 15(1), 326. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s12917-019-2079-2> [in English].

Schmid, R. F., Bernard, R. M., & Borokhovski, E. (2014). The effects of technology use in postsecondary education: A meta-analysis of classroom applications. *Computers & Education*, 72, 271–291. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.11.002> [in English].

Stockwell, B. R., Stockwell, M. S., & Cennamo, M. (2015). Blended learning improves science education. *Jiang. Cell.*, 162, 933–936. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.cell.2015.08.009> [in English].

Stone, R., Cooke, M., & Mitchell, M. (2020). Exploring the meaning of undergraduate nursing students' experiences and confidence in clinical skills using video. *Nurse Educ Today*, 86, 104322. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.104322> [in English].

Stone, R., Cooke, M., & Mitchell, M. (2020). Undergraduate nursing students' use of video technology in developing confidence in clinical skills for practice: A systematic integrative literature review. *Nurse Educ Today*, 84, 104230. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.104230> [in English].

Thomsen, A., Bridgstock, R., & Willems, C. (2014). Teachers flipping out beyond the online lecture: Maximising the educational potential of video. *Journal of Learning Design*, 7, 67–78. Retrieved from <https://www.jld.edu.au/article/view/209.html> [in English].

Список використаних джерел і літератури:

Басев, И. Н. (2015). Использование видео в учебном процессе. *Перспективы развития информационных технологий*, 24, 130–133. Взято с <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-video-v-uchebnom-protse> [in Russian].

Сластенін, В. А., Ісаєв, І. Ф., & Шиянов, Е. Н. (2014). *Педагогіка*. Москва: Академія. Взято с <https://nashol.me/2016010887887/pedagogika-slastenin-v-a-isaev-i-f-shiyanov-e-n-2014.html> [in Russian].

Степанов, О. Д. (2017). Використання інтернет-технологій і соціальних мереж студентами магістратури, що вивчають хірургічні хвороби тварин. *Професійно-прикладні дидактики*, 3, 239–247 [in Ukrainian].

Степанов, О. Д. (2020). Використання соціальних мереж студентами-ветеринарами, що вивчають ветеринарну хірургію. *Педагогічний дискурс*, 28, 32–38. Взято з <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2020.28.04> [in Ukrainian].

Терпугова, О. А. (2015). Видео на учебных занятиях. *Проблемы и перспективы физико-математического и технического образования*: сб. материалов всерос. науч.-практ. конф. (с. 191–195) Ишим: Изд-во ИПИ им. П.П. Ершова. Взято с https://www.elibrary.ru/download/elibrary_25633003_94994027.pdf [in Russian].

Brame, C. J. (2015). Effective educational videos: Principles and guidelines for maximizing student learning from video content. *Cell Biology Education – Life Sciences Education*, 15, 4, 1–6. Retrieved from <http://www.lifescied.org/content/15/4/es6.full.pdf+html> [in English].

Coyne, E., Frommolt, V., Rands, H., & Kain, V. (2018). Simulation videos presented in a blended learning platform to improve Australian nursing students' knowledge of family assessment. *Nurse Educ Today*, 66, 96–102. Retrieved from <https://doi.org/doi:10.1016/j.nedt.2018.04.012> [in English].

Dash, S., Kamath, U., & Rao, G. (2016). Audio-visual aid in teaching «fatty liver». *Biochem Mol Biol Educ.*, 44, 241–245. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bmb.20935> [in English].

Dilly, M., Tipold, A., Schaper, E., & Ehlers, J. (2014). Etablierung eines Skills Labs in der Tiermedizin in Deutschland. *GMS Z Med Ausbild.*, 31 (2), 20. Retrieved from <https://doi.org/10.3205/zma000912> [in English].

Elisabeth, C., Rands, H., Frommolt, V., & Kain, V. (2018). Investigation of blended learning video resources to teach health students clinical skills: An integrative review. *Nurse Educ Today*, 63, 101–107. Retrieved from <https://doi.org/doi:10.1016/j.nedt.2018.01.021> [in English].

Forbes, H., Oprescu, F. I., Downer, T., & Phillips, N. M. (2016). Use of videos to support teaching and learning of clinical skills in nursing education: A review. *Nurse Educ Today*, 42, 53–56. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2016.04.010> [in English].

Jaffar, Akram Abood (2012). «YouTube: An emerging tool in anatomy education». *Anatomical Sciences Education*, 5 (3), 158–164. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bmb.20935> [in English].

June, S., Yaacob, A., & Kheng, Y. K. (2014). Assessing the Use of YouTube Videos and Interactive Activities as a Critical Thinking Stimulator for Tertiary Students: An Action Research. *International Education Studies*. 7, 8, 56–67. Retrieved from <https://doi.org/10.5539/ies.v7n8p56> [in English].

Knösel, M., Jung, K., & Bleckmann, A. (2011). «YouTube, Dentistry, and Dental Education». *Journal of Dental Education*, 75 (12), 1558–1568. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22184594/> [in English].

Müller, L. R., Tipold, A., Ehlers, J. P., & Schaper, E. (2019). TiHoVideos: veterinary students' utilization of instructional videos on clinical skills. *BMC Vet Res.*, 11, 15(1), 326. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s12917-019-2079-2> [in English].

Schmid, R. F., Bernard, R. M., & Borokhovski, E. (2014). The effects of technology use in postsecondary education: A meta-analysis of classroom applications. *Computers & Education*, 72, 271–291. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.11.002> [in English].

Stockwell, B. R., Stockwell, M. S., & Cennamo, M. (2015). Blended learning improves science education. *Jiang. Cell.*, 162, 933–936. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.cell.2015.08.009> [in English].

Stone, R., Cooke, M., & Mitchell, M. (2020). Exploring the meaning of undergraduate nursing students' experiences and confidence in clinical skills using video. *Nurse Educ Today*, 86, 104322. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.104322> [in English].

Stone, R., Cooke, M., & Mitchell, M. (2020). Undergraduate nursing students' use of video technology in

developing confidence in clinical skills for practice: A systematic integrative literature review. *Nurse Educ Today*, 84, 104230. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.104230> [in English].

Thomsen, A., Bridgstock, R., & Willems, C. (2014). Teachers flipping out beyond the online lecture: Maximising the educational potential of video. *Journal of Learning Design*, 7, 67–78. Retrieved from <https://www.jld.edu.au/article/view/209.html> [in English].

Дата надходження статті: «25» березня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «20» квітня 2021 р.

Степанов Олександр – доцент кафедри ветеринарного акушерства, внутрішньої патології та хірургії Подільського державного аграрно-технічного університету, кандидат ветеринарних наук, доцент

Stepanov Oleksandr – Assistant Professor of the Department of Veterinary Obstetrics, Internal Pathology and Surgery of State Agrarian and Engineering University of Podilya, Candidate of Veterinary Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Степанов, О. (2021). Використання навчального відео студентами-ветеринарами, що вивчають оперативну хірургію. *Педагогічний дискурс*, 30, 24–31. doi: [10.31475/ped.dys.2021.30.03](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.03).

Cite this article as:

Stepanov, O. (2021). Usage of the Educational Video by Students-Veterinarians Who are Studying Operative Surgery. *Pedagogical Discourse*, 30, 24–31. doi: [10.31475/ped.dys.2021.30.03](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.03).

УДК 378.4/.6:001.89]-047.44

UDC 378.4/.6:001.89]-047.44

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.04](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.04)

ІРИНА РЕГЕЙЛО,

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
(Україна, Київ, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України,
вул. Бастіонна, 9)*

IRYNA REHEILO,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher
(Ukraine, Kyiv, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of
Ukraine, Bastionna St., 9)*

ORCID: [0000-0003-0512-2456](https://orcid.org/0000-0003-0512-2456)

НАТАЛІЯ БАЗЕЛЮК,

*кандидат педагогічних наук
(Україна, Київ, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України,
вул. Бастіонна, 9)*

NATALIYA BAZELIUK,

*Candidate of Pedagogical Sciences
(Ukraine, Kyiv, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of
Ukraine, Bastionna St., 9)*

ORCID: [0000-0001-6156-1897](https://orcid.org/0000-0001-6156-1897)

Дослідницька діяльність університетів: проблеми оцінювання

Universities' Research Performance: Evaluation Issues

У статті порушено питання про необхідність перегляду оцінювання наукової діяльності університетів, що здійснюється на основі наукометричних показників. Наведено вимоги нормативно-правових документів щодо публікаційної активності у наукометричних базах Scopus або Web of Science Core Collection для наукових і науково-педагогічних працівників, наукової діяльності закладів вищої освіти, функціонування наукових періодичних видань. Проаналізовано динаміку та представлення публікаційної активності класичних і педагогічних вітчизняних університетів у галузі освітніх, педагогічних наук у Web of Science Core Collection упродовж 2016–2020 рр. Висвітлено особливості соціогуманітарної сфери, які необхідно враховувати під час розроблення ефективних методів та інноваційних підходів для оцінювання наукових досліджень університетів.

Ключові слова: оцінювання наукових досліджень, публікаційна активність; соціогуманітарна сфера; наукометричні показники.

The need to review the universities' research performance evaluation, which is based on scientometric indicators is raised in the paper. The attention is drawn to an objective understanding of university rankings, which in many countries are the basis for financial support of higher education institutions without taking into account their successful implementation of regional and national social needs. The Ukrainian regulative requirements concerning scholarly publishing in the Scopus and Web of Science citation databases of the faculty, higher education institutions research performance, research journals functioning are given. The dynamics and presentation of the Ukrainian classical and pedagogical universities scholarly publishing in the research area of Education and Educational Research during 2016–2020 covered by the Web of Science Core Collection database is analysed. The specifics of the Social Sciences and Humanities, which should be considered during the development of effective methods and innovative approaches of universities research performance evaluation, is enlightened, in particular, the importance of monographs and books; pronounced national and regional significance; citing culture giving the medium and long term perspective of the Social Sciences and Humanities conceptual bases; multilingualism of publications; the importance of translating publications to achieve open access; interdisciplinary nature of research; predominance of single authorship; ensuring objective research performance evaluation within one field, creation of a polycentric multilingual research evaluation system.

Keywords: research performance evaluation; scholarly publishing; Social Sciences and Humanities; scientometric indicators.

Вступ / Introduction. В епоху розвитку інноваційного цифрового суспільства і конкурентоспроможного людського потенціалу загалом та модернізації освіти і науки зокрема, переглядається роль університетів і підтверджується думка, що «саме сильні університети надзвичайно важливі для підтримки суспільства у боротьбі зі швидкими змінами», оскільки «першочергова роль університету полягає у забезпеченні потреб суспільства» (The PIE News, 2021). Однією з поширених ініціатив щодо визначення кращого університету є рейтингування, як інструмент для вимірювання його ефективності та результативності, передусім дослідницької складової, що беззаперечно засвідчує якість вищої освіти. За переконанням президента Європейської асоціації університетів (European University Association, EUA) М. Мерфі (M. Murphy), розуміння результатів рейтингу ускладнюється тим, що він не повинен демонструвати перевагу одного закладу над іншим, а лише давати змогу підкреслити ті аспекти, які легко виміряти, тобто, не можна вважати, що «один університет кращий за інший, використовуючи універсальний підхід» (The PIE News, 2021). Однак у багатьох країнах саме рейтингування є підставою для фінансового забезпечення діяльності університетів урядами цих країн, незважаючи на те, що університети успішно виконували свої регіональні чи національні запити суспільства. Ураховуючи це, університети змінюють свої місії з орієнтацією на найбільш рейтингові заклади, де наукометричні показники за результатами дослідницької діяльності вчених є одними із ключових. Звідси порушуються інституційна автономія університету й академічна свобода, що є запорукою його успішного розвитку і процвітання, та руйнується синергія сумісності між вищою освітою та дослідницькою системою, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності якості освіти (Claeys-Kulik A.-L., 2021).

Особливе загострення зазначеної проблеми простежується у постковідний період, зокрема посилюються активні ініціативи дослідників про те, що система оцінювання наукової діяльності лише на основі наукометрії перешкоджає розвитку соціальної відповідальності університетів і сумлінної діяльності вчених (Piron F., Olyhoek T., Vilchis I. L., Smith I. & Liré Z., 2021a), про необхідність перегляду вимог до такого оцінювання (Terheggen Ph., 2021) або анулювання його в цілому (Delgado-López-Cózar E., Ráfols I. & Abadal E., 2021). Саме тому актуалізується питання з'ясування специфіки оцінювання університетів на основі наукометричних показників наукових досліджень.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою статті є висвітлення важливих проблем оцінювання наукової діяльності університетів шляхом визначення основних вимог щодо наукометричних показників та публікаційної активності вчених у вітчизняних нормативно-правових документах; здійснення аналізу публікаційної активності у галузі освітніх, педагогічних наук кращих національних університетів у Web of Science Core Collection; виявлення особливостей оцінювання досліджень соціогуманітарної сфери.

Методи / Methods. У процесі дослідження використано теоретичні та емпіричні методи: систематизація досвіду вітчизняного нормативно-правового забезпечення оцінювання наукової діяльності університетів, наукових і науково-педагогічних працівників і наукових видань; порівняння, узагальнення та систематизація статистичних даних наукових публікацій вчених класичних і педагогічних вітчизняних університетів у галузі освітніх, педагогічних наук у Web of Science Core Collection упродовж 2016–2020 рр.; системно-структурний аналіз особливостей публікацій соціогуманітарної сфери, які впливають на оцінювання наукових досліджень університетів.

Результати / Results. Проблема оцінювання наукових досліджень і на їх основі університетів є одним із пріоритетних напрямів дослідницького пошуку у світовому та європейському науковому й освітньому просторах, а в окремих країнах набуває певної значущості у політичному вимірі.

До вагомих документів, що регламентують оцінювання наукових досліджень, варто віднести Рамку досконалості досліджень Великобританії (Research Excellence Framework, 2014), Досконалість досліджень для Австралії (Australian Research Council, 2019), Сан-Франциську декларацію про оцінку наукових досліджень (San Francisco Declaration on Research Assessment, 2012), Лейденський маніфест для наукометрії (Hicks D., Wouters P., Waltman L., de Rijcke S. & Rafols I., 2015) тощо.

Здійснюючи аналіз наукових праць зарубіжних вчених з означеної проблеми, найбільш розгорнуто представлено висвітлення:

- необхідності перегляду оцінювання наукових досліджень університетів (University Wankings, 2021; Piron F., Olyhoek T., Vilchis I. L., Smith I. & Liré Z., 2021);
- вдосконалення наукових досліджень для підвищення рейтингу університетів (Joseph Jeyaraj J., Wald N. & Harland T., 2021);
- розроблення альтернативних метрик оцінювання (Priem J., Taraborelli D., Groth P. & Neylon C., 2010);

– оцінювання досліджень соціогуманітарної сфери (Ochsner M., Hug S. E. & Daniel H.-D. (Eds), 2016) тощо.

У вітчизняному науковому та освітньому просторах наведені питання потребують окремого акценту та визначення фундаментальних пріоритетів у їх реалізації.

Обговорення / Discussion. Упродовж останніх двох десятиліть у світовій системі вищої освіти широко обговорюється проблема оцінювання університетів, що здебільшого ґрунтується на визначенні наукометричних показників, зокрема за результатами наукових досліджень, особистого доробку вченого тощо. Це зумовлено передусім «суспільним переходом до інституційного управління та підзвітності державного сектору» (Szomszor M. et al., 2021), зокрема, підзвітністю суспільству за проведену діяльність, управління державним фінансовим забезпеченням, інформуванням громадськості про ефективність наукової діяльності викладацького персоналу тощо (García-Zorita C., Marugán S., de Filippo D. & Sanz-Casado E., 2021).

В Україні наявність наукометричних показників, зокрема публікацій у наукометричних базах Scopus або Web of Science є ключовою вимогою оцінювання за всіма напрямками наукової діяльності вченого та університету, функціонування наукового видання. Зокрема:

- щодо вимог до наукових і науково-педагогічних працівників:
 - для визначення освітньої та/або професійної кваліфікації у частині дотримання ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (Кабінет Міністрів України, 2021);
 - для конкурсного відбору виконавців державного замовлення на підготовку магістрів у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління МОН України (МОН України, 2018b);
 - для відкриття докторантури у закладах вищої освіти або науковій установі (Кабінет Міністрів України, 2016);
 - для присвоєння вченого звання професора, доцента або старшого дослідника (старшого наукового співробітника) (МОН України, 2016; МОН України, 2021);
 - щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора філософії (Кабінет Міністрів України, 2016), доктора і кандидата наук (МОН України, 2019c);
 - для атестації наукових і науково-педагогічних працівників (Кабінет Міністрів України, 1999);
 - як членів редакційної колегії наукового видання та внесення його до Переліку наукових фахових видань України (МОН України, 2018a; МОН України, 2020);
 - як рецензента публікацій для наукових видань, що внесені до Переліку наукових фахових видань України (МОН України, 2018a; МОН України, 2020);
 - як члена спеціалізованої вченої ради для присудження ступеня доктора філософії (Кабінет Міністрів України, 2019b);
 - як виконавця, що має профіль Scopus Author ID, для наукового дослідження, що подається на конкурс проєктів Національного фонду досліджень (Кабінет Міністрів України, 2019a);
 - як виконавців проєктів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у закладах вищої освіти та наукових установах, що належать до сфери управління МОН України (МОН України, 2015);
 - наявності загальної кількості посилань на публікації авторів та h-індекс згідно з базами даних Web of Science, Scopus тощо для претендентів на здобуття Премії Верховної Ради України молодим ученим, іменних стипендій Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук (МОН України, 2019b);
 - наявності у претендента на присудження стипендії Президента України (Кабінет Міністрів України, 1994), державної іменної стипендії найкращим молодим вченим для увічнення подій Революції Гідності та вшанування подвигу Героїв України – Героїв Небесної Сотні (Кабінет Міністрів України, 2018a) наукових праць, зокрема опублікованих у виданнях, що входять до наукометричних баз даних Web of Science, Scopus (Index Copernicus для гуманітарного та соціоекономічного напрямів);
- наукових видань, що індексуються у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, та внесення до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України (МОН України, 2018a; МОН України, 2020);
- атестації університетів у частині провадження ними наукової діяльності, зокрема показників щодо чисельності працівників, які є членами редакційних колегій наукових видань (журналів), що індексуються у наукометричних базах даних Scopus та/або Web of Science; кількості наукових видань (журналів), засновником (співзасновником) яких є ЗВО та які індексуються у наукометричній базі даних Scopus та Web of Science; кількості публікацій у наукових виданнях (журналах), які індексуються у наукометричній базі даних Scopus та Web of Science (Кабінет Міністрів України, 2018b; МОН України, 2019a).

Посилення публікаційної активності українських вчених та активізація їх видимості у

світовому науковому та освітньому просторах відповідно до наведених вище нормативних вимог вплинуло на істотне покращання показників у наукометричних базах даних та рейтингах університетів. Так, згідно з вітчизняним рейтингом «Топ-200 Україна 2020», що здійснювався на основі принципів відкритості, прозорості і незалежності; всебічності і багатогранності діяльності університетів, реалізації євроінтеграційних процесів з урахуванням показників бази даних Scopus (Центр міжнародних проектів «Євроосвіта», 2020), до першої десятки найкращих класичних університетів за 2020 р. увійшли: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Сумський державний університет, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Ужгородський національний університет.

З огляду на те, що у базі даних Web of Science Core Collection із соціогуманітарних наук і зокрема, освітніх, педагогічних наук представлено значно більше праць, виникає науковий інтерес щодо детальної характеристики позиціонування у цій базі крапих за «Топ-200 Україна 2020» класичних і педагогічних університетів.

Розглядаючи науковий доробок вчених зазначених університетів у галузі освітніх, педагогічних наук упродовж 2016–2020 рр., необхідно наголосити, що кількісні показники публікацій у наукових виданнях, що індексуються Web of Science Core Collection зросли майже у 5 разів (Clarivate, 2021) (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Публікації у галузі освітніх, педагогічних наук (Education & Educational Research) класичних університетів України у Web of Science Core Collection за 2016–2020 рр.

Найменування університету	Кількість публікацій, од.						
	Усього	у т.ч. за роками:					з них у виданнях з імпакт-фактором
		2016	2017	2018	2019	2020	
Україна, усього	2153	472	494	357	443	387	51
у т.ч. за університетами:							
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	88	10	14	22	24	18	1
Національний університет «Києво-Могилянська академія»	5	2	–	1	–	2	1
Львівський національний університет імені Івана Франка	33	4	5	9	8	7	5
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	34	7	3	9	10	5	4
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	18	6	3	4	2	3	–
Сумський державний університет	38	4	6	5	12	11	–
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	11	3	1	1	5	1	2
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	29	2	5	2	13	7	–
Донецький національний університет імені Василя Стуса	9	1	3	–	1	4	–
Ужгородський національний університет	7	1	–	3	2	1	–

Загалом упродовж 2016–2020 рр. у класичних університетах простежується позитивна динаміка щодо збільшення кількості праць вчених у галузі освітніх, педагогічних наук, що індексуються в Web of Science Core Collection, за винятком останнього року, що, на нашу думку, пов'язано з пандемією COVID-19. За останні п'ять років найбільше індексованих праць у галузі освітніх, педагогічних наук налічується в Київському національному університеті імені Тараса

Шевченка – 88, що становить 1,8 % від загальної кількості праць закладу, розміщених у міжнародній базі даних, Сумському державному університеті – 38 або 2,8 % відповідно, а також у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна – 34 або 1,2 % та Львівському національному університеті імені Івана Франка – 33 або 1,8 %. Утім у виданнях з імпаکت-фактором найбільше – п'ять публікацій розміщено Львівського національного університету імені Івана Франка та чотири – Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Натомість п'ять закладів вищої освіти із наведеної десятки найкращих класичних університетів таких публікацій не мають.

На окрему увагу заслуговує індексація у Web of Science Core Collection дослідницьких результатів педагогічних університетів України за 2016–2020 рр. (Clarivate, 2021) (табл. 2).

Таблиця 2

Публікації у галузі освітніх, педагогічних наук (Education & Educational Research) педагогічних університетів України у Web of Science Core Collection за 2016–2020 рр.

Найменування університету	Кількість публікацій, од.						з них у виданнях з імпакт-фактором
	Усього	у т.ч. за роками:					
		2016	2017	2018	2019	2020	
Україна, усього	2153	472	494	357	443	387	51
у т.ч. за університетами:							
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	51	5	13	9	14	10	–
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	71	11	14	11	11	24	2
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	18	2	8	1	3	4	–
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського	153	93	40	6	7	7	–
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	54	8	10	10	14	12	1
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	30	5	8	9	6	2	1
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	56	–	14	15	11	16	–
Криворізький державний педагогічний університет	15	1	6	3	4	1	–
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка	24	6	5	3	5	5	1
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького	26	6	11	2	3	4	–

Наукові результати педагогічних університетів України впродовж 2016–2020 рр. у Web of Science Core Collection представлені нерівномірно, хоч кількісні показники в цілому зросли. Найбільше індексованих праць у галузі освітніх, педагогічних наук налічується у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського – 153 або 57,3 % від загальної кількості публікацій закладу різних галузей наук, розміщених у зазначеній наукометричній базі даних; Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова – 71 або 26,3 % відповідно, Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка – 56 або 57,7 %, Харківському національному педагогічному університеті

імені Г.С. Сковороди – 54 або 32,5 % і Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка – 51 або 25,5 %. Водночас більшість із наведених у таблиці 2 університетів публікацій у виданнях з імпаکت-фактором не мають.

Попри позитивну динаміку збільшення кількості статей університетів у наукометричних базах даних виникає сумнів щодо такого об'єктивного оцінювання дослідницької діяльності. Це зумовлено тим, що показники кількості статей у соціогуманітарній сфері і, зокрема для галузі освітніх, педагогічних наук, не завжди є показовими, і для вчених цієї сфери можуть бути вагоміші, зокрема, інші види наукової продукції. Не дивно, що статті соціогуманітарної сфери є найнижче цитованими (31,8 %) з усіх галузей наук, натомість середній показник цитування публікацій з математики має найвищий відсоток і становить 67,3 % (García-Zorita C., Marugán S., de Filippo D. & Sanz-Casado E., 2021).

Крім того, в умовах постковідного періоду вченими (Piron F., Olyhoek T., Vilchis I. L., Smith I. & Liré Z., 2021; Larivière V. et al., 2016) різних континентів звертається увага на розроблення поліцентричної багатомовної системи оцінювання досліджень, яка передбачає створення науковими спільнотами національних систем оцінки якості, що передусім відповідають запитам суспільств, актуальним проблемам, з урахуванням мовного різномайття.

Ураховуючи наведене, для розроблення ефективних методів та інноваційних підходів до об'єктивного оцінювання досліджень соціогуманітарної сфери доцільно враховувати їх певну специфіку:

– у наукометричних базах Scopus та Web of Science здебільшого представлено періодичні видання, передусім журнали, натомість для соціогуманітарної сфери важливими є монографії та розділи книг, які частіше цитуються ніж статті (Leeuwen T.V., 2013; Kulczycki E. et al., 2018). Крім того, в окремих гуманітарних сферах, зокрема, в історії чи літературознавстві, книги є найголовнішою формою поширення здобутих знань та їх популяризації, у тому числі з освітньою метою (van den Akker W., 2016);

– багато напрямів і цілей соціогуманітарної сфери за тематичною спрямованістю мають яскраво виражену національну і регіональну значущість (Nederhof A., 2016; Луговий В. І., Регейло І. Ю., Базелюк Н. В. & Базелюк О. В., 2019) та зорієнтовані на вирішення соціальних завдань відповідної читацької аудиторії однієї країни (Hug S., Ochsner M. & Daniel H., 2013), що, зрозуміло, не завжди є затребуваним і не викликає професійного інтересу для вчених інших держав (Abstracts for the NordForsk Workshop..., 2012);

– оскільки концептуальні засади у соціогуманітарній сфері мають середньо- і довгострокову перспективу, відмінною є культура цитування (Bunia R., 2016). Зокрема, актуальність цитування у часовому просторі для наукових досліджень соціогуманітарної сфери може бути більше, ніж два роки. Це стосується передусім національного надбання та національної спадщини країни, археологічних пам'яток, архівних, зокрема історичних матеріалів, що зберігаються у музеях, бібліотеках тощо (van den Akker W., 2016). Проте у медичній галузі цитування на дослідження понад три роки може засвідчувати про неактуальність наукового пошуку;

– наріжним чинником у соціогуманітарній сфері є мова публікацій, незважаючи на те, що більшість (55 %-75 %) розміщених статей у наукометричних базах оприлюднюється англійською мовою (Sivertsen G., 2019; Kulczycki E. et al., 2018). Водночас висвітлення, зокрема питань культурної спадщини лише однією, не англійською мовою, обмежить доступ до такої інформації і відповідно унікальний матеріал залишиться маловідомим (van den Akker W., 2016). Також треба враховувати і те, що лише незначну кількість неанглійських журналів інтегровано у Scopus та Web of Science. Постає проблема щодо перекладу публікацій для досягнення відкритого доступу;

– багато журналів соціогуманітарної сфери є міждисциплінарними, що потребує окремого врегулювання під час оцінювання дослідницьких проєктів (Hicks D., 2004; Кремень, В. Г., Луговий В. І., Регейло І. Ю., Базелюк Н. В. & Базелюк О. В., 2020) та запровадження трансдисциплінарної системи оцінки якості досліджень (Belcher V. M., Rasmussen K. E., Kemshaw M. R. & Zornes D. A., 2016);

– характерною тенденцією є те, що більшість публікацій соціогуманітарної сфери є одноосібними (Sivertsen G., 2018; Gómez-Ferri J., González-Alcaide G. & Llopis-Goig R., 2019) на відміну від праць STEM- галузей;

– найбільш об'єктивним є оцінювання наукових досліджень у межах однієї галузі знань (Korytkowski P. & Kulczycki E., 2019).

Висновки / Conclusions. У постковідний період активізувалися заклики вчених до науково-освітньої спільноти про перегляд оцінювання дослідницької діяльності на основі наукометрії. Це зумовлено рейтингуванням університетів, що є підставою для фінансового забезпечення закладів вищої освіти без врахування успішного виконання ними регіонального та національного запитів суспільства, а також тим, що використання наукометричних показників для оцінювання діяльності

університету поширилося за всіма його напрямками. Зокрема на:

– усіх інституційних учасників, залучених до дослідницької діяльності: університети, наукові установи незалежно від форм фінансування; дослідницькі колективи, відділи, кафедри; наукові видання;

– усі галузі знань, від соціогуманітарних до STEM-наук, зокрема, на наукові і науково-технічні (експериментальні) дослідження фундаментального та прикладного характеру;

– усі види наукової діяльності: оцінювання освітніх програм; конкурсний відбір виконавців державного замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти; підготовка дисертацій; здійснення рецензування; дослідницькі проекти та гранти; стипендії та премії;

– наукових і науково-педагогічних працівників, зокрема щодо атестації та добору на посаду, присудження наукових ступенів, присвоєння вчених звань, роботи як члена редакційної колегії наукового видання, спеціалізованої вченої ради тощо.

Наведена динаміка про публікаційну активність класичних і педагогічних вітчизняних університетів у галузі освітніх, педагогічних наук у Web of Science Core Collection упродовж 2016-2020 рр. засвідчує позитивні тенденції щодо збільшення відповідних показників. Утім частка представлених індексованих публікацій і кількості наукових видань у наукометричних базах даних є недостатньою. Це пояснюється особливостями соціогуманітарних досліджень, які необхідно враховувати під час розроблення ефективних методів та інноваційних підходів для оцінювання наукових досліджень університетів.

Список використаних джерел і літератури:

Кабінет Міністрів України. (1994, 23 серпня). *Про стипендії Президента України для молодих учених* (582). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-94-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (1999, 13 серпня). *Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників* (1475). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (2016, 23 березня). *Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)* (261). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (2018а, 21 листопада). *Про державні іменні стипендії найкращим молодим вченим для увічнення подій Революції Гідності та вшанування подвигу Героїв України – Героїв Небесної Сотні* (1017). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2018-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (2018b, 22 серпня). *Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності* (652). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (2019а, 27 грудня). *Про затвердження Порядку конкурсного відбору та фінансування Національним фондом досліджень проектів з виконання наукових досліджень і розробок* (1170). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-2019-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (2019b, 6 березня). *Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії* (167). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-п> [in Ukrainian]

Кабінет Міністрів України. (2021, 24 березня). *Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187* (365). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-п> [in Ukrainian]

Кремень, В. Г., Луговий, В. І., Регейло, І. Ю., Базелюк, Н. В., & Базелюк, О. В. (2020). Відкритість, цифровізація й оцінювання в науці: загальне і особливе для соціогуманітарного знання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 80 (6), 243–266. Взято з <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4155> [in Ukrainian]

Луговий, В. І., Регейло, І. Ю., Базелюк, Н. В., & Базелюк, О. В. (2019). Глобальна цифровізація освітньо-наукового простору і виклики модернізації наукової періодики НАПН України. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 73 (5), 264–283. Взято з <https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.3366> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2015, 14 грудня). *Про затвердження Положення про проведення Міністерством освіти і науки України Конкурсу проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства, подальше виконання цих робіт і розробок за рахунок коштів загального фонду державного бюджету та управління ними* (1287). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0015-16> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2016, 14 січня). *Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам* (13). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2018а, 15 січня). *Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України* (32). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18>

Міністерство освіти і науки України. (2018b, 3 травня). *Про затвердження Критеріїв конкурсного відбору виконавців державного замовлення на підготовку магістрів у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління МОН* (445). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0625-18> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2019а, 12 березня). *Про державну атестацію закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності* (338). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-19> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2019b, 19 квітня). *Про затвердження Положення про Комісію Міністерства освіти і науки України з відбору претендентів на здобуття Премії Верховної Ради України молодим ученим, іменних стипендій Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук та розгляду наукових звітів стипендіатів* (522). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-19> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2019c, 23 вересня). *Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук* (1220). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2020, 18 листопада). *Про внесення змін до Порядку формування Переліку наукових фахових видань, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15 січня 2018 року № 32* (1437). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-21> [in Ukrainian]

Міністерство освіти і науки України. (2021, 17 березня). *Про внесення змін до Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам* (322). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-21> [in Ukrainian]

Центр міжнародних проектів «Євроосвіта». (2020, 7 червня). *Незалежне оцінювання університетів: академічний рейтинг «Топ-200 Україна 2020»*. Взято з <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6556> [in Ukrainian]

Abstracts for the NordForsk Workshop on Bibliometrics for the Social Sciences and Humanities. (2012). Retrieved from <https://blogs.helsinki.fi/nordforskssh2012/files/2012/03/NordForsk-SSH-Workshop-abstracts1.pdf> [in English]

Australian Research Council. (2019, October 10). *Excellence in Research for Australia*. Retrieved from <https://www.arc.gov.au/excellence-research-australia> [in English]

Belcher, B., Rasmussen, K., Kemshaw, M., & Zornes, D. (2015). Defining and assessing research quality in a transdisciplinary context. *Research Evaluation*, 25 (1), 1–17. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/reseval/rvv025> [in English]

Bunia, R. (2016). Quotation statistics and culture in literature and in other humanist disciplines. In M. Ochsner, S.E. Hug, H.-D. Daniel (Eds), *Research Assessment in the Humanities. Towards Criteria and Procedures* (pp. 133–148). Springer International Publishing: Cham, Switzerland. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-29016-4_11 [in English]

Claeys-Kulik, A.-L. (2021, June 10). *EU university policy needs to support, not direct*. Research Professional News. Retrieved from <https://www.researchprofessionalnews.com/rr-news-europe-views-of-europe-2021-6-eu-university-policy-needs-dialogue-not-diktat/> [in English]

Clarivate. (2021). *Web of Science Core Collection*. Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search> [in English]

Delgado-López-Cózar, E., Ràfols, I., & Abadal, E. (2021). Letter: A call for a radical change in research evaluation in Spain. *Profesional De La Información*, 30(3). Retrieved from <https://doi.org/10.3145/epi.2021.may.09> [in English]

García-Zorita, C., Marugán, S., de Filippo, D., & Sanz-Casado, E. (2021). Highly Cited Papers at the Spanish Domestic Level. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 6. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/frma.2021.651991> [in English]

Gómez-Ferri, J., González-Alcaide, G., & Llopis-Goig, R. (2019). Measuring dissatisfaction with coauthorship: An empirical approach based on the researchers' perception. *Journal of Informetrics*, 13 (4), 100980. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.joi.2019.100980> [in English]

Hicks, D. (2004). The Four Literatures of Social Science. In H.F. Moed, W. Glänzel, U. Schmoch (Eds), *Handbook of Quantitative Science and Technology Research* (pp. 473–496). Springer, Dordrecht. Retrieved from https://doi.org/10.1007/1-4020-2755-9_22 [in English]

Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., & Rafols, I. (2015). Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*, 520 (7548), 429–431. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/520429a> [in English]

Hug, S., Ochsner, M., & Daniel, H. (2013). Criteria for assessing research quality in the humanities: a Delphi study among scholars of English literature, German literature and art history. *Research Evaluation*, 22 (5), 369–383. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/reseval/rvt008> [in English]

Joseph Jeyaraj, J., Wald, N. & Harland, T. (2021). Higher education teachers' experiences of becoming research active: striving for university status in the Global South. *Asia Pacific Education Review*. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s12564-021-09688-8> [in English]

Korytkowski, P., & Kulczycki, E. (2019). Publication counting methods for a national research evaluation exercise. *Journal of Informetrics*, 13 (3), 804–816. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.joi.2019.07.001> [in English]

Kulczycki, E., Engels, T., Pölönen, J., Bruun, K., Dušková, M., & Guns, R. et al. (2018). Publication patterns in the social sciences and humanities: evidence from eight European countries. *Scientometrics*, 116 (1), 463–486. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2711-0> [in English]

Larivière, V., Kiermer, V., MacCallum, C.J., McNutt, M., Patterson, M., Pulverer, B., Swaminathan, S., Taylor, S., & Curry, S. (2016). A simple proposal for the publication of journal citation distributions. *bioRxiv*. Retrieved from <https://doi.org/10.1101/062109> [in English]

Nederhof, A. (2006). Bibliometric monitoring of research performance in the Social Sciences and the Humanities: A Review. *Scientometrics*, 66 (1), 81–100. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11192-006-0007-2> [in English]

- Ochsner, M., Hug, S. E., & Daniel, H.-D. (Eds). (2016). *Research Assessment in the Humanities. Towards Criteria and Procedures*. Springer, Cham. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-319-29016-4> [in English]
- Piron, F., Olyhoek, T., Vilchis, I. L., Smith, I., & Liré, Z. (2021a). Saying 'No' to Rankings and Metrics. In B. Hall, R. Tandon (Eds), *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy* (pp. 80–91). Leiden: Brill. Retrieved from https://doi.org/10.1163/9789004459076_007 [in English]
- Piron, F., Olyhoek, T., Vilchis, I. L., Smith, I., & Liré, Z. (2021b). Trying to Say 'No' to Rankings and Metrics. In B. Hall, R. Tandon (Eds), *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy* (pp. 276–287). Leiden: Brill. Retrieved from https://doi.org/10.1163/9789004459076_023 [in English]
- Priem, J., Taraborelli, D., Groth, P., & Neylon, C. (2010, 26 October). *Altmetrics: A manifesto*. Retrieved from <http://altmetrics.org/manifesto> [in English]
- Research Excellence Framework. (2014). Retrieved from <https://www.ref.ac.uk/2014/> [in English]
- San Francisco Declaration on Research Assessment. (2012, December 16). Retrieved from <https://sfedora.org/read/> [in English]
- Sivertsen, G. (2018). The Norwegian Model in Norway. *Journal of Data and Information Science*, 3 (4), 3–19. Retrieved from <https://doi.org/10.2478/jdis-2018-0017> [in English]
- Sivertsen, G. (2019). Understanding and Evaluating Research and Scholarly Publishing in the Social Sciences and Humanities (SSH). *Data and Information Management*, 3 (2), 61–71. Retrieved from <https://doi.org/10.2478/dim-2019-0008> [in English]
- Szomszor, M., Adams, J., Fry, R., Gebert, C., Pendlebury, D., Potter, R., & Rogers, G. (2021). Interpreting Bibliometric Data. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 5. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/frma.2020.628703> [in English]
- Terheggen, Ph. (2021, April 15). *Re-evaluating reward and recognition in science. Germany, the Netherlands and other leading research nations have the right idea in moving away from citations as the defining metric*. Elsevier Connect. Retrieved from <https://www.elsevier.com/connect/re-evaluating-reward-and-recognition-in-science> [in English]
- The PIE News. (2021, June 4). *Michael Murphy, President, European University Association*. Retrieved from <https://thepienews.com/pie-chat/michael-murphy-europe/> [in English]
- University Wankings. (2021). Why Are Our Rankings So White? In B. Hall, R. Tandon (Eds), *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy* (pp. 67–79). Leiden: Brill. Retrieved from https://doi.org/10.1163/9789004459076_006 [in English]
- Van den Akker, W. (2016). Yes We Should; Research Assessment in the Humanities. In M. Ochsner, S.E. Hug, H.-D. Daniel (Eds), *Research Assessment in the Humanities. Towards Criteria and Procedures* (pp. 23–29). Springer International Publishing: Cham, Switzerland. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-29016-4_3 [in English]
- Van Leeuwen, T. (2013). Bibliometric research evaluations, Web of Science and the Social Sciences and Humanities: a problematic relationship? *Bibliometrie – Praxis und Forschung*, (2). Retrieved from <https://doi.org/10.5283/bpf.173> [in English]

References:

- Cabinet of Ministers of Ukraine. (1994, August 23). *Pro stypendii Prezydenta Ukrainy dlia molodykh uchenykh [On Scholarships of the President of Ukraine for Young Scientists]* (582). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-94-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (1999, August 13). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro atestatsiiu naukovykh pratsivnykiv [On Approval of the Regulation on Certification of Researchers]* (1475). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, March 23). *Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia doktora filosofii ta doktora nauk u zakladakh vyshchoi osvity (naukovykh ustanovakh) [On Approval of the Procedure for PhD and DSc Students Preparation in Higher Education Institutions (Research Institutions)]* (261). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018a, November 21). *Pro derzhavni imenni stypendii naikrashchym molodym vchenym dlia uvichnennia podii Revoliutsii Hidnosti ta vshanuvannia podvyhu Heroiv Ukrainy – Heroiv Nebesnoi Sotni [On State Nominal Scholarships for the Best Young Scientists to Perpetuate the Events of the Revolution of Dignity and Honour the Heroism of the Heroes of Ukraine – Heroes of the Heavenly Hundred]* (1017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2018-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018b, August 22). *Deiaki pytannia provedennia derzhavnoi atestatsii zakladiv vyshchoi osvity v chastyni provadzhennia nymy naukovoi (naukovo-tekhnichnoi) diialnosti [Some Issues of State Certification of Higher Education Institutions in Terms of Their Scientific (Scientific and Technical) Activities]* (652). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019a, December 27). *Pro zatverdzhennia Poriadku konkursnoho vidboru ta finansuvannia Natsionalnym fondom doslidzhen proektiv z vykonannia naukovykh doslidzhen i rozrobok [On Approval of the Procedure for Competitive Selection and Financing of R&D Projects by the National Research Fund]* (1170). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-2019-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019b, March 6). *Pro provedennia eksperymentu z prysudzhennia stupenia doktora filosofii [On Conducting an Experiment to Award the PhD Degree]* (167). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-rr> [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, March 24). *Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv*

Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1187 [On Amendments to the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 30, 2015 No 1187] (365). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-rr> [in Ukrainian]

Kremen, V. H., Luhovyi, V. I., Reheilo, I. Yu., Bazeliuk, N. V., & Bazeliuk, O. V. (2020). Openness, Digitalization and Evaluation in Research: General and Special Issues for Social Studies and Humanities. *Information Technologies and Learning Tools*, 80(6), 243–266. Retrieved from <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4155> [in Ukrainian]

Luhovyi, V. I., Reheilo, I. Yu., Bazeliuk, N. V., & Bazeliuk, O. V. (2019). Global Digitisation of the Education and Research Area and Challenges in Modernising the Scientific Periodicals of NAES of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*, 73(5), 264–283. Retrieved from <https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.3366> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2015, December 14). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro provedennia Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy Konkursu proektiv naukovykh robot ta naukovo-tekhnichnykh (eksperymentalnykh) rozrobok molodykh vchenykh, yaki pratsiuut (navchaiutsia) u vyshchykh navchalnykh zakladakh ta naukovykh ustanovakh, shcho nalezhat do sfery upravlinnia Ministerstva, podalshe vykonannia tsykh robot i rozrobok za rakhunok koshtiv zahalnoho fondu derzhavnoho biudzhetu ta upravlinnia nymy* [On Approval of the Regulation on Carrying out by the Ministry of Education and Science of Ukraine of the Competition of R&D Projects of Young Scientists, Young Scientists Who Work (Study) in Higher Education and Research Institutions, Which are Subordinated to the Ministry, Further Implementation of Those R&D at the Expense of the State Budget and Managing Them] (1287). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0015-16> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016, January 14). *Pro zatverdzhennia Poriadku prysvoiennia vchenykh zvan naukovym i naukovo-pedahohichnym pratsiynkam* [On Approval of the Procedure of Assigning Academic Titles to Researchers and the Faculty] (13). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018a, January 15). *Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan Ukrainy* [On Approval of the Procedure of Forming the List of Scientific Professional Periodicals of Ukraine] (32). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018b, May 3). *Pro zatverdzhennia Kryteriiv konkursnoho vidboru vykonavtsiv derzhavnoho zamovlennia na pidhotovku mahistriv u zakladakh vyshchoi osvity, shcho nalezhat do sfery upravlinnia MON* [On Approval of the Criteria of Competitive Selection of the State Order Executors for Master Degree Students Preparation in Higher Education Institutions Subordinated to the Ministry of Education and Science of Ukraine] (445). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0625-18> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019a, March 12). *Pro derzhavnu atestatsiiu zakladiv vyshchoi osvity v chastyni provadzhennia nymy naukovo (naukovo-tekhnichnoi) diialnosti* [On the State Certification of Higher Education Institutions in Terms of Their Scientific (Scientific and Technical) Activities] (338). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-19> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019b, April 19). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Komisiuu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy z vidboru pretenditiv na zdobuttia Premii Verkhovnoi Rady Ukrainy molodym uchenym, imennykh stypendii Verkhovnoi Rady Ukrainy dlia molodykh vchenykh – doktoriv nauk ta rozghliadu naukovykh zvitiv stypendiativ* [On Approval of the Regulation on the Commission of the Ministry of Education and Science of Ukraine on Selection of Candidates for the Verkhovna Rada of Ukraine Award for Young Scientists, Nominal Scholarships of the Verkhovna Rada of Ukraine for Young Scientists with DSc Degree and Reviewing Scientific Reports of Scholars] (522). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-19> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019c, September 23). *Pro opublikuvannia rezultativ dysertatsii na zdobuttia naukovykh stupeniv doktora i kandydata nauk* [On Publishing the Results of the Theses for Candidate and Doctor of Sciences Degree] (1220). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020, November 18). *Pro vnesennia zmin do Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan, zatverdzenoho nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 15 sichnia 2018 roku № 32* [On Amendments to the Procedure of Forming the List of Scientific Professional Periodicals of Ukraine, Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine Order on January 15, 2018 No 32] (1437). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-21> [in Ukrainian]

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021, March 17). *Pro vnesennia zmin do Poriadku prysvoiennia vchenykh zvan naukovym i naukovo-pedahohichnym pratsiynkam* [On Amendments to the Procedure of Assigning Academic titles to Researchers and the Faculty] (322). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-21> [in Ukrainian]

Center for International Projects «Euroeducation». (2020, June 7). *Nezalezhne otsiniuvannia universytetiv: akademichniy reitynh «Top-200 Ukraina 2020»* [Independent Evaluation of Universities: Academic Ranking «Top-200 Ukraine 2020»]. Retrieved from <http://www.euroosvita.net/index.php?category=1&id=6556> [in Ukrainian]

Abstracts for the NordForsk Workshop on Bibliometrics for the Social Sciences and Humanities. (2012). Retrieved from <https://blogs.helsinki.fi/nordforskssh2012/files/2012/03/NordForsk-SSH-Workshop-abstracts1.pdf> [in English]

Australian Research Council. (2019, October 10). *Excellence in Research for Australia.* Retrieved from <https://www.arc.gov.au/excellence-research-australia> [in English]

Belcher, B., Rasmussen, K., Kemshaw, M., & Zornes, D. (2015). Defining and assessing research quality in a transdisciplinary context. *Research Evaluation*, 25 (1), 1–17. Retrieved from

<https://doi.org/10.1093/reseval/rvv025> [in English]

Bunia, R. (2016). Quotation statistics and culture in literature and in other humanist disciplines. In M. Ochsner, S.E. Hug, H.-D. Daniel (Eds), *Research Assessment in the Humanities. Towards Criteria and Procedures* (pp. 133–148). Springer International Publishing: Cham, Switzerland. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-29016-4_11 [in English]

Claeys-Kulik, A.-L. (2021, June 10). *EU university policy needs to support, not direct*. Research Professional News. Retrieved from <https://www.researchprofessionalnews.com/rr-news-europe-views-of-europe-2021-6-eu-university-policy-needs-dialogue-not-diktat/> [in English]

Clarivate. (2021). *Web of Science Core Collection*. Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search> [in English]

Delgado-López-Cózar, E., Ráfols, I., & Abadal, E. (2021). Letter: A call for a radical change in research evaluation in Spain. *Profesional De La Información*, 30(3). Retrieved from <https://doi.org/10.3145/epi.2021.may.09> [in English]

García-Zorita, C., Marugán, S., de Filippo, D., & Sanz-Casado, E. (2021). Highly Cited Papers at the Spanish Domestic Level. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 6. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/frma.2021.651991> [in English]

Gómez-Ferri, J., González-Alcaide, G., & Llopis-Goig, R. (2019). Measuring dissatisfaction with coauthorship: An empirical approach based on the researchers' perception. *Journal of Informetrics*, 13 (4), 100980. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.joi.2019.100980> [in English]

Hicks, D. (2004). The Four Literatures of Social Science. In H.F. Moed, W. Glänzel, U. Schmoch (Eds), *Handbook of Quantitative Science and Technology Research* (pp. 473–496). Springer, Dordrecht. Retrieved from https://doi.org/10.1007/1-4020-2755-9_22 [in English]

Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., & Rafols, I. (2015). Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*, 520 (7548), 429–431. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/520429a> [in English]

Hug, S., Ochsner, M., & Daniel, H. (2013). Criteria for assessing research quality in the humanities: a Delphi study among scholars of English literature, German literature and art history. *Research Evaluation*, 22 (5), 369–383. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/reseval/rvt008> [in English]

Joseph Jeyaraj, J., Wald, N. & Harland, T. (2021). Higher education teachers' experiences of becoming research active: striving for university status in the Global South. *Asia Pacific Education Review*. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s12564-021-09688-8> [in English]

Korytkowski, P., & Kulczycki, E. (2019). Publication counting methods for a national research evaluation exercise. *Journal of Informetrics*, 13 (3), 804–816. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.joi.2019.07.001> [in English]

Kulczycki, E., Engels, T., Pölönen, J., Bruun, K., Dušková, M., & Guns, R. et al. (2018). Publication patterns in the social sciences and humanities: evidence from eight European countries. *Scientometrics*, 116 (1), 463–486. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2711-0> [in English]

Larivière, V., Kiermer, V., MacCallum, C.J., McNutt, M., Patterson, M., Pulverer, B., Swaminathan, S., Taylor, S., & Curry, S. (2016). A simple proposal for the publication of journal citation distributions. *bioRxiv*. Retrieved from <https://doi.org/10.1101/062109> [in English]

Nederhof, A. (2006). Bibliometric monitoring of research performance in the Social Sciences and the Humanities: A Review. *Scientometrics*, 66 (1), 81–100. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11192-006-0007-2> [in English]

Ochsner, M., Hug, S. E., & Daniel, H.-D. (Eds). (2016). *Research Assessment in the Humanities. Towards Criteria and Procedures*. Springer, Cham. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-319-29016-4> [in English]

Piron, F., Olyhoek, T., Vilchis, I. L., Smith, I., & Liré, Z. (2021a). Saying 'No' to Rankings and Metrics. In B. Hall, R. Tandon (Eds), *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy* (pp. 80–91). Leiden: Brill. Retrieved from https://doi.org/10.1163/9789004459076_007 [in English]

Piron, F., Olyhoek, T., Vilchis, I. L., Smith, I., & Liré, Z. (2021b). Trying to Say 'No' to Rankings and Metrics. In B. Hall, R. Tandon (Eds), *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy* (pp. 276–287). Leiden: Brill. Retrieved from https://doi.org/10.1163/9789004459076_023 [in English]

Priem, J., Taraborelli, D., Groth, P., & Neylon, C. (2010, 26 October). *Altmetrics: A manifesto*. Retrieved from <http://altmetrics.org/manifesto> [in English]

Research Excellence Framework. (2014). Retrieved from <https://www.ref.ac.uk/2014/> [in English]

San Francisco Declaration on Research Assessment. (2012, December 16). Retrieved from <https://sfedora.org/read/> [in English]

Sivertsen, G. (2018). The Norwegian Model in Norway. *Journal of Data and Information Science*, 3 (4), 3–19. Retrieved from <https://doi.org/10.2478/jdis-2018-0017> [in English]

Sivertsen, G. (2019). Understanding and Evaluating Research and Scholarly Publishing in the Social Sciences and Humanities (SSH). *Data and Information Management*, 3 (2), 61–71. Retrieved from <https://doi.org/10.2478/dim-2019-0008> [in English]

Szomszor, M., Adams, J., Fry, R., Gebert, C., Pendlebury, D., Potter, R., & Rogers, G. (2021). Interpreting Bibliometric Data. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 5. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/frma.2020.628703> [in English]

Terheggen, Ph. (2021, April 15). *Re-evaluating reward and recognition in science. Germany, the Netherlands and other leading research nations have the right idea in moving away from citations as the defining metric.*

Elsevier Connect. Retrieved from <https://www.elsevier.com/connect/re-evaluating-reward-and-recognition-in-science> [in English]

The PIE News. (2021, June 4). *Michael Murphy, President, European University Association*. Retrieved from <https://thepienews.com/pie-chat/michael-murphy-europe/> [in English]

University Wankings. (2021). Why Are Our Rankings So White? In B. Hall, R. Tandon (Eds), *Socially Responsible Higher Education. International Perspectives on Knowledge Democracy* (pp. 67–79). Leiden: Brill. Retrieved from https://doi.org/10.1163/9789004459076_006 [in English]

Van den Akker, W. (2016). Yes We Should; Research Assessment in the Humanities. In M. Ochsner, S.E. Hug, H.-D. Daniel (Eds), *Research Assessment in the Humanities. Towards Criteria and Procedures* (pp. 23–29). Springer International Publishing: Cham, Switzerland. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-29016-4_3 [in English]

Van Leeuwen, T. (2013). Bibliometric research evaluations, Web of Science and the Social Sciences and Humanities: a problematic relationship? *Bibliometrie – Praxis und Forschung*, (2). Retrieved from <https://doi.org/10.5283/bpf.173> [in English]

Дата надходження статті: «05» квітня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «30» квітня 2021 р.

Регейло Ірина – головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Reheilo Iryna – Chief Researcher of the Department for Universities' Research Activities of Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher

Базелюк Наталія – старший науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук

Bazeliuk Nataliia – Senior Researcher of the Department for Universities' Research Activities of Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Candidate of Pedagogical Sciences

Цитуйте цю статтю як:

Регейло, І., & Базелюк, Н. (2021). Дослідницька діяльність університетів: проблеми оцінювання. *Педагогічний дискурс*, 30, 32–43. doi: [10.31475/ped.dvs.2021.30.04](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2021.30.04).

Cite this article as:

Reheilo, I., & Bazeliuk, N. (2021). Universities' Research Performance: Evaluation Issues. *Pedagogical Discourse*, 30, 32–43. doi: [10.31475/ped.dvs.2021.30.04](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2021.30.04).

УДК 378.146:811.111

UDC 378.146:811.111

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.05)

YULIANA LAVRYSH,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Ukraine, Kyiv, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Peremohy Av., 37)*

ЮЛІАНА ЛАВРИШ,

*доктор педагогічних наук, доцент
(Україна, Київ, Національний технічний університет України «Київський політехнічний
університет імені Ігоря Сікорського», Пр. Перемоги, 37)*

ORCID: [0000-0001-7713-120X](https://orcid.org/0000-0001-7713-120X)

OKSANA KORBUT,

*Senior Lecturer
(Ukraine, Kyiv, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Peremohy Av., 37)*

ОКСАНА КОРБУТ,

*старший викладач
(Україна, Київ, Національний технічний університет України «Київський політехнічний
університет імені Ігоря Сікорського», Пр. Перемоги, 37)*

ORCID: [0000-0001-6671-3925](https://orcid.org/0000-0001-6671-3925)

SVITLANA BUHA,

*Lecturer
(Ukraine, Kyiv, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Peremohy Av., 37)*

СВІТЛАНА БУГА,

*викладач
(Україна, Київ, Національний технічний університет України «Київський політехнічний
університет імені Ігоря Сікорського», Пр. Перемоги, 37)*

ORCID: [0000-0001-9609-2867](https://orcid.org/0000-0001-9609-2867)

Critical Reflection as a Key Component of Personalized Language Learning in Digital Education Environment at University

Критична рефлексія як головний компонент індивідуалізованого навчання мови в умовах цифрової освіти в університеті

У статті розглядається проблема формування навичок індивідуалізованого навчання іноземних мов в університеті. У ракурсі проблематики постає аналіз дидактичних умов для ефективного формування навичок індивідуалізованого навчання. Основними умовами визначено вміння самооцінювання та саморефлексії, які допомагають студентам визначити власні освітні потреби, пріоритети, сильні та слабкі сторони. У статті автори пропонують власне розуміння критичної рефлексії та стратегії її формування. З метою отримання даних для аналізу авторами було проведено анкетування викладачів іноземних мов університету, педагогічне спостереження занять та аналіз літератури з зазначеної тематики. Використані методи дослідження дали змогу визначити ключові проблеми, що перешкоджають ефективному формуванню вмінь критичної рефлексії. Під час спостережень автори виокремили та описали в статті ефективні інструменти формування критичної рефлексії, зокрема цифрові освітні ресурси. Було доведено, що застосування цифрових освітніх ресурсів підвищує мотивацію студентів до саморефлексії та додає інтерактивності і мультимодальності навчальному процесу. Єдність дидактичного та технологічного підходів є засадничим дидактичним принципом, на основі якого автори пропонують формувати навички критичної рефлексії.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, критична рефлексія, самооцінювання, цифровий освітній ресурс, іноземні мови.

The article presents the problem of foreign languages personalized learning skills formation at the university. From the perspective of the issue, authors disclose an analysis of didactic conditions for the effective formation of foreign languages personalized learning skills formation. The main conditions are

the skills of self-assessment and self-reflection, which help students identify their own educational needs, priorities, strengths and weaknesses. In the article, the authors offer their own understanding of critical reflection and the strategy of its formation. In order to obtain data for the analysis, the authors conducted a survey of foreign language teachers at the university, pedagogical observation of classes and analysis of literature on this topic. The research methods made it possible to identify key challenges that prevent the effective development of critical reflection skills. During the pedagogical observations, the authors identified and described in the article effective tools for the formation of critical reflection, in particular digital educational resources. It has been proven that the use of digital educational resources increases students' motivation for self-reflection and adds interactivity and multimodality to the learning process. The unity of didactic and technological approaches is a fundamental didactic principle, on the basis of which the authors propose to form the skills of critical reflection.

Keywords: *personalized learning, critical reflection, self-assessment, digital resources, foreign languages.*

Introduction / Вступ. Modernization of the higher education system is associated with intensive technology integration, internalization as well as humanization and requires the search for new tools and technologies to improve quality of training. In the National Doctrine of Education Development of Ukraine in the XXI Century it is noted that the main purpose of the education system is to create educational environment for the development and self-realization of each person capable of lifelong learning. The issue became crucial for the pedagogical process updating in the context of preparation for the future specialists as competent, independent, active and creative individuals.

The focus of changes in the organization of the educational process in the context of digitalization is to increase its didactic effectiveness. It can be achieved primarily through the personalized learning – the transformation of the educational process in a set of individual educational routes, that are defined by personal educational needs of students and their individual psychological and pedagogical characteristics. Digital technologies enhance the personalized learning through the transformations of the content, the pace of learning material acquisition, the level of complexity, the way of presenting educational material, the form of educational activities organization, the level of transparency for other participants of the educational process. Personalization of vocational education by means of digital technologies transforms the learning experience into a dynamic personalized background and a set of personalized values and competencies.

Personalized learning is a complex pedagogical phenomenon, and its implementation and evaluation requires the creation of special didactic conditions. The main methods are peer- and self-assessment that are impossible without the skills of critical reflection.

Aim and Tasks / Мета та завдання. The purpose of this study is to assess the extent to which skills of critical reflection contribute to the development of peer- and self- assessment of personalized learning results. According to constructivism learning theory, critical reflection transforms experience into learning, while the cognitive theory considers it as one of the mental processes important for the development of knowledge through the integration of new knowledge by application of such cognitive strategies as analysis, goal setting and self-assessment. The authors of the paper outline the meaning of critical reflection for the development of personalized learning skills; determine the didactic conditions for reflective skills development and suggest digital tools for self-reflection to foster the personalized learning.

Methods / Методи. This study is exploratory and interpretative in nature. The methodological approach taken in this study is a mixed methodology based on theoretical and empirical methods application. The research data is drawn from such main sources as scientific literature interpretation, teachers' surveys and pedagogical observations. The theoretical background was collected from the critical analysis of recent studies on personalized learning and methods of its development. The empirical data was accomplished by the comparison and generalization of pedagogical observations rubrics. The teachers of foreign language at the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» participated in the study. We observed 28 lessons, conducted by 14 teachers, with the integration of personalized learning methodology and critical reflection tools application. As a basis for the rubric development we adopted Ash and Clayton (2004) model for the reflection assessment. It included the following elements: connection between the personal experience and discussed topics, self-correction of mechanical mistakes, ability to assess relevance and clarity of statements, identification of personal learning needs, use of self-assessment, analysis of assignments results with a follow up strategy for the improvement. In order to figure out the attitude of teachers towards the personalized learning and critical reflection, we designed a survey that included questions:

1. What is the connection between the critical reflection and personalized learning?
2. What tools of critical reflection do you apply?

3. What are the challenges of critical reflection development?

4. To what extent do personalized learning and critical reflection facilitate the learning of foreign languages?

5. What additional resources and tools do you need to develop critical reflection?

The data obtained from the observations and questionnaire provided us with the evidences and practical experience on key issues on critical reflection for the in-depth analysis.

Results / Результати. There is a large volume of published studies describing the role of critical reflection for the development of personalized learning skills. Critical reflection is considered to be the key factor for a successful transition from dependent to personalized assessment. Thus, Kember et al. (2008) suggest that «critical reflection» also may be the «key» to success in individualized language learning, while Gholami (2016). emphasizes the importance of providing opportunities for students to understand that some results need to be changed, but not through direct instruction from the teacher about the mistake, but through self-analysis and comparison. Revealing the essential features critical reflection, Gorbunova (2013) emphasizes that reflection is the self-awareness of an individual that is aimed at understanding of own thoughts, actions and values which play a unique role in solving internal problems for self-improvement.

Our appeal to Mezirow's concept (2009) is related to his idea that critical reflection is a central element of individual transformation. The implementation of its basic theoretical provisions allowed us to identify three types of objects of reflection: content, process and preconditions. Thus, reflection of content demonstrate our perception and feelings about the content of the chosen activity. Reflection of the process determines the evaluation of the effectiveness of previous mental activity. However, the emergence of critical reflection occurs during the analysis of the preconditions that led to certain actions. We agree that the first element of critical reflection is the analysis of one's own experience. It is due to a critical self-study of views, a person might construct a new meaning of life and learning. Therefore, we believe that critical reflection is the purposeful, conscious perception of personal cognitive dissonance and the analysis of previous experience.

In order to teach students to analyze their own academic performance, identify needs, strengths and weaknesses before making informed decisions, monitor and evaluate progress toward their goals, Kolb and Kolb (2017) propose a learning cycle, which they define as «experience transformation». The authors outline this cycle as the process by which knowledge is created by transforming experience. The researchers identified four stages of the cycle: reflective observation of experience, abstract conceptualization and active experiment, which leads to further concrete experience or new knowledge.

Analyzing the learning cycle Kolb and Kolb (2017) in the context of the personalized language learning, the stage reflexive observation was interpreted as an analysis of the process of performing the previous task and its possible outcome. Thus, when a student begins to learn a new language, he is asked to analyze his own experience and effectiveness in mastering a similar previous language topic. After that, students move on to the stage of abstract conceptualization, which means formulating priorities and goals for studying and developing an action plan to achieve these goals. The last stage is an active experimentation or testing of what they learned to further form a concrete experience in the next work. Hence, there are two key processes of personalized learning development: the process of critical reflection and making conscious decisions about own learning.

The literature analysis reveals that critical reflection is based on conscious decisions about own learning, and is not an intuitive process of cognition. In addition, critical reflection is a cyclical process in which previous experience becomes the content for new knowledge and discoveries.

The analysis of rubrics for critical application assessment demonstrated that 83 % of teachers understand and expose the connection between personal experience and assignments content and discussions. It means that they accept the existing knowledge and consider it as a basis for the acquisition of new knowledge as a result of experience. The majority of teachers (n=87 %) were able to tell students about strengths and weaknesses in performing tasks and encouraged the application of self-awareness to address challenges in other contexts. Mostly 75% of teachers used self-assessment and 85 % of teachers used peer-assessment techniques for mistakes correction and lesson outcomes reflection.

The results of observations as well as the survey evidenced that teachers understand the connection between the critical reflection and personalized learning and employ the reflection strategies. Among the most useful tools teachers mentioned ePortfolios, one-minute brief reflections through Google-forms, reflective posts or journals in Padlet or Jamboard, audiovisual recordings through Flipgrid, tools for digital narratives, blogs or vlogs, mind-mapping tools for setting goals and priorities. The most common challenges were students' resilience to perform reflective activities (97% answers); lack of class time to carry out reflective activities (84 % answers); complicated analysis of reflective activities results (62 % answers); lack of knowledge how to combine language learning and reflective

activities (45 % answers). All teachers agreed that critical reflection facilitates the language learning and promotes its long life mastering after the university. As necessary additional resources teachers pointed out pedagogical trainings on critical reflection integration, examples of digital tools to make this process more interactive for students and tools for students' motivation.

Discussion / Обговорення. In the process of language learning, it should be noted that at the initial level of language learning, the assessment system does not encourage students to reflect critically or make decisions, but only promotes the development of opportunities and skills of criterion assessment. As students progress in their studies, tasks become less limited in terms of choosing learning strategies and resources to implement and provide more opportunities for individual decision making and creativity. Thus, the use of personalization is regulated by the level of language learning. With this in mind, teachers should develop a reference set of materials, technologies and resources adapted for students' needs and to the level of language competence.

Critical reflection is an indicator of level of autonomy and allows to regulate and manage own initial activity, to influence the system of norms and standards. We define reflection as the ability of an individual to be aware of the results of own learning, to see the limits and possibilities in solving a learning task, to adjust own actions. As a result of reflection, students are aware of successes and mistakes, are able to determine strategies and choose teaching aids, if they do not correspond to the level and content of the task, develop a critical attitude to own capabilities, skills and resources. As a result, when performing the next task, a wider choice of resources and means is used, assumptions, hypotheses are put forward, logical substantiation and implementation of the chosen solution take place. Critical reflection in professional activities has potential development, which under certain conditions allows the individual to achieve a new level of development. Thus, reflection is built around already existing knowledge, skills, abilities that allow to succeed and analyze the causes of failures and difficulties that inhibit the achievement of planned results. Critical reflection grants:

- to record features of learning dynamics concerning expected results, as well as transformative personal changes;
- to transform the positive and negative experiences of the previous learning towards the foundation for further research and knowledge;
- to analyze results and timely adjust further activities.

We would like to recommend teachers to create a learning environment of trust and creativity. The employment of digital resources is beneficial for the development of critical reflection and increases students' motivation to perform these tasks. There are several digital diary platforms, such as Evernote, OneNote, Sciblink, Stormboard, and Google Keep. With these tools, students can add websites to audio, images and clips, and when they are synchronized on all devices, the teacher can always see it on a virtual disk. As a diary too we suggest using Microsoft OneNote that integrates with Microsoft 365, keeping the record in OneDrive account. Google Keep is another option, although it has slightly fewer options than others, but it is very quick to take text or audio notes. To keep an online diary, we recommend resources such as Penzu, Journalate or Diaro. They let sort records by folders, tag them by keywords, search for records, and synchronize with mobile devices and the web. Since most of us use smartphones with built-in audio and video recording, we often make short recordings or videos as fast as typing a text. We find the blog platforms WordPress, Blogger and LiveJournal interesting to work with. These tools offer ready-made templates for students to create their own online space or publications. As example we suggest the following questions:

- what goal did you achieve and what did you learn?
- what was the most important for you?
- what was the hardest thing for you to do?
- why did you need extra help?
- how confident you feel within the topic we studied? (Confident, quite confident, not sure).

In order to reflect on learning outcomes, we offer to use the resources Kahoot, Socrative or Anketa Everywhere to design questionnaires. Questionnaires might include the set of questions suggested by the DEAL model (Ash, Clayton, 2004): describe, examine and articulate learning.

- Describe: Where and when did the experience take place? What actions did you/others take? What did you expect from the activity?
- Examine: What concepts/ideas are relevant to this experience and how did they transform your perception of the experience?
- Articulate Learning: What did you realize because of the experience and for what reason is it significant? What determinations did you make from the experience and what are the constraints and implications do those conclusions have? □

As a reflective group work we propose peer-assessment techniques because they involve the whole group of students and allows to discuss the most urgent and disputable issues for such reflective

discussions we recommend such tasks:

- to analyze the content of today's lesson;
- to make a short summary of the studied language topic;
- to write or name the words or phrases they learned;
- to name two qualities or unusual properties of a resource that they are found the most useful;
- to ask a question to which they did not find the answer.

Conclusions / Висновки. The aim of the present study was to examine the role of critical reflection for the enhancing the personal learning. The most obvious finding to emerge from this study is that teachers should create a special environment to integrate the critical reflection activities and one of the most beneficial solution is to use digital tools. However, according to the results of the study we identified some key issues for critical reflection that are important in the context our study:

- critical reflection is the process of rethinking own activities to identify educational needs and analyze the reasons of success and failures with the prospect of correcting actions to achieve the goal;
- critical reflection is an important condition for formation competences for autonomous individual foreign language improvement;
- one of the effective means of developing reflexive skills is awareness and transformation of previous learning experience;
- alternative assessment strategies foster the process of autonomous personalized learning by training reflexive skills.

This study has found that generally the skills of individual foreign language improvement is complex of functionally related abilities: critical reflection of learning experience, orientation to personalization, determination of the quality of personal knowledge of a foreign language in accordance with established standards, carrying out self-assessment of learning outcomes, analyze the received results of training and to design the further individual educational activity.

References:

- Horbunova, L.** (2013). Teoriia transformatyvnoho navchannia: osvita doroslykh v umovakh «plynnoi suchasnosti» [Theory of Transformative Learning: Education Adults in Terms of «Current Times»]. *Philosophy of education*, 2 (13), 66–114 [In Ukrainian].
- Ash, S. L., & Clayton, P. H.** (2004). The articulated learning: An approach to guided reflection and assessment. *Innovative Higher Education*, 29 (2), 137–154 [in English].
- Gholami, H.** (2016). Self-assessment and Language Autonomy. *Theory and Practice in Language Studies*, 6 (1), 46–51 [in English].
- Kember, D., McKay, J., Sinclair, K., Kam, F., & Wong, Y.** (2008). A four-category scheme for coding and assessing the level of reflection in written work. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33 (4), 369–379 [in English].
- Kolb, A., & Kolb, D.** (2017) Experiential Learning Theory as a Guide for Experiential Educators in Higher Education. *Experiential Learning & Teaching in Higher Education*, 1 (1), 7–44. Retrieved from: <https://nsuworks.nova.edu/elthe/voll/iss1/7> [in English].
- Mezirow, J.** (2009). Overview of transformative learning theory. In *Contemporary theories of learning: Learning theorists in their own words*, ed. K. Illeris, 90–105. New York: Routledge [in English].
- Perry, L., Stoner, L., Schleser, M., Stoner, R., Wadsworth, D., Page, R., & Tarrant, M.** (2015). Digital media as a reflective tool: creating appropriate spaces for students to become introspective. *Journal of Comparative and International Education*, 45 (2), 323–330. doi: 10.1080/03057925.2014.993237 [in English].

Список використаних джерел і літератури:

- Горбунова, Л. С.** (2013). Теорія трансформативного навчання: освіта дорослих в умовах «плинної сучасності». *Філософія освіти*, 2 (13), 66–114 [in Ukrainian].
- Ash, S. L., & Clayton, P. H.** (2004). The articulated learning: An approach to guided reflection and assessment. *Innovative Higher Education*, 29 (2), 137–154 [in English].
- Gholami, H.** (2016). Self-assessment and Language Autonomy. *Theory and Practice in Language Studies*, 6 (1), 46–51 [in English].
- Kember, D., McKay, J., Sinclair, K., Kam, F., & Wong, Y.** (2008). A four-category scheme for coding and assessing the level of reflection in written work. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33 (4), 369–379 [in English].
- Kolb, A., & Kolb, D.** (2017) Experiential Learning Theory as a Guide for Experiential Educators in Higher Education. *Experiential Learning & Teaching in Higher Education*, 1 (1), 7–44. Retrieved from: <https://nsuworks.nova.edu/elthe/voll/iss1/7> [in English].
- Mezirow, J.** (2009). Overview of transformative learning theory. In *Contemporary theories of learning: Learning theorists in their own words*, ed. K. Illeris, 90–105. New York: Routledge [in English].
- Perry, L., Stoner, L., Schleser, M., Stoner, R., Wadsworth, D., Page, R., & Tarrant, M.** (2015). Digital media as a reflective tool: creating appropriate spaces for students to become introspective. *Journal of Comparative and International Education*, 45 (2), 323–330. doi: 10.1080/03057925.2014.993237 [in English].

Дата надходження статті: «22» квітня 2021 р.
Стаття прийнята до друку: «28» травня 2021 р.

Лавриш Юліана – завідувач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», доктор педагогічних наук, доцент

Lavrysh Yuliana – Head of the Department of English for Technical Purposes № 2 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Корбут Оксана – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Korbut Oksana – Senior Lecturer of the Department of English for Technical Purposes № 2 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Буга Світлана – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Buha Svitlana – Lecturer of the Department of English for Technical Purposes № 2 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Лавриш, Ю., Корбут, О., & Буга, С. (2021). Критична рефлексія як головний компонент індивідуалізованого навчання мови в умовах цифрової освіти в університеті. *Педагогічний дискурс, 30*, 44–49. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.05).

Cite this article as:

Lavrysh, Yu., Korbut, O., & Buha, S. (2021). Critical Reflection as a Key Component of Personalized Language Learning in Digital Education Environment at University. *Pedagogical Discourse, 30*, 44–49. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.05).

УДК 37.013+378:398.1

UDC 37.013+378:398.1

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.06)

ОЛЬГА КОСОВИЧ,

доктор філологічних наук, професор

(Україна, Тернопіль, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2)

OLGA KOSOVYCH,

Doctor of Philological Sciences, Professor

(Ukraine, Ternopil, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Maksym Kryvonis St., 2)

ORCID: [0000-0002-1651-9769](https://orcid.org/0000-0002-1651-9769)

Критерії відбору навчальних матеріалів у навчанні аудіюванню на старшому етапі загальноосвітньої середньої школи

Criteria for Selection of Educational Materials in the Training of Listening at the Senior Stage of the Secondary High School

У статті йдеться про методiku викладання навчання аудіюванню, що повинна бути спрямована на вміння зрозуміти іноземну мову при одно-або дворазовому прослуховуванні з або без зорової невербальної опори і з подальшим її використанням в різних видах мовленнєвої діяльності і в мовних ситуаціях. Завдяки освоєнню технік аудіювання учень повинен навчитися аналізувати ситуації спілкування (місце, час, співрозмовника, мета контакту), приймати рішення про програму своєї мовної і немовної поведінки, орієнтованої на досягнення комунікативної мети з урахуванням ситуації спілкування. Організація навчального матеріалу, прийоми і способи навчання аудіювання, система вправ повинні враховувати особистість учня – його потреби, мотиви, здібності, активність й інтелект. Також варто зупинитися і на використанні сучасних технологій у навчанні з використанням інтернет-ресурсів, які сьогодні набувають все більшої значущості. Інтернет розглядається одним з провідних новітніх технологій навчання, позаяк його можливості в галузі освіти є безмежними: організація і планування процесу навчання, пошук інформації як для вчителя, так і для його учнів, підбір текстів для учнів з різним рівнем володіння англійською мовою.

Ключові слова: аудіювання, англійська мова, автентичний аудіоматеріал, критерії відбору матеріалу.

This paper deals with the teaching methodology of listening comprehension, which should focus on the ability to understand a foreign language by listening once or twice with or without visual non-verbal support and then using it in various speech activities and speech situations. By mastering listening techniques, students will learn to analyse communication situations (place, time, interlocutor, purpose of contact) and decide on a programme of their linguistic and non-linguistic behaviour that is oriented towards a communicative goal, taking into account the communication situation. The organisation of learning material, techniques and methods of teaching listening comprehension, the system of exercises should take into account the student's personality – his or her needs, motives, abilities, activity and intellect. It is also worth mentioning the use of modern technologies in teaching with the use of Internet resources, which are becoming increasingly important today. The Internet is regarded as one of the leading cutting-edge learning technologies, as its possibilities in the field of education are limitless: organisation and planning of the learning process, search for information for both the teacher and his/her students, selection of texts for students with different levels of English proficiency.

Key words: listening, English, authentic audio material, criteria for selection of material.

Вступ / Introduction. Головною метою вивчення іноземної мови є отримання достатнього рівня навичок іншомовної комунікації, необхідних для спілкування в певних галузях життя. Серед шести рівнів опанування мовою, що є рекомендовані Радою Європи та прийняті для випускників загальноосвітніх навчальних закладів є рівень B1 (незалежний користувач). Цей рівень уможливує досягнення функціональної грамотності в опануванні іноземною мовою, що дійсно передбачає мовну взаємодію з носіями мови як з приватною метою, так і з метою міжнародної співпраці. Переконані, що одним з оптимальних методів наближення навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах до реального життя є культурно спрямоване оволодіння іноземною мовою (Абакумова О., 2016; , Бріксіна І., 2016; Шіріна М., 2018), а саме з допомогою

використання автентичних аудіоматеріалів на уроках іноземної мови. Підґрунтям для сучасної методики викладання іноземної мови є використання автентичних джерел для формування навичок спілкування.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою дослідження є виявлення критеріїв відбору навчальних матеріалів у навчанні аудіюванню у старших класах та, загалом, специфіки використання аудіоматеріалів на старшому етапі навчання англійської мови. Досягненню поставленої мети сприятиме вирішення таких **завдань**: описати можливості використання аудіоматеріалів в навчанні іноземної мови на старшому етапі; дати характеристику критеріям відбору навчальних аудіоматеріалів; розробити рекомендації по роботі з аудіоматеріалами на старшому етапі навчання англійської мови.

Методи / Methods. Методами дослідження, які сприяють досягненню поставленої мети і вирішенню завдань, були визначені такі: аналіз літератури з теми дослідження; синтез і узагальнення; метод опису у розробці методики використання аудіоматеріалів на старшому етапі навчання англійської мови.

Результати / Results. У методичній літературі можна знайти безліч класифікацій аудіювання: за метою і характером сприйняття інформації (Пушкіна А., 2012, с. 72–78); за значенням і формою перебігу смислового сприйняття під час спілкування (Гальскова Н., 2006, с. 335); за швидкістю обробки основної інформації (Багрова А., 2016, с. 162–173); за обсягом розуміння прослуханого матеріалу (Багрова А., 2016, с. 162–173). Сміслова переробка інформації під час аудіювання спрямована на отримання таких результатів, як ідентифікація слів і їх значень, встановлення зв'язків між словосполученнями в реченні, між окремими пропозиціями і попередньою частиною тексту.

З практики відомо, що механізми аудіювання рідною та іноземною мовою однакові, проте відрізняються вони лише рівнем функціонування, ступеня сформованості, умінням оперувати мовними підходами і мовленнєвими способами формулювання думки. Тому методика навчання аудіюванню залишається традиційною, як і в навчанні рідної мови, так і іноземної і полягає в правильному виборі тексту для аудіювання. Відбір або складання тексту для аудіювання підпорядковані основним вимогам навчальної програми, з урахуванням конкретних умов навчання. З практики викладання відомо, що підбір матеріалу для аудіювання повинен включати кілька різновидів текстів, простих, складних і спеціально орієнтованих, призначених для розвитку певних механізмів аудіювання. Важливим у навчанні аудіюванню є також напрацювання навичок продукування власних суджень і вираження своєї думки про прослухане повідомлення на основі минулого досвіду та контексту.

Обговорення / Discussion. Ефективність навчання іноземної мови багато в чому залежить від правильного добору навчального матеріалу. У методичній літературі проблема відбору навчального матеріалу вирішується по-різному, залежно від характеру текстів та конкретних цілей роботи з ними. Ґрунтуючись на характері матеріалу, дослідники розробили до них вимоги (С.В.Носоновіч, Р.П.Мільруд, С.К.Фоломкіна), а також критерії та принципи відбору автентичних матеріалів: наукових (С.О.Кітаєва, О.С.Можаєва), публіцистичних (О.М.Богомолів), художніх (Т.О.Вдовіна, Н.В.Кулібіна, Т.К.Левіна, Л.П.Смеляков). Проблема відбору навчального матеріалу для навчання іноземної мови досліджувалася в роботах О.С.Балахонова, Л.В.Добровольської, С.О.Кітаєва, С.В.Радецької, Т.С.Серової, О.С.Можаєвої.

Хоча відбір навчального матеріалу для навчання іноземної мови виступає об'єктом дослідження багатьох вчених, аналіз методичної літератури показав, що проблема реалізації відбору текстів, а особливо аудіотекстів, з метою їх подальшого використання в навчанні аудіюванню учнів старшої школи іноземної мови залишається все ще невирішеним.

Відповідно до принципу проблемності, англійськомовний аудіоматеріал не повинен містити недостатню, надлишкову, суперечливу або імпліцитно виражену соціокультурну інформацію. Основою для створення проблемної ситуації, яка формулюється в завданні до вправи, є поєднання відомого і невідомого компонентів в структурі навчальної діяльності учня, а також наявність у нього пізнавальної потреби в рішенні поставленого педагогом інтелектуального завдання.

Реалізація принципу наочності передбачає цілеспрямоване, функціонально адекватне використання графічної та образної наочності при навчанні англійської мови для демонстрації соціокультурної специфіки англійськомовного лінгвосоціуму, різних сфер його життя і життєдіяльності.

Крім основних вимог, що пред'являються до всіх навчальних текстів (виховна цінність, відповідність віковим особливостям учнів та їх мовному досвіду в іноземній і рідній мовах, наявність проблеми, яка викликає інтерес у школярів), до аудіотексту висувається низка додаткових вимог (Методика обучения иностранным..., 2016, с. 189). Перш за все, це вимоги до композиції аудіотексту: наявність експозиції; простота викладу і логічність побудови; обмежень кількості сюжетних ліній і персонажів; чітке формулювання головної думки на початку / в кінці

тексту / в заголовку (Шеншина А., 2014, с. 1056–1060).

Крім того, аудіотекст повинен представляти різні форми мови – монолог, діалог, діалог-монолог (з мінімумом діалогу) і не мати надлишкових елементів інформації. До останніх відносяться елементи, не пов'язані безпосередньо зі змістом (вступне слово, повтори, синонімічні вирази, контактуючі слова), позамовні елементи мови, елементи риторичної стратегії (паузи, повтори, переформулювання, опис окремих ситуацій з інших позицій, наповнювачі мовчання).

Раціональний відбір автентичних англомовних аудіофайлів фільмів в якості навчального матеріалу повинен здійснюватися на основі врахування якісних і кількісних критеріїв. Урахування **тематичного критерію** передбачає відбір матеріалу за соціокультурними темами і підтемами, виявленими з-допомогою вивчення інтересів учнів, а також концентричну організацію відбраного навчального матеріалу в рамках теми. Згідно з **критерієм соціокультурної цінності**, перевага віддається аудіотексту з високим і середнім соціокультурним потенціалом, що містить сучасну, загальновідому і типову інформацію про країну, мова якої вивчається. Реалізація **критерію інформативності** передбачає відбір текстового матеріалу, який містить актуальну і нову для учнів соціокультурну інформацію. За організації роботи з аудіоматеріалами на уроці англійської мови виникає потреба в обліку кількісного критерію – об'єму англомовного аудіотексту, який визначається з урахуванням часу, відведеного на прослуховування (Лебединский С. & Гербик Л., 2011, с. 309).

За основу відбору аудіоматеріалів ми вибрали низку критеріїв. Під «критеріями відбору», слідом за Г.М. Серьогініним, ми розуміємо основні ознаки, на основі яких якісно і кількісно оцінюються матеріали з метою їх невикористання/використання як матеріалів для навчання відповідно до мети навчального процесу (Серегин Г., 2011, с. 48–50). Вважаємо за доцільне використовувати комплексні (методичні) критерії відбору. Комплексний характер цих критеріїв обумовлений специфікою методики як науки, яка базується на даних лінгвістики, психології, педагогіки і суміжних наук (Косович О., 2017).

На основі проаналізованих робіт з навчання різним видам мовної діяльності в загальноосвітній школі (О.С.Балахонов, О.В.Бірюк, О.Ю.Бочкарьова, Л.В.Городніча, Л.В.Добровольська, Н.В.Єлухіна, С.О.Кітаєва, О.О.Коломінова, О.С.Малюга, Р.П.Мільруд, О.В.Мусницький, О.В.Носоновіч, С.В.Радецька, Т.М.Серова, С.І.Шевченка) виділяємо наступні критерії відбору текстів (Казакова М., 2016, с. 50–59): 1) справжність (автентичність); 2) тематичність; 3) інформативність; 4) науковість; 5) комунікативність; 6) доступність у мовному і змістовному відношенні; 7) доступність за обсягом і структурою.

Охарактеризуємо кожен з них з метою подальшого відбору аудіоматеріалів для використання на уроках іноземної мови на старшому етапі навчання аудіюванню англійської мови. Аутентичними вважаються тексти (аудіо-та аудіовізуальні матеріали), що не призначені для навчальних цілей і були створені для носіїв мови (Глазырина Е., 2015, с. 135–137). На користь використання саме автентичних неадаптованих аудіотекстів існує ціла низка аргументів: використання спрощених, «неприродних» текстів призводить в майбутньому до ускладненого переходу до сприйняття текстів з дійсного життя реальних ситуацій; «препаровані» аудіоматеріали можуть втратити характеристики автентичного тексту, оскільки вони не мають авторської індивідуальності; автентичні аудіоматеріали демонструють мовне існування у форматі, прийнятному її мовцями, в природному соціальному контексті» (Глазырина Е., 2015, с. 135–137).

Як зауважують І.М.Кузнецова і М.В.Куркай, перевагою автентичних матеріалів є можливість їх впливу на розвиток лінгвосоціокультурної компетенції (Кузнецова И., 2016, с. 182–185). Лінгвістична форма тексту повинна впливати на формування мовної компетенції учнів. Наявність нової інформації поповнює тезаурус учнів з відповідної теми. Тим самим можна досягти певного рівня предметної компетенції. Відповідно до тематичного критерію передбачається обмеження відбору аудіоматеріалів рамками проблематики досліджуваної теми. Комунікативна спрямованість аудіоматеріалів зумовлює вирішення відповідних комунікативних завдань. Ті, що навчаються повинні зрозуміти іншомовний текст, вилучити необхідну інформацію, інтерпретувати її адекватно задуму і зробити власні висновки.

Відбір аудіотексту за критерієм доступності в мовному і змістовному відношенні і за обсягом повідомлення створює основу для комунікативної спрямованості навчання іноземної мови. Розглянемо доступність текстів за вказаними параметрами. Доступність за змістом визначаємо відповідно до положень, які розкривають градацію труднощів в сприйнятті повідомлення по категорії змісту. Ці положення стосуються теми і предметного змісту (фактів), особливостей викладу фактів (логіки викладу), наявності або відсутності чітко визначених віх повідомлення, що деталізує інформацію, яка вимагає від учнів домислювання, і комунікативно-мовної форми тексту.

Необхідно відбирати аудіоматеріали з дедуктивним викладом думок, поступово переходячи до текстів з індуктивним викладом з чітким викладом фактів, окресленими смисловими віхами, і які

мають градацію за рівнем змістовної складності. Доступність аудіоматеріалів за характером мовного матеріалу потрібно забезпечувати, дотримуючись певних вимог по доступності лексичного, граматичного і синтаксичного матеріалу. Позаяк, як правило, аудіоматеріали для навчання іноземної мови організуються навколо певного предметно тематичного комплексу, в них спостерігається використання обмеженого набору лексичних одиниць. Тематика аудіотексту допомагає ідентифікувати значення полісемантичних лексичних одиниць.

Застосунок аудіовізуальних матеріалів на уроці англійської мови за своїм змістом реалізує «принципи: наочності; міцності; активності» (Гальскова Н., 2006, с. 335). Ці принципи суттєво оптимізують навчальний процес, позаяк засвоєння знань розпочинається з чуттєвого сприйняття, урок стає забарвленим в емоційному плані, учнів це зацікавлює, а, відтак, збуджує їх мислення. Учні зберігають у пам'яті вивчений мовний та мовленнєвий матеріал, оскільки він володіє емоційним забарвленням; учні виявляють інтелектуальну, емоційну і мовну активність, позаяк відчують потребу в оволодінні мовою. Однак для того, аби використання аудіоматеріалів принесло свої результати і процес формування іншомовних фонетичних навичок в учнів на старшому етапі навчання був ефективним, вкрай необхідно дотримуватися систематичності в їх застосуванні.

При застосуванні аудіоматеріалів в учнів розвиваються два види мотивації: перша – коли матеріал цікавий сам по собі; друга – коли учень розуміє мову аудіотексту. Це приносить задоволення учням і формує бажання до подальшого вивчення іноземної мови. Відтак, вчитель повинен прагнути, щоб учні отримували задоволення саме через розуміння мови.

Висновки / Conclusions. Таким чином, методика викладання навчання аудіюванню повинна бути спрямована на вміння зрозуміти іноземну мову при одно-або дворазовим прослуховуванню з або без зорової невербальної опори і з подальшим її використанням в різних видах мовленнєвої діяльності і в мовних ситуаціях. Завдяки освоєнню технік аудіювання учень повинен навчитися аналізувати ситуації спілкування (місце, час, співрозмовника, мета контакту), приймати рішення про програму своєї мовної і немовної поведінки, орієнтованої на досягнення комунікативної мети з урахуванням ситуації спілкування. Організація навчального матеріалу, прийоми і способи навчання аудіювання, система вправ повинні враховувати особистість учня – його потреби, мотиви, здібності, активність та інтелект. Також варто зупинитися і на використанні сучасних технологій у навчанні з використанням інтернет-ресурсів, які сьогодні набувають все більшої значущості. Інтернет розглядається одним з провідних новітніх технологій навчання, позаяк його можливості в галузі освіти є безмежними: організація і планування процесу навчання, пошук інформації як для вчителя, так і для його учнів, підбір текстів для учнів з різним рівнем володіння англійською мовою.

Використання інтернет-ресурсів в навчанні аудіювання дозволяє не тільки інтенсифікувати навчальний процес, але й забезпечити рівень володіння англійською мовою з урахуванням сучасних запитів соціуму. Згадані вище моменти з позиції методики викладання роблять актуальним використання Інтернету в системі навчання англійської мови, забезпечують найбільш ефективний розвиток такого виду мовленнєвої діяльності як аудіювання, зокрема. Критеріями відбору текстів для аудіювання є: 1) справжність (автентичність); 2) тематичність; 3) інформативність; 4) науковість; 5) комунікативність; 6) доступність в мовному і змістовному відношенні; 7) доступність за обсягом і структурою. Резюмуючи вищесказане, зазначимо, що для навчання іноземної мови на старшому етапі навчання доцільно відбирати автентичні, комунікативно-спрямовані аудіотексти, пов'язані з досліджуваною темою, які характеризуються новизною і пізнавальною цінністю.

Список використаних джерел і літератури:

- Абакумова, И. А.** (2016). Особенности обучения иностранным языкам в контексте диалога культур. *Мир науки. Педагогика и психология*, 6, 1–7 [in Russian].
- Багрова, А. Я.** (2016). Задачи и способы обучения аудированию на иностранном языке в средней школе. *Вестник Московской международной академии*, 1, 162–173 [in Russian].
- Брыксина, И. Е.** (2016). Особенности межкультурного взаимодействия на занятиях по иностранному языку и факторы, влияющие на процесс межкультурной коммуникации, опосредованной текстом. *Вестник Томского государственного университета*, 2 (154), 11–20 [in Russian].
- Гальскова, Н. Д., & Гез, Н. И.** (2006). Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. Москва: Академия [in Russian].
- Глазырина, Е. С.** (2015). Аутентичность языкового материала как фактор повышения мотивации студентов при обучении иностранному языку для специальных целей. *Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования*, 3 (7), 135–137 [in Russian].
- Казакова, М. А.** (2016). Аутентичные текстовые материалы в обучении иностранному языку. *Вестник БГУ. Образование. Личность. Общество*, 4, 50–59 [in Russian].
- Косович, О. В.** (2017). Класифікація і критерії відбору навчального матеріалу для формування

англомовної аудитивної компетентності студентів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 214–224 [in Ukrainian].

Кузнецова, И. Н. (2016). Аутентичные материалы как средство развития навыков чтения в преподавании иностранного языка: критерии выбора и преимущества. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 7-1 (61), 182–185 [in Russian].

Лебединский, С. И., & Гербик, Л. Ф. (2011). *Методика преподавания английского языка как иностранного*. Минск [in Russian].

Методика обучения иностранным языкам (учебное пособие для студентов Института математики и механики им. Н. И. Лобачевского по направлению «педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)» (2016). Казань: КФУ [in Russian].

Пушкина, А. В. (2012). Обучение аудированию как базовый компонент в процессе подготовки будущих переводчиков. *Полилингвильность и транскультурные практики*, 2, 72–78 [in Russian].

Серегин, Г. М. (2011). Диагностика уровней понимания учебного материала. *Инновационные проекты и программы в образовании*, 3, 48–50 [in Russian].

Шеншина, А. П. (2014). Современные требования к аудиовизуальной среде на уроке английского языка. *Молодой ученый*, 3, 1056–1060 [in Russian].

Ширина, М. С. (2018). Развитие межкультурных и межъязыковых связей на базе культурно-образовательной языковой школы. *Ученые записки*, 1 (45), 31–37 [In Russian].

Kosovych O., & Sokol, M. (2020). Linguo-didactic aspect of formation of professionally-oriented lexical competence of students of the speciality «Jurisprudence». *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2 (35), 4–7 [in English].

Kosovych O., Sokol M., Tsaryk O., Rybina N., et al. (2020). Native Language in the Process of Foreign Language Studying at the Higher School: Psychological Aspects of Bilingualism. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9 (4), 80–89 [in English].

References:

Abakumova, I. A. (2016). Osobennosti obucheniya inostrannym yazy'kam v kontekste dialoga kultur [Peculiarities of Foreign Language Teaching in the Context of the Dialogue of Cultures]. *Mir nauki. Pedagogika i psikhologiya – World of Science. Pedagogy and Psychology*, 6, 1–7 [in Russian].

Bagrova, A. Ya. (2016). Zadachi i sposoby obucheniya audirovaniyu na inostrannom yazy'ke v srednej shkole [Objectives and Ways of Teaching Listening in a Foreign Language in Secondary School]. *Vestnik Moskovskoyi mezhdunarodnoy akademii – Bulletin of Moscow International Academy*, 1, 162–173 [in Russian].

Bry'ksina, I. E. (2016). Osobennosti mezhkulturnogo vzaimodejstviya na zanyatiyax po inostrannomu yazy'ku i faktory, vliyayushchie na process mezhkulturnoj kommunikacii, oposredovannoj tekstom [Features of Intercultural Interaction in the Foreign Language Classroom and Factors Influencing the Process of Text-Mediated Intercultural Communication]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Tomsk State University*, 2 (154), 11–20 [in Russian].

Galskova, N. D., & Gez, N. I. (2006). *Teoriya obucheniya inostranny'm yazy'kam: Lingvodidaktika i metodika* [Theory of Foreign Language Teaching: Linguodidactics and Methodology]. Moscow: Akademiya [in Russian].

Glazy'rina, Ye. S. (2015). Autentichnost yazy'kovogo materiala kak faktor pov'ysheniya motivacii studentov pri obuchenii inostrannomu yazy'ku dlya specialnyx celej [Authenticity of Language Material as a Factor in Increasing Student Motivation in Teaching a Foreign Language for Special Purposes]. *Vestnik Omskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Gumanitarny'e issledovaniya – Bulletin of Omsk State Pedagogical University. Humanities Researches*, 3 (7), 135–137 [in Russian].

Kazakova, M. A. (2016). Autentichny'e tekstovy'e materialy' v obuchenii inostrannomu yazy'ku [Authenticity of Language Material as a Factor of Authentic Text Materials in Foreign Language Teaching]. *Vestnik BGU. Obrazovaniye. Lichnost. Obshchestvo – Bulletin of BGU. Education. Personality. Society*, 4, 50–59 [in Russian].

Kosovych, O. V. (2017). Klyasifikatsiya i kriterii vidboru navchalnoho materialu dlia formuvannia anhlomovnoii audytyvnoii kompetentnosti studentiv [Classification and Criteria for Selecting Learning Material for the Development of English-Language Listening Comprehension Skills of Students]. *Pedagogichni nauki: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 214–224 [in Ukrainian].

Kuznetsova, I. N. (2016). Autentichny'e materialy' kak sredstvo razvitiya navy'kov chteniya v prepodavanii inostrannogo yazy'ka: kriterii vybora i preimushchestva [Authentic Materials as a Tool for Developing Reading Skills in Foreign Language Teaching: Selection Criteria and Benefits]. *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki – Philological Sciences. Questions of Theory and Practice*, 7-1 (61), 182–185 [in Russian].

Lebedinsky, S. I., & Gerbik, L. F. (2011). *Metodika prepodavaniya anglijskogo yazy'ka kak inostrannogo* [Methods of Teaching English as a Foreign Language]. Minsk. [in Russian].

Metodika obucheniya inostranny'm yazy'kam (uchebnoye posobiye dlya studentov Instituta matematiki i mexaniki im. N. I. Lobachevskogo po napravleniyu «pedagogicheskoye obrazovaniye (s dvumya profilyami podgotovki)» (2016) [Methods of Teaching Foreign Languages (Textbook for Students of the Lobachevsky Institute of Mathematics and Mechanics. The Teaching of Foreign Languages (Textbook for students of the N.I. Lobachevsky Institute of Mathematics and Mechanics in the Field of «Pedagogical Education (with Two Profiles)»]. Kazan: KFU [in Russian].

Pushkina, A. V. (2012). Obucheniye audirovaniyu kak bazovy'j komponent v processe podgotovki budushchix perevodchikov [Listening Training as a Basic Component in the Training of Future Interpreters]. *Polilingvialnost i transkulturnye praktiki – Polylingualism and Transcultural Practices*, 2, 72–78 [in Russian].

Seregin, G. M. (2011). Diagnostika urovnej ponimaniya uchebnogo materiala. *Innovacionny'e proekty i programy' v obrazovanii – Diagnosis of Levels of Comprehension*, 3, 48–50 [in Russian].

Shenshina, A. P. (2014). Sovremennyye trebovaniya k audiovizualnoj srede na uroke anglijskogo yazy'ka [Current Requirements for the Audio-Visual Environment in the English Language Classroom]. *Molodoj uchenyj – Young Scientist*, 3, 1056–1060 [in Russian].

Shirina, M. S. (2018). Razvitiye mezhekulturny'x i mezhyazykovy'x svyazej na baze kulturno-obrazovatelnoj yazy'kovoj shkoly' [Development of Intercultural and Inter-Linguistic Communication in a Language School]. *Ucheny'e zapiski – Proceedings*, 1 (45), 31–37 [in Russian].

Kosovych O., & Sokol, M. (2020). Linguo-didactic aspect of formation of professionally-oriented lexical competence of students of the speciality «Jurisprudence». *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2 (35), 4–7 [in English].

Kosovych O., Sokol M., Tsaryk O., Rybina N., et al. (2020). Native Language in the Process of Foreign Language Studying at the Higher School: Psychological Aspects of Bilingualism. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9 (4), 80–89 [in English].

Дата надходження статті: «04» травня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «03» червня 2021 р.

Косович Ольга – завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор філологічних наук, професор

Kosovych Olga – Head of the Department of Romano-Germanic Philology of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Doctor of Philological Sciences, Professor

Цитуйте цю статтю як:

Косович, О. (2021). Критерії відбору навчальних матеріалів у навчанні аудіюванню на старшому етапі загальноосвітньої середньої школи. *Педагогічний дискурс*, 30, 50–55. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.06).

Cite this article as:

Kosovych, O. (2021). Criteria for Selection of Educational Materials in the Training of Listening at the Senior Stage of the Secondary High School. *Pedagogical Discourse*, 30, 50–55. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.06).

УДК [338.48:005]:001(477)

UDC [338.48:005]:001(477)

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.07](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.07)

ОЛЕСЯ ДОЛИНСЬКА,

доктор філософії

*(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)*

OLESIA DOLYNSKA,

Doctor of Philosophy

*(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Proskurivskoho
Pidpillia St., 139)*

ORCID: [0000-0002-7977-5700](https://orcid.org/0000-0002-7977-5700)

**Особливості використання регіонального компоненту у підготовці
студентів спеціальності 242 «Туризм»**

**Features of Using the Regional Component in Training
Students of Program Subject Area 242 «Tourism»**

Розглянуто використання регіонального компоненту у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм». Унікальність освітньої програми полягає у розвитку туристичної діяльності в умовах розвитку територіальних громад Хмельниччини. Регіональний компонент представлений в дисциплінах. Розвиток регіонального туристичного комплексу відбувається під впливом взаємодії економічних, соціальних, природних, екологічних чинників. Регіональний туристичний комплекс Хмельницької області має у складі 58 точкових елементів територіальної структури та 2 дисперсні туристичні куці з вузлами в містах Кам'янець-Подільський і Хмельницький. На території регіону функціонує 18 моно- і 17 біфункціональних туристичних пунктів та 1 моно- і 10 біфункціональних центрів, а також 1 моно- і 2 біфункціональні кластери. Вказано головні галузеві напрями перспективного розвитку туризму, проблеми у розвитку туристичного комплексу Хмельниччини. Ці знання є важливими у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм».

Ключові слова: *підготовка студентів, туризм, Хмельницька область, туристична галузь.*

The article considers the possibilities of using the regional component in the training of students of Program Subject Area 242 «Tourism». The uniqueness of the educational program lies in the development of tourism in the formation and development of territorial communities of Khmelnytsky region. Cooperation with regional enterprises has been established. Applicants are involved in the practical development and implementation of a tourist product within the project «Tourist Magnets». There is a scientific circle «Tourism Expert». The regional component is presented in disciplines. It is noted that the development of the regional tourist complex of Khmelnytsky region is influenced by the interaction of the following factors: economic, social, natural, environmental. Social infrastructure is important for the organization of full-fledged recreation of tourists: the availability of housing and communal services, cultural and household services, health care, trade. The current available nature reserve and historical and cultural funds of Khmelnytsky region are used very unevenly. The regional tourist complex of Khmelnytsky region consists of 58 point elements of the territorial structure and two dispersed tourist bushes with nodes in the cities of Kamyanets-Podilsky and Khmelnytsky. There are 18 mono- and 17 bifunctional tourist points and 1 mono- and 10 bifunctional centers, as well as 1 mono- and 2 bifunctional clusters in the region. The main branch directions of perspective development of tourist activity of Khmelnytsky region which need to be realized through carrying out of changes in the territorial organization of a regional tourist complex are specified. Emphasis is placed on the main problems in the development of the tourist complex of Khmelnytsky region. This knowledge is important in the preparation of students of Program Subject Area 242 «Tourism».

Keywords: *preparation of students, tourism, Khmelnytskyi region, tourist branch.*

Вступ / Introduction. Туризм визначений як пріоритетна галузь розвитку економіки України та Хмельницької області. Історико-культурні надбання, географічні та кліматичні умови забезпечують чудові умови для розвитку туризму на Хмельниччині. Туризм як прибуткова галузь економіки набуває особливого значення для розвитку Хмельниччини. В час пандемії в Україні все популярнішим стає внутрішній туризм. Сьогодні ми все більше відкриваємо свою країну, свій регіон. В Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії готують фахівців з туризму. І сьогодні

дуже важливим є вивчення туристичних можливостей кожного регіону.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою дослідження є виявлення можливостей використання регіонального компонента у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм».

Методи / Methods. Для досягнення мети дослідження використовувалися такі методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення. Для визначення можливостей використання регіонального компонента у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм» вивчено освітні програми і навчальні плани. В ході вивчення й узагальнення наукової літератури з питань дослідження нами використовувався метод порівняння для вирішення поставлених завдань і досягнення окресленої мети науково-теоретичного пошуку. Використано також статистичний та картографічний методи.

Результати / Results. Визначення цілей освітньої програми орієнтоване на постійний попит у фахівцях за даною спеціальністю, оскільки в Хмельницькому та області відчувається постійний приріст туристів. Ціллю освітньої програми є формування та розвиток у здобувачів вищої освіти загальних та спеціальних компетентностей для успішного здійснення професійної діяльності у галузі туризму, розвиток практичних навичок.

Унікальність освітньої програми полягає у розвитку туристичної діяльності в умовах становлення територіальних громад, що сприятиме популяризації регіонів України у світовому туристичному просторі. Формування загальних та спеціальних компетентностей здобувачів у галузі туризму, із врахуванням туристичних можливостей Хмельницької області є актуальним. Галузевий контекст враховано під час формулювання цілей та програмних результатів навчання, шляхом аналізу тенденцій розвитку ринку праці, попиту на фахівців-туризмознавців в регіоні. Постійно проводиться моніторинг вітчизняної сфери туризму з метою визначення тенденцій і напрямків розвитку ринку туристичних послуг, з урахуванням регіональної специфіки. Базовою концепцією навчальної та наукової діяльності обрано концепцію сталого туризму задля регіонального розвитку. Включені до освітньої програми дисципліни змістовно охоплюють різні сфери та аспекти туристичної діяльності, що створює достатні передумови для працевлаштування випускників, практична підготовка протягом навчання у туристичних компаніях.

Налагоджено співробітництво з регіональними підприємствами, з якими підписано угоди про співпрацю, зокрема: Хмельницьким обласним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді, Хмельницьким міським центром туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, Хмельницьким обласним краєзнавчим музеєм, музеєм історії міста Хмельницького, Хмельницьким обласним літературним музеєм, Хмельницьким обласним літературним музеєм, заповідником «Межибіж», Національним природним парком «Подільські Товтри», туристичною агенцією «Ніка-Тур-Вояж», «Alice Tour», «Байдак Тур», «Навколо світу – XXI», «Happy travel», «Супутник Поділля».

Розроблено освітні компоненти, які надають здобувачам можливість самостійного вибору додаткових професійних якостей. Так, аналіз Програми соціально-економічного та культурного розвитку Хмельницької області на 2019 та 2020 рр. – свідчить про позитивні тенденції у розвитку туристичної сфери регіону. Приймаємо участь у розробленні регіональних програм розвитку туристичних дестинацій, беремо участь у реалізації науково-дослідної теми: «Розвиток регіонального туристичного комплексу в умовах децентралізації».

Функціонує науковий гурток «Туризмознавець», мета якого поглиблення загальних та професійних компетентностей в галузі туризму, що направлені на здобуття студентом знань, вмінь і навичок успішної роботи в сфері обслуговування туристичного комплексу країни і дозволяють йому бути екологічно відповідальним, соціально мобільним та затребуваним на ринку праці. Здобувачі освіти задіяні до практичної розробки та реалізації туристичного продукту в рамках проекту «Туристичні Магніти», яку активно розробляє Хмельницька область. Практична підготовка здобувачів здійснюється у формі проходження навчальної та виробничої практик в туристичних організаціях різного спрямування.

Одним з важливих напрямів розвитку туризму в Хмельницькій області є екскурсійний туризм, з метою відображення цієї тенденції впроваджено дисципліну «Організація екскурсійної та анімаційної діяльності». Освітня програма підготовки бакалаврів за спеціальністю 242 «Туризм» базується на моніторингу вітчизняної сфери туризму та ринку освітніх послуг. Регіональний компонент представлений в підтемах дисциплін «Рекреаційні комплекси світу», «Географія туризму» та «Географія України», що передбачають поєднання теоретичного матеріалу, який надається на лекціях, з формуванням умінь та навичок, що набуваються при підготовці та проведенні семінарських занять і презентації отриманих результатів, під час практик та підготовки кваліфікаційної роботи бакалавра. Дисципліни мають лекційну частину, де отримуються знання, та семінарську частину, спрямовану на закріплення знань та формування вмінь та навичок аналітико-дослідницької роботи. Завдання переважно індивідуальні, варіативні, що дозволяє врахувати наукові інтереси здобувача.

Розвиток регіонального туристичного комплексу Хмельницької області відбувається під впливом взаємодії таких чинників: економічних, соціальних, природних, екологічних. Значною мірою чинна система розселення визначає можливості доступності до тих чи інших туристичних принад (дестинацій). Власне локалізують розміщення більшості видів туризму наявні історико-культурні та природні ресурси, що використовують чи можуть використати для реалізації туристичної діяльності. Для організації повноцінного відпочинку туристів важлива також соціальна інфраструктура: наявність об'єктів житлово-комунального господарства, підприємств культурно-побутового обслуговування, охорони здоров'я, торгівлі.

У регіоні лише у 27 населених пунктах діяли заклади колективного розміщення населення і в 10 – підприємства з надання туристичних послуг, а також у 27 сільських населених пунктах розташовані агрооселі (2018 р.). Така виразна диспропорція свідчить, з одного боку, про виразну поляризацію соціально-економічних процесів у Хмельницькій області. Майже половину вартості реалізованих послуг у сфері туризму припадало на найбільший туристичний центр у Хмельницькій області – м. Кам'янець-Подільський (Долинська О., 2020). Це дозволяє виділити його як полюс туристичної діяльності національного рівня. У деяких територіальних громадах регіону взагалі відсутні підприємства туристичної діяльності. Це зумовлено й природними, і суспільними передумовами та чинниками. Сучасний наявний природно-заповідний й історико-культурний фонди Хмельницької області використовується дуже нерівномірно. Більша частина другого з них зосереджена в південному районі регіону, водночас найбільші лісові масиви розташовані в північному районі. Це вказує на виразну невідповідність стану заповідання природи в регіоні з наявним для цього потенціалом. Для виміру насиченості території туристичною функцією ми пропонуємо використати відповідний коефіцієнт. Розрахунок показав, що існує виразна поляризація в поширенні, адже помітний спочатку його ступеневий розподіл між двома містами – головними осередками туристичної діяльності в Хмельницькій області – Хмельницьким і Кам'янець-Подільським, водночас решта адміністративно-територіальних одиниць регіону мають більш рівномірний лінійний розподіл його значення. Це дозволяє нам стверджувати про існування на базі цих двох туристичних вузлів та дисперсних куштів виразних полюсів туристичної діяльності в регіоні, що призвело до гіперконцентрації туристичної діяльності в туристичних біфункціональних вузлах і центрах. Місто Кам'янець-Подільський залишається найбільшою туристичною принадою (дестинацією) Хмельницької області. Відзначимо унікальне поєднання різночасової архітектурної спадщини в рамках національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець». Саме Кам'янець-Подільський район є поряд з Ізяславською і Летичівською територіальними громадами одним із лідерів за кількістю пам'яток національного значення, розташованих на території Хмельницької області.

Регіональний туристичний комплекс Хмельницької області має у своєму складі 58 точкових елементів територіальної структури та два дисперсні туристичні кушті з вузлами в містах Кам'янець-Подільський і Хмельницький. Перше з цих міст ми визначаємо як туристичну «суперточку» національного значення. На території регіону функціонує 18 моно- і 17 біфункціональних туристичних пунктів та 1 моно- і 10 біфункціональних центрів, а також 1 моно- і 2 біфункціональні кластери (Долинська О., 2020).

Це важливо врахувати при обґрунтуванні пропозицій щодо їхнього соціально-економічного розвитку та територіального планування в умовах реформи децентралізації.

Для виміру насиченості території туристичною функцією ми пропонуємо використати таку формулу:

$$k = \frac{P}{\sqrt{\frac{S}{n}}}$$

де, k – коефіцієнт насиченості території туристичною функцією, P – кількість туристичних підприємств в адміністративно-територіальних одиницях, S – площа адміністративно-територіальних одиниць, n – кількість населених пунктів, де наявні туристичні підприємства (Долинська О., 2020).

Існує виразна поляризація в його поширенні, адже спочатку бачимо ступеневий розподіл між двома містами – головними осередками туристичної діяльності в Хмельницькій області – Хмельницьким і Кам'янець-Подільським, водночас решта адміністративно-територіальних одиниць регіону мають більш рівномірний лінійний розподіл його значення. Це дозволяє нам стверджувати про існування на базі цих двох туристичних вузлів та дисперсних куштів виразних полюсів туристичної діяльності в регіоні, що призвело до гіперконцентрації туристичної діяльності в туристичних біфункціональних вузлах і центрах, що добре видно на рис. 1.

Рис. 1 Територіальна структура регіонального туристичного комплексу Хмельницької області

Примітка: складено автором самостійно на підставі власних обчислень за офіційними даними Головного управління статистики в Хмельницькій області та Хмельницької обласної державної адміністрації

Наявність усіх типів точкових елементів територіальної структури в Хмельницькій області свідчить про розвиненість процесів комплексотворення, що обумовило утворення більш складних елементів ареального типу. До таких елементів територіальної структури регіонального туристичного комплексу Хмельницької області належать: сформовані Хмельницький і Кам'янець-Подільський біфункціональні дисперсні кущі та чотири біфункціональні туристичні дисперсні кущі, що формуються. Вирізняється процес формування біфункціонального туристичного міжрайонного куща на межі Дунаєвецької і Новоушицької територіальної громади й туристичних кущів у Красилівській і Чемеровецькій територіальній громаді. У підприємствах туристичної діяльності Хмельницької області переважали приватні підприємства. Значною мірою це зумовлено тим, що ця форма організації підприємства є єдиною для 55 агроосель регіону. Друге місце займають товариства з обмеженою відповідальністю, що у сфері туризму Хмельницької області представлені винятково в сегменті туристичних компаній. Вони створили найбільшу в регіоні мережу агентів – дочірніх підприємств (Долинська О., 2020). Назріло питання вдосконалення наявної ситуації шляхом формування у рамках кластерних утворень нових організаційно-функціональних форм організації господарської діяльності (наприклад, у формі приватних акціонерних товариств).

Кластери виступають у туризмі на локальному рівні в якості інтеграторів соціально-економічного розвитку, що призводять до утворення нових форм територіальної організації (Мезенцев К., 2005). На території Хмельницької області було засновано перший в Україні сільський туристичний кластер агроосель «Оберіг» у смт Гриців (Шепетівський район). Також діє туристичний кластер «Кам'янецький дивокрай» (с. Колибаївка, Кам'янець-Подільський район) та кластери в м. Кам'янець-Подільський «Подільська гільдія ремісників» і «Кам'янець». Вони є основою туристичних кущів, що функціонують у регіоні. На основі останніх кластерів сформувався туристичний мікрорайон. Така незначна кількість дає нам підстави стверджувати, що процес комплексотворення в регіональному туристичному комплексі Хмельницької області є незавершеним і тому доцільно запропонувати пропозиції щодо його оптимізації та подальшого розвитку. Розбудова в Кам'янець-Подільському районі туристичного кластера дозволить залучити до масового туризму більшу частину пам'яток матеріальної культури, а це безумовно сприятиме активізації соціально-економічного розвитку місцевих новостворених об'єднаних територіальних громад. Доцільно створити нові туристичні кластери в селищах Меджибіж і Сатанів, орієнтованих

на іноземних туристів (особливо на віруючих хасидів у першому з цих селищ), та більш тісну взаємодію в міжрегіональному туристичному кластері «Подільсько-Буковинський туристичний кластер», до якого входять міста – Кам'янець-Подільський, Чернівці, Хотин (Кирилюк Л., 2014, с. 583; Парфіненко А., & Босенко К., 2018, с. 123–128). Таким чином можна досягти ефекту мультиплікатора в соціально-економічному розвитку не лише окремих сільських населених пунктів, а й загалом адміністративно-територіального району.

До головних галузевих напрямків перспективного розвитку туристичної діяльності Хмельницької області належать, на нашу думку, такі: активізація природничого та екологічного масового туризму в північних адміністративно-територіальних одиницях; включення до готових туристичних маршрутів нових об'єктів (наприклад, пам'яток індустриальної спадщини та об'єктів Всесвітньої спадщини людства ЮНЕСКО); ревалоризація вже наявних туристичних об'єктів (збереження та консервація пам'яток, пов'язаних з діяльністю українських державних утворень часів Української національної революції в 1917–1922 рр. у м. Кам'янець-Подільський); розбудова державно-приватного партнерства для збереження та включення до туристичних атракцій пам'яток матеріальної культури, пов'язаних з релігійною діяльністю юдеїв; збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини у формі фестивалів, конкурсів, тематичних заходів; облаштування місць для масового відпочинку та туризму в південних придністровських районах на базі наявних агроосель; оновлення експозицій у музеях з метою популяризації маловідомої широкому загалу культурної, історичної, природної спадщини, їхнє включення до наявних і нових туристичних маршрутів; сприяння всебічному розвитку в новостворених об'єднаних територіальних громадах у сільській місцевості регіону нових агроосель, які б мали різний туристичний профіль та включали до переліку послуг заходи, які популяризують місцеві пам'ятки природи, історії, культури.

Обговорення / Discussion. До головних проблем у розвитку туристичного комплексу Хмельницької області належать: нерозвиненість туристичної інфраструктури на основних автомагістралях області; недостатня кількість готелів та їхнього номерного фонду; різка поляризація в розміщенні туристичних підприємств; відсутність (за винятком м. Кам'янець-Подільський) туристичної інфраструктури, орієнтованої на прийом іноземних туристів; незадіяність більшості нематеріальних видів туристичних ресурсів.

Природні передумови розвитку туризму дозволяють використовувати наявні відповідні ресурси та умови для створення нових місць туристичної діяльності. У Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області, через значне розчленування рельєфу вздовж водойм, доцільно розвивати різні активні види спортивного туризму (веслування на байдарках, скелелазіння, спортивна риболовля тощо). Поширеність у карстових породах значних суфозійних процесів спричинила утворення в Кам'янець-Подільському районі печер у гіпсових товщах, які епізодично використовують для спелеотуризму (за винятком печери Атлантида). Проведення відповідних робіт дозволить розвивати цей вид спортивного туризму в Хмельницькій області. Доцільно не лише використовувати наявну туристичну інфраструктуру м. Кам'янець-Подільський, а й створювати нові осередки в сільській місцевості, особливо на території національного природного парку «Подільські Товтри», де їхня розбудова передбачена в програмних документах із розвитку цього парку. Сприятливі кліматичні умови в Хмельницькій області дозволяють організовувати тут кліматичні курорти. Доцільно їх розбудовувати в поєднанні з іншими масовими видами туризму, наприклад, масовим дитячим відпочинком на березі природних водойм і на краю лісових масивів (Малиновська О., & Долгова К., 2013). Можливим є створення у великих лісових масивах північної частини області на території різного типу об'єктів природно-заповідного фонду туристичних закладів і маршрутів, які можна і слід використовувати в поширених видах туризму (екологічний, пішохідний, спортивний тощо). Розвиток різних видів природничого туризму можливий на території регіонального ландшафтного парку «Мальованка», адже він розташований недалеко від м. Шепетівка – великого залізничного вузла, тому є можливим прибуття сюди туристів із Західної, Центральної та Східної України.

У регіоні відсутні значні озера, але набули поширення ставки, де вирощують рибу. Тому можливо розвивати спортивне рибальство та облаштувати пляжі для відпочинку і купання. За винятком приток Дністра на півдні, решта річок не мають порожистих ділянок, мають спокійну течію, що створює природні умови для активного використання в теплу пору року для купання і плавання. Наявність невеликих, добре впорядкованих лісових масивів дозволяє організовувати там різні форми активного туризму. Доцільно відповідну діяльність розвивати в рамках розбудови екологічного туризму в національному природному парку «Мале Полісся» на території Славутського й Ізяславського районів. Це дозволить комбіновано використовувати наявні природні умови і ресурси регіону, який переважно є екологічно чистим. Його вигідне транспортно-географічне напівпериферійне положення в Україні дозволяє приймати на літній відпочинок

туристів з різних регіонів держави (Grytsevych V., Podvirna K., & Senkiv M., 2019). Міста Хмельницький і Шепетівка є важливими залізничними вузлами загальнодержавного значення на території регіону. Це сприяє розвитку туризму в прилеглих районах. Важливо там організувати агрооселі для туристів з різних регіонів держави. Тому важливою в розвитку транспортної мережі регіону є наявність автомобільних доріг із твердим покриттям до населених пунктів, у яких планують розвивати чи вже розвивають туристичну діяльність. Особливо великого значення набуває стан дорожнього покриття на автомобільних шляхах місцевого значення.

Важливе значення для розвитку туризму має організація курсування по р. Дністер у межах Хмельницької області (Дністровське водосховище) малих водних пасажирських транспортних суден для туристів у літній період, коли на його берегах відпочиває найбільша кількість рекреантів, та облаштування інфраструктури. Для Хмельницької області характерною є вища за середню людність сільських населених пунктів Кам'янець-Подільському та Хмельницькому районах. Це вказує на те, що села в цих районах мають стабільну соціально-економічну ситуацію, тут можливе створення агросадиб, започаткування інших форм сільського (зеленого) туризму. Специфіка історичного розвитку регіону зумовила розміщення на його території п'яти місць поховань хасидських праведників, до яких приїжджають поклонитися юдеї зі всього світу, у містах і селищах: Ганнопіль, Меджибіж, Полонне, Славута, Шепетівка. Окреме місце повинно посісти використання нематеріальної спадщини, зокрема, розвиток у малих міських поселеннях Хмельницької області релігійного туризму юдеїв, які відвідують місця упокоєння духовних лідерів. Для цього потрібно розвивати інфраструктуру прийому – місця колективного перебування і громадського харчування, відновити прийом міжнародних авіарейсів в обласному центрі та облаштувати автодороги до головних туристичних дестинацій регіону. Потрібно створити на території Хмельницької області один новий дисперсний куш у Старокостянтинівському районі, два нові кластери – у смт Меджибіж і Сатанів, 13 нових туристичних пунктів. З огляду на агропромисловий економічний профіль Хмельницької області доцільно утворити точкові елементи територіальної структури туристичної діяльності саме на базі агроосель.

Висновки / Conclusions. Вказані головні галузеві напрямки перспективного розвитку туристичної діяльності Хмельницької області, на нашу думку, потрібно реалізувати шляхом проведення таких змін у територіальній організації регіонального туристичного комплексу: подальша розбудова Хмельницького і Кам'янець-Подільського туристичних вузлів за рахунок включення до їхнього складу нових пунктів і центрів у прилеглих до них адміністративно-територіальних районах; визнання пріоритетним розвитку туристичної діяльності в південній (придністровській) частині Кам'янець-Подільського району; активізація зусиль щодо закріплення статусу туристичної «суперточки» за м. Кам'янець-Подільський не лише в межах України, а й всієї Центрально-Східної Європи; завершення формування наявних у регіоні туристичних дисперсних кушів шляхом відбору населеного пункту-вузла та посилення зв'язків між ним та туристичними пунктами й центрами в зоні його впливу; сприяння утворенню нового ареального територіального утворення у формі дисперсного туристичного куша в Старокостянтинівській територіальній громаді) на базі існуючих пам'яток матеріальної культури; включення до туристичних маршрутів нових туристичних пунктів. Ці знання є важливими у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм».

Список використаних джерел і літератури:

- Долинська, О. О.** (2020). *Туристичний комплекс Хмельницької області: сучасний стан та перспективи розвитку*: дис. ... д-ра філософії: 103 Науки про Землю / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 245. [in Ukrainian].
- Кирилюк, Л. М.** (2014). Перспективи створення туристичних кластерів на території Поділля. *Геополітика і екогеодинаміка регіонів*, 2 (13), 10, 580–584. [in Ukrainian].
- Малиновська, О. Ю., & Долгова, К. С.** (2013). Ринок дитячого туризму: інноваційні форми організації відпочинку. *Географія та туризм*, 24, 60–69. [in Ukrainian].
- Мезенцев, К. В.** (2005). *Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». [in Ukrainian]
- Парфіненко, А. Ю., & Босенко, К. І.** (2018). Кластеризація як напрям рекреаційно-туристичного розвитку Подільського регіону України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, 7, 122–129. [in Ukrainian]
- Grytsevych, V. S., Podvirna, K. Y., & Senkiv, M. I.** (2019). Motor transport network in the Western region of Ukraine. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Геологія. Географія. Екологія*, 50, 91–98. [in English]

References:

- Dolynska, O. O.** (2020). *Turystychnyi kompleks Khmelnytskoi oblasti: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Tourist Complex of Khmelnytskyi Region: Current State and Prospects of Development]*: Doctor's of Philosophy

Thesis: 103 Nauky pro Zemliu / Kyivskiy Natsionalnyi Universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. 245. [in Ukrainian].

Kyryliuk, L. M. (2014). Perspektyvy stvorennia turystychnykh klasteriv na terytorii Podillia [Prospects for the Creation of Tourist Clusters in Podillia]. *Geopolitika i e'kogeodinamika regionov – Geopolitics and ecogeodynamics of regions*, 2 (13), 10, 580–584. [in Ukrainian].

Malynovska, O. Yu., & Dolhova, K. S. (2013). Rynok dytiachoho turyzmu: innovatsiini formy orhanizatsii vidpochynku [Children's Tourism Market: Innovative Forms of Recreation]. *Heohrafiia ta turyzm – Geography ahnd Tourism*, 24, 60–69. [in Ukrainian].

Mezentsev, K. V. (2005). *Suspilno-heohrafichne prohnozuvannya rehionalnoho rozvytku [Socio-Geographical Forecasting of Regional Development]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet». [in Ukrainian]

Parfinenko, A. Yu., & Bosenko, K. I. (2018). Klasteryzatsiia yak napriam rekreatsiino-turystychnoho rozvytku Podil'skoho rehionu Ukrainy [Clustering as a Direction of Recreational and Tourist Development of the Podolsk Region of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Ser.: International Relations. Economy. Local Lore. Tourism*, 7, 122–129. [in Ukrainian]

Grytsevych, V. S., Podvirna, K. Y., & Senkiv, M. I. (2019). Motor transport network in the Western region of Ukraine. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Herolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Ser.: Geology. Geography. Ecology*, 50, 91–98. [in English]

Дата надходження статті: «06» травня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «04» червня 2021 р.

Долинська Олеся – доцент кафедри туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філософії

Dolynska Olesia – Associate Professor of the Department of Tourism, Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Philosophy

Цитуйте цю статтю як:

Долинська, О. (2021). Особливості використання регіонального компонента у підготовці студентів спеціальності 242 «Туризм». *Педагогічний дискурс*, 30, 56–62. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.07](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.07).

Cite this article as:

Dolynska, O. (2021). Features of Using the Regional Component in Training Students of Program Subject Area 242 «Tourism». *Pedagogical Discourse*, 30, 56–62. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.07](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.07).

УДК 371.14+316.485

UDC 371.14+316.485

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.08)

ОЛЕКСАНДРА МАРМАЗА,

*кандидат педагогічних наук, професор
(Україна, Харків, Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Алчевських, 29)*

OLEKSANDRA MARMAZA,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Professor
(Ukraine, Kharkiv, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Alchevskykh St., 29)*

ORCID: [0000-0002-0979-9256](https://orcid.org/0000-0002-0979-9256)

Аксиологічний контент управлінських інновацій

Axiological Content of Management Innovations

У роботі зазначено, що особливість управлінської діяльності керівника закладу освіти на сучасному етапі визначається появою інноваційних технологій керівництва, а інновації мають своє неповторне значення для кожного керівника, колективу, закладу в цілому. Відповідно до поставленої мети (розкрити аксіологічні засади управлінських інновацій) обґрунтовано, що управлінські інновації доцільно розглядати у аксіологічному контенті – з точки зору їх цінності. За допомогою методів наукового пізнання розкрито аксіологічний контент інновацій в управлінні закладом освіти, який має бути показником готовності та здатності керівника нетрадиційно вирішувати актуальні проблеми й свідченням високого професіоналізму та інноваційної компетентності. Констатовано, що аксіологічний підхід стає механізмом, що забезпечує зв'язок між теорією і практикою управління. На прикладі партисипативного управління та коучингу показано аксіологічний потенціал інновацій. Визначено критерії управлінських інновацій у аксіологічному контенті, підходи до оцінювання їх потенціалу.

Ключові слова: управління, інновації, управлінські інновації, інноваційний менеджмент, аксіологія інновацій, партисипативне управління, коучинг.

The paper notes that the peculiarity of the management activities of the head of the educational institution at the present stage is determined by the emergence of innovative leadership technologies, and innovations have their unique significance for each head, team, institution as a whole. In accordance with the set goal (to reveal the axiological principles of management innovations) it is substantiated that it is expedient to consider management innovations in axiological content – from the point of view of their value. It is determined that managerial innovations can relate to the content of activities, forms, methods, procedures, technologies and management techniques. The definition of innovative management of an educational institution is a specific purposeful activity that involves the application of new content, testing the effectiveness of creative management decisions, updated management principles, modernized functions, new technologies and techniques, optimized organizational structures, management systems or their components, methods and forms of activities.

Using the methods of scientific cognition, the axiological content of innovations in the management of an educational institution is revealed, which should be an indicator of readiness and ability of a head to unconventionally solve current problems and evidence of high professionalism and innovative competence. Determining the values of management innovations due to their importance is productive, as it allows in theoretical and practical aspects to consider the axiology of a particular innovation in terms of its relationship with the head, staff, features of the educational institution. The axiological potential of innovations is shown on the example of participatory management and coaching. Criteria of management innovations in axiological content and approaches to estimation are defined.

Keywords: management, innovations, management innovations, innovative management, axiology of innovations, participatory management, coaching.

Вступ / Introduction. Як зазначено у стратегіях розвитку освіти в Україні, управління освітою повинно здійснюватися на засадах інноваційних моделей відповідно до принципів сталого розвитку, ґрунтуватись на активному використанні знань та наукових досягнень (Закон України «Про освіту», 2017; Концепція реалізації державної політики..., 2016; Стратегія сталого розвитку..., 2018). Основні шляхи реформування управління освітою – це наукове обґрунтування цілісної

системи управління, впровадження інновацій в управління закладами освіти, які б відповідали вимогам часу.

З огляду на це, особливість управлінської діяльності керівника закладу освіти на сучасному етапі визначається раціоналізацією традиційних та появою інноваційних технологій керівництва.

Інновації є породженням розвитку високих технологій та насиченості ними матеріального й нематеріального буття людини. Інноваційність – це не тільки ознака сучасності, а передусім – основа модернізації, запорука ефективності та якості.

Зауважимо, що інновації мають своє неповторне значення для кожного керівника, колективу, закладу в цілому. З огляду на це, управлінські інновації доцільно розглядати у аксіологічному контенті – з точки зору їх цінності.

Інноваційний менеджмент в освіті можна віднести до процесів, які швидко розвиваються, потребують активного впровадження в умовах сучасних змін, проте залишаються не досить дослідженими. Такий стан наукового знання та практики вимагає розв'язання низки суперечностей, насамперед: між вимогами до оновлення управління закладом освіти та незавершеністю розроблення теоретико-методологічного підґрунтя інноваційного менеджменту; між необхідністю впровадження інновацій та недостатнім усвідомленням керівників їх значення для ефективного управління.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Мета: розкрити аксіологічні засади управлінських інновацій. Завдання: обґрунтувати актуальність управлінських інновацій на сучасному етапі реформування освіти; з'ясувати особливості інновацій (на прикладі партисипативного управління та коучингу) з точки зору їх цінностей для управління закладом освіти; визначити критерії оцінювання управлінських інновацій у аксіологічному контенті.

Методи / Methods. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс теоретичних методів наукового пізнання: аналіз науково-методичної літератури, систематизація підходів до означеної проблеми, інтерпретація та уточнення понять, узагальнення результатів наукових пошуків.

Результати / Results. Розвиток закладу освіти неможливий без розвитку системи управління ним. Розвиток системи управління передбачає: збагачення усіх характеристик системи; оновлення функцій управління та конкретних управлінських дій; удосконалення організаційної структури управління; оптимізацію технологій та механізмів управління; особистісний розвиток керівників закладів освіти та підвищення їх професіоналізму.

У кожній системі управління є свій рівень актуального розвитку, тобто вже досягнутого і реалізованого потенціалу, та внутрішні передумови для збагачення цього потенціалу – зони найближчого розвитку. Проектування такої зони і найкращої траєкторії руху системи до їх верхніх границь – важлива задача під час управління розвитком системи управління (Мармаза О. І., 2017). Розвиток, як приріст потенціалу системи управління, означає не просте зростання її окремих можливостей, але й збільшення складності, різноманітності, неповторності, індивідуальності. Розвиток можливий за рахунок процесів оновлення, внесення в систему інновацій.

Н. Сас визначає поняття «інновації» як нововведення у галузі техніки, технології, організації праці та управління, заснованого на використанні досягнень науки і передового досвіду, а також використання цих нововведень у різних галузях і сферах діяльності (Сас Н., 2013).

Будь-яке управлінське нововведення має два аспекти: змістовий та організаційний. Змістовий пов'язаний із сутністю змін, які несе у собі нововведення. Організаційний аспект передбачає технологію, стадії, стани, методи засвоєння нового. Нововведення мають своє призначення, конкретні функції та завдання. По відношенню до системи управління нововведення покликані сприяти підвищенню успішності, результативності, дієвості, якості та ефективності її функціонування. По відношенню до керованого об'єкту та його результативності управлінські нововведення покликані сприяти створенню оптимальних стосунків «керівна – керована» система, тобто підвищенню коефіцієнту корисної дії індивідуальних та сумісних зусиль, усуненню перевантаження, підвищенню рівня мотивації до роботи, створенню сприятливого мікроклімату та продуктивного стилю спілкування тощо. По відношенню до зовнішнього середовища управлінські інновації покликані сприяти підвищенню репутації закладу, його іміджу, якості раблік рілейшнз, вирішенню ділових проблем тощо.

Керівнику закладу освіти важливо усвідомити, що активна участь у реалізації управлінських нововведень є невід'ємною частиною професійного та особистісного саморозвитку, гарним вміщенням інтелектуального капіталу.

За Н. Василенко, інноваційна діяльність керівників закладів освіти є «процесом оптимального застосування ними традиційних і якісно нових управлінських функцій, операцій і дій, у результаті яких виникають нові управлінські ідеї, що змінюють результати управління; компетентність керівників з інноваційної діяльності є наявність у них додаткових знань і вмінь з педагогічної

інноватики й менеджменту освітніх інновацій, досвіду і мотивації інноваційної діяльності, набуття особистісних якостей, які сприяють системному застосуванню педагогічних інновацій в управлінні» (Василенко Н., 2007).

Управлінські інновації можуть стосуватись змісту діяльності, форм, методів, процедур, технологій та технік управління.

Отже, інноваційне управління закладом освіти – це специфічна цілеспрямована діяльність, яка передбачає застосування нового змісту діяльності, перевірку ефективності креативних управлінських рішень, оновлених принципів управління, модернізованих функцій, нових технологій та технік, оптимізованих організаційних структур, управлінських систем або їх компонентів, методів та форм діяльності.

Мета інноваційного управління полягає в акумулюванні наукових, матеріально-технічних, людських, часових, освітніх ресурсів для підвищення ефективності управління закладом освіти.

До загальної характеристики інноваційного управління слід віднести те, що воно ґрунтується на теоретичних положеннях наукового менеджменту та інноватики. Водночас інноваційне управління має свою специфіку, яка зумовлена галуззю діяльності, у нашому випадку – освітньою.

Цілі і завдання системи управління закладом освіти регулюються відповідними законодавчо-нормативними та правовими документами. Інновації не повинні ставити їх під сумнів. Вони не можуть змінювати систему в цілому, а лише шляхи, методи, засоби досягнення цілей.

Зовнішні фактори, що впливають на провадження інновацій в управління, по-перше, криються у глобалізації, входженні країни у європейський простір, що вимагає узгодження стандартів та принципів діяльності. По-друге, пов'язані із щільним проникненням теорії та практики класичного менеджменту в управління закладами освіти. У цілому, застосування інноваційного управління в закладах освіти стимулює до вирішення проблеми невідповідності управлінської діяльності складним трансформаційним процесам, пов'язаними із реформуванням усіх ланок системи освіти в Україні.

Інновації в управлінні закладом освіти також залежать від багатьох внутрішніх факторів, зокрема: особливості закладу, його традиції, репутація, кількість та якість учасників освітньої діяльності, замовлення на освітні послуги та їх якість, рівень акредитації, форма власності тощо.

Як правило, інновації стосуються не тільки керівника закладу освіти, а й педагогічний колектив, учнів, їх батьків. Такі інновації називають відкритими, наприклад: інноваційні методи організаційної роботи, регламентування праці та контролю, розподілу ресурсів чи винагород. За таких умов впровадження інновації повинно відбуватись за узгодженням та їх сприянням, набуває важливості формування корпоративної культури та культури ділового спілкування. У процесі впровадження управлінських нововведень необхідна їх інтеграція з розвитком персоналу, підвищення його компетентності, інноваційної культури в цілому.

Інновації в управлінні можуть бути реактивними (дозволяють адаптуватися до змін, які відбуваються в закладі освіти, та пом'якшити їх наслідки) та проактивними (мають превентивний характер, випереджають зміни, створюють умови для них).

У межах наукового підходу до управління виділяють інноваційні підходи, моделі та технології управлінської діяльності, а саме: персонологічне, програмно-цільове, адаптивне, партисипативне, кібернетичне рефлексивне, фасилітативне управління; технології управління за результатами, коучингу; «паблік рілейшнз», фандрайзингу, технологія тайм-менеджменту тощо (Мармаза О., 2019).

В управлінні закладом освіти важливим є ціннісно-смысловий простір інновацій. У цьому контенті доцільно розглядати інноваційні підходи до управління, оскільки сліпе намагання відтворення технологій, які використовують у виробничій сфері, не завжди дає результати.

У Вікіпедії визначено, що аксіологія (від грец. *Αξία* – цінність) – це наука про цінності, учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини; розділ філософії (Аксіологія, n.d.). У Енциклопедії сучасної України поняття аксіологія визначається як теорія цінностей, розділ філософії, що з'ясовує природу та різновиди цінностей, взаємовідношення між ними (досліджує системи або множини взаємопов'язаних цінностей) (Лісовий В., 2001).

Отже, основним поняттям аксіології є «цінності». І. Підлісний зазначає, що «цінність – це те, ради чого робляться певні зусилля (щоб завоювати, утримати, зберегти), те, ради чого людина живе і діє, що заставляє її удосконалюватися, що являє собою не лише належне, але і бажане» (Підлісний І., 2020).

Аксіологічний контент інновацій в управлінні закладом освіти має бути показником готовності та здатності керівника нетрадиційно вирішувати актуальні проблеми й свідченням високого професіоналізму та інноваційної компетентності. Аксіологічний підхід стає механізмом, що забезпечує зв'язок між теорією і практикою управління.

Так, технологія партисипативного управління сприятиме розвитку колегіальності, демократичності, що є важливим для сучасного етапу реформування управління в освітній галузі.

Термін партисипативне управління – «participative management» – дослівно означає «управління, засноване на участі». Ключовий термін «участь» передбачає різні форми участі працівників в управлінні організацією. Розрізняють три ступеня участі: висування пропозицій; вироблення альтернативи; вибір остаточного рішення. Концепція партисипативного управління виходить із положення, що якщо людина зацікавлено бере участь у різного роду діяльності організації, то вона тим самим отримує від цього задоволення, працює з більшою віддачею, краще, якісніше і продуктивніше (Мармаза О., 2019). Вважається, що по-перше, партисипативне управління, відкриваючи працівнику доступ до прийняття рішення з питань, пов'язаних з його діяльністю в організації, мотивує до кращого виконання своєї роботи. По-друге, партисипативне управління не тільки сприяє тому, що робітник краще справляється зі своєю роботою, але і призводить до більшої віддачі, більшого внеску окремого робітника в життя організації. Особливості діяльності сучасного керівника пов'язуються із демократичними способами організації стосунків в колективі, здатністю до оновлення власної діяльності, формуванням культури організації, що співпадає з основними ідеями партисипативної концепції.

Концепція партисипативного управління, яка заснована на розширенні повноважень та участі персоналу у прийнятті дієвих рішень з питань, важливих для діяльності організації і самих працівників, надає можливість педагогам розділити відповідальність, ризики і успіх разом з керівником.

Партисипативне управління заохочує керівника діяти з позиції фасилітатора: він не змушує та повчає педагогів, а мотивує та спрямовує колектив у необхідне творче русло. Такий підхід реалізуються через: знання особливостей колективу та педагогів; вміння організувати спільну роботу в колективі; залучення колективу до планово-прогностичної діяльності; лідерську позицію керівника в колективі та довіру до нього; вміння встановити партнерські стосунки, розвинути навички взаємодії, конструктивного спілкування, врегульовувати конфлікти; здатність до аналітичної діяльності, вміння застосовувати різні технології аналізу, робити відповідні узагальнення та висновки; чітке усвідомлення цілей та бажаних результатів діяльності колективу; збереження ентузіазму, почуття гумору, інтуїтивного відчуття, щирого ставлення до людей на усіх етапах сумісної діяльності; вміння ставити людей в ситуації необхідності самостійно прийняти рішення, визначитись із методами та змістом діяльності; вміння заохочувати та морально підтримувати навіть незначні успіхи персоналу. Така поведінка свідчить про прагнення керівника дійти згоди з усіма членами колективу (Мармаза О., 2019).

До основних переваг партисипативного управління, які мають соціально-психологічний характер, можна віднести такі: підвищується лояльність персоналу і його прихильність до організації; зміни впроваджуються менш болючо, співробітники краще розуміють сенс змін і підтримують їх; суперечності між керівниками і підлеглими не мають вираженого характеру; немає поділу на «ми» і «вони»; колектив сприймає себе командою і менше скаржиться на керівників; кожна людина може проявити себе і свої знання, висунути пропозицію для рішення конкретної задачі; керівник стає координатором групового творчого процесу, забезпечуючи всебічне обговорення найбільш важливих проблем. Не меншим є й практичне значення від реалізації партисипативного управління: участь персоналу в управлінні підвищує якість прийнятих рішень; розглядається більша кількість альтернатив, моделей; у обговорення та рішення привноситься більше практичного досвіду; з'являється більше ідей, нових підходів, інновацій.

Однак партисипативний підхід має і свої обмеження та слабкі місця: обговорення часто займає багато часу, але на обговоренні все і закінчується; участь у різних групах не завжди викликає інтерес у рядових працівників; затягується прийняття рішень; з деяких питань підлеглі не мають достатньої компетентності для прийняття рішень, тому прийняті рішення можуть бути помилковими; робітники можуть свідомо блокувати невідповідні їм рішення; діяльність керівника піддається контролю групи, що також може призвести до негативних наслідків через розпорошення відповідальності.

Проблема реалізації партисипативного управління зумовлюється не тільки здатністю керівника бути фасилітатором, а й загальним рівнем культури організації. Відтак великого значення набувають процеси розвитку внутрішньошкільної культури.

Еволюція теорії та практики менеджменту свідчить про тенденцію психологізації управлінської діяльності, увагу до фактору «людина», розбудову суб'єкт-суб'єктних стосунків, удосконалення особистого стилю діяльності керівника. У цьому контексті важливою інновацією є коучинг.

Цілі коучингу в роботі з педагогічним колективом – це: розкриття внутрішнього потенціалу

особистості кожного педагога; розвиток особистості через делегування відповідальності; усвідомлення високого рівня відповідальності кожним учасником спільної діяльності, а отже, у такий спосіб підвищення ефективності взаємодії та результатів діяльності.

Загальну основу коучингу можна описати декількома складовими: партнерство, розкриття потенціалу, результат. До основних ідей коучингу можна віднести такі: розвиток педагога як пріоритетний напрям в діяльності керівника з управління персоналом; розкриття потенціалу людини для максимального його використання; допомога педагогу розвивати компетенції й усунути обмеження для досягнення особистісно значущих та стійких змін у професійній та особистій сферах життя; допомога людині вчитися (керівник-коуч потрібен для того, щоб у співпраці з працівником виробити цілі й завдання професійного вдосконалення та розробити план дій щодо досягнення цих цілей); стрижнева концепція коучингу: не можна застосовувати насилля, якими благими цілями воно не обґрунтовувалося б; благополуччя педагога, яке досягається плідною взаємодією з керівником щодо досягнення спільних та взаємовигідних цілей; коучинг вирішує проблему відсутності мотивації. Основна особливість і відмінність коучингу – сприяння тому, щоб людина сама навчилася, а не повчати її (Мармаза О., 2019).

На практиці сучасний стиль керівництва з використанням ідей коучингу має відповідати певним вимогам, провідними з яких є такі: обґрунтований розподіл повноважень і відповідальності між окремими ланками і працівниками апарату управління, у тому числі і між заступниками керівника; завчасне інформування членів колективу про потребу та критерії прийняття рішення з того чи іншого питання, а також всебічне залучення їх до підготовки та реалізації рішень; доручення виконання конкретних завдань працівникам з урахуванням їх здібностей, навичок та знань; уважне ставлення до пропозицій, прохань підлеглих; згуртування колективу, підкріплення існуючих між його членами ділових відносин позитивними неформальними зв'язками; створення у колективі нетерпимого ставлення до порушників дисципліни і намагань приховати недоліки у роботі, виховання у людях добросовісності та принциповості; виявлення волі та настирливості з метою своєчасного і якісного виконання завдань (Мармаза О., 2019).

Коучинг – це стиль управлінської поведінки, який передбачає: орієнтацію на корпоративне управління; створення команди односторонніх, підтримки; визначення спільних цілей діяльності; організацію співробітництва; послаблення контролю за рахунок розвитку самостійності та відповідальності персоналу; ефективне спілкування; сприяння творчості.

На прикладі партисипативного управління та коучингу ми окреслили аксіологічний контент вибору інновацій. Щоб уникнути сліпого та бездумного впровадження інноваційних технологій, керівник закладу освіти повинен проявити здатність аналізувати та приймати виважені рішення щодо їх доцільності.

Обговорення / Discussions. Проблеми інноваційного управління закладом освіти розглядалися у дослідженнях Л. Ващенко, Н. Василенко, В. Григораша, Г. Дмитренка, Л. Даниленко, Г. Єльнікової, Л. Карамушки, С. Корольок, В. Луначека, Н. Погрібної, З. Рябової та інших науковців.

У освітній галузі можливості партисипативного менеджменту цілеспрямовано вивчалися вкрай мало. Є лише поодинокі статті та окремі тези сучасних науковців, які пов'язують партисипативний підхід до управління закладом освіти із демократизацією управління в освіті та мотивацією педагогів: О. Афанас'єва, І. Бичева, І. Блясова, Є. Казаєва, І. Кравченко, О. Нікітіна, Т. Орлова, М. Понеделкова, С. Суворова, О. Шукліна та ін. Однак, такі дослідження мають методологічні, теоретичні й методичні перспективи та практичний потенціал. Доцільно визначити сутність партисипативного управління та на цій основі розкрити особливості партисипації в управлінні педагогічними кадрами, виявити найбільш сильні та слабкі місця такого підходу в умовах закладу освіти.

Коучинг як ефективний метод керівництва розкривали В. Білуха, С. Воронова, О. Дмитрієва, М. Каразін, Л. Карамушка, Д. Ненашев, І. Петровська, Т. Посадська, С. Романова, Т. Сазонова, І. Шульженко та ін. Вивчення науково-методичної джерельної бази дозволяє встановити наявність суперечностей між: об'єктивною необхідністю вдосконалення праці керівників закладів освіти через вдало обраний стиль управління та недостатньою розробкою моделей оптимальних стилів управлінської поведінки; прагненням керівників впровадити коучинг задля вдосконалення стилю управління та істотними прогалинами у його теоретичному та методичному вивченні.

Важливо з'ясувати аксіологічний контент кожної окремої управлінської інновації, що підвищить мотивацію керівників закладів освіти до їх впровадження в практику роботи.

Висновки / Conclusions. Значимість інновацій пов'язана із можливістю удосконалення діяльності керівника, персоналу, якості освітніх послуг, умов роботи, конкурентноздатності закладу тощо. Визначення цінностей управлінських інновацій через їх значимість є продуктивним, оскільки дозволяє у теоретичному та практичному аспектах розглянути аксіологію

певної інновації у площині її зв'язку з керівником, персоналом, особливостями закладу освіти.

Критерії управлінських інновацій у аксіологічному контенті – це: актуальність, що означає відповідність цілям та завданням діяльності; пріоритетність, що відображає першочерговість вирішення проблем в управлінні закладом освіти; значущість, що полягає у вирішенні проблем, які є найбільш важливими для розвитку закладу освіти; багатоаспектність, що дозволяє одночасно впливати на різні системи закладу освіти.

Управлінську інновацію доцільно оцінювати з точки зору можливостей самої інновації (її наукового потенціалу, теоретичного обґрунтування, алгоритму реалізації, перспективності та подальшого використання) та витрат і зусиль на її впровадження (фінанси, інвестиції, матеріально-технічне забезпечення, час, кадрові можливості).

Список використаних джерел і літератури:

- Аксіологія. Взято з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Аксіологія> [in Ukrainian].
- Василенко, Н. В.** (2007). *Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до інноваційної діяльності*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Закон України «Про освіту»*. (2017). Взято з <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian].
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»*. (2016). Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
- Лісовий, В. С.** (2001). *Аксіологія. Енциклопедія сучасної України*. Взято з https://esu.com.ua/search_articles.php?id=43500 [in Ukrainian].
- Мармаза, О. І.** (2017). *Менеджмент освітньої організації*. Харків: Щедра садиба [in Ukrainian].
- Мармаза, О. І.** (2019). *Інновації в менеджменті освіти: [моногр.]*. Харків: Основа [in Ukrainian].
- Підлісний, М. М.** (2020). *Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення: [моногр.]*. Дніпро: Видавець Біла К. О. [in Ukrainian].
- Сас, Н.** (2013). *Основи інноваційного управління навчальними закладами*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка [in Ukrainian].
- Стратегія сталого розвитку України до 2030 року*. (2018). Взято з <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> [in Ukrainian].

References:

- Aksiologhiia [Axiology]*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Аксіологія> [in Ukrainian].
- Vasylenko, N. V.** (2007). *Pidhotovka kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv do innovatsiinoi diialnosti [Training of Heads of Secondary Schools for Innovative Activities]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On education»]*. (2017). Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian].
- Kontseptsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» [The Concept of Implementation of State Policy in the Field of Reforming General Secondary Education «New Ukrainian School»]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
- Lisovyi, V. S.** (2001). *Aksiologhiia [Axiology]. Entsiklopediia suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=43500 [in Ukrainian].
- Marmaza, O. I.** (2019). *Innovatsii v menedzhmenti osvity [Innovations in Education Management]*. Kharkiv: Osнова [in Ukrainian].
- Marmaza, O. I.** (2017). *Menedzhment osvitnoi orhanizatsii [Management of Educational Organization]*. Kharkiv: Shchedra sadyba [in Ukrainian].
- Pidlisnyi, M. M.** (2020). *Problemy aksiologii ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of Axiology and Ways to Solve Them]*. Dnipro: Vydavets Bila K. O. [in Ukrainian].
- Sas, N.** (2013). *Osnovy innovatsiinoho upravlinnia navchalnyimi zakladamy. [Fundamentals of Innovative Management of Educational Institutions]*. Poltava: PNPУ imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku [Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030]*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «12» травня 2021 р.
Стаття прийнята до друку: «08» червня 2021 р.

Мармаза Олександра – професор кафедри наукових основ управління Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, кандидат педагогічних наук, професор
Marmaza Oleksandra – Professor of the Department of Scientific Fundamentals of Management of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Цитуйте цю статтю як:

Мармаза, О. (2021). Аксіологічний контент управлінських інновацій. *Педагогічний дискурс*, 30, 63–68. doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.08.

Cite this article as:

Marmaza, O. (2021). Axiological content of management innovations. *Pedagogical Discourse*, 30, 63–68. doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.08.

УДК 378.6 (045)

UDC 378.6 (045)

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.09](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.09)

ІГОР ЗАЙЦЕВ,

доцент кафедри

(Україна, Одеса, Військова академія (м. Одеса))

IHOR ZAITSEV,

Assistant Professor

(Ukraine, Odesa, Military Academy (city of Odesa))

ORCID: [0000-0002-0619-8148](https://orcid.org/0000-0002-0619-8148)

**Компоненти, критерії та показники рівнів готовності
майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності**

**Components, Criteria and Indicators of the Readiness Levels of Future Naval Infantry Units
Officers for Professional Activity**

У статті здійснено розробку та розкриття сутності компонентів, критеріїв та показників рівнів готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності. З'ясовано, що структуру готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності складають компоненти: особистісно-мотиваційний (критерій – мотиваційно-орієнтаційний), когнітивно-змістовий (критерій – знанневий), інформаційно-діяльнісний (критерій – операційний), рефлексивно-творчий (критерій – рефлексивний). Відповідно до виокремлених компонентів, критеріїв та показників визначено три рівні готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності: високий, середній та низький.

Ключові слова: *компоненти, критерії, показники, рівні, готовність, майбутні офіцери морської піхоти, інформаційно-комунікаційні технології.*

The essence of components, criteria and indicators of the of the readiness levels of future naval infantry units officers for professional activities have been developed and revealed in the article. It is found out that the structure of readiness of future naval infantry units officers for professional activity consists of such components: personal and motivational (the criteria of this component motivational and orientation value orientations has been chosen, awareness of the necessity and goals of preparation for professional activity, the formation of a system of motives and values of the future specialist regarding future professional activity, which is accompanied by interest and desire to succeed in future professional activity), cognitive and content (criteria of knowledge – strength and depth of knowledge due to implementation of tasks and functions in future professional activities, a system of professional knowledge of the military field which is necessary for the effective implementation of educational and professional activities; the availability of special knowledge among cadets in professionally oriented disciplines), information and activity (criteria operational – abilities and skills to act in the conditions of future professional activity, the cadet's ability to assess different situations, to make decisions about actions in different situations quickly and correctly), reflexive and creative (reflexive criteria – reflexive position, the ability to self-assessment, creative solution of various situations, the reflexive component is endowed with a self-regulating function and reveals skills and ability of cadets to evaluate the results of their own activities in the direction function of readiness to ensure safety in future professional activities, the care for the preservation of health and property values, to be able to reflect and correct their behavior, to strive for self-improvement and self-development).

According to certain components, criteria and indicators, three levels of readiness of future naval infantry units officers for professional activity have been determined: high, medium and low.

Keywords: *components, criteria, indicators, levels, readiness, future naval infantry units officers, information and communication technologies.*

Вступ / Introduction. На сучасному етапі підготовка кваліфікованих кадрів для Збройних Сил України є однією із найбільш важливих проблем освіти загалом, та військової зокрема. Відповідно до чинних нормативно-правових актів в сфері оборони, а також з огляду на міжнародні стандарти підготовки фахівців, важливо в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) забезпечити якісну та дієву підготовку майбутніх офіцерів, зокрема і майбутніх офіцерів морської піхоти (далі – МОМП).

Тому наразі нагальною та актуальною є проблема підготовки МОМП до професійної діяльності із використанням засобів ІКТ, результативність якої можна визначити за допомогою кількісних та

якісних показників. Тому з метою визначення готовності МОМП до професійної діяльності, що забезпечується засобами інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), зумовлюється потреба у вивченні рівня такої готовності через з'ясування сутності компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності МОМП до професійної діяльності.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою статті є розробка та розкриття сутності компонентів, критеріїв, показників рівнів готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності.

Методи / Methods. З метою розробки та обґрунтування сутності запропонованих компонентів, критеріїв та показників рівнів готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності було використано низку методів наукового дослідження: **аналіз, синтез, класифікації, систематизація, узагальнення, порівняння.**

Результати / Results. Розгляд компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності фахівців різних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності є предметом наукових студій багатьох дослідників. Проте незважаючи на низку наукових досліджень з окресленого питання, компоненти, критерії, показники та рівні готовності МОМП до професійної діяльності, що реалізується через використання ІКТ в освітньому процесі, не знайшла належного вирішення.

Аналіз праць науковців з досліджуваної проблеми, словників та довідників дав можливість виокремити компоненти готовності МОМП до професійної діяльності, що формуються під впливом використання засобів ІКТ в освітньому процесі ВВНЗ: особистісно-мотиваційний, когнітивно-змістовий, інформаційно-діяльнісний, рефлексивно-творчий.

Визначені компоненти, критерії та показники рівнів готовності МОМП до професійної діяльності дають змогу забезпечити з'ясування рівня засвоєння знань щодо майбутньої професійної діяльності; сформованих умінь та навичок, які стосуються здатності курсантів до розв'язання у майбутній професійній діяльності непередбачуваних завдань у спеціалізованих сферах професійної діяльності, яка передбачає інтерпретацію інформації, добір методів та інструментальних засобів; розвиток комунікативних та організаторських і лідерських здібностей МОМП; ступеня автономності та відповідальності як здатності управляти діями або проектами, нести відповідальність за свої рішення та вчинки, а також за дії і вчинки підлеглих, здатність до продовження подальшого навчання із високим ступенем автономності.

Зміст підготовки МОМП до професійної діяльності, що реалізується засобами ІКТ, спрямовується на формування структурних компонентів готовності – особистісно-мотиваційного, когнітивно-змістового, інформаційно-діялісного, рефлексивно-творчого, критеріями і показниками яких визначено:

– *мотиваційно-орієнтаційний критерій* (особистісно-мотиваційний компонент готовності) – показниками є: ціннісні орієнтації, усвідомлення потреби і цілей підготовки до професійної діяльності, формування системи мотивів та цінностей у курсантів щодо майбутньої професійної діяльності, що супроводжується зацікавленістю та бажанням досягти успіху засобами; прояв інтересу та зацікавленості до обраної професії; позитивне ставлення до використання ІКТ у навчальній діяльності; прагнення до здобуття знань та розвитку професійних здібностей засобами ІКТ; усвідомлення себе як майбутнього професіонала; самостимулювання до отримання високих результатів навчання за допомогою ІКТ; наявність системи спонукань, які зумовлюють активність особистості; висока самосвідомість, стійкі мотиви професійної діяльності МОМП, відповідальність, ініціативність, самостійність, прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку, наявність морально-психологічних, світоглядних, загальних військово-професійних якостей; прагнення до оволодіння знаннями, вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності; наявність пізнавальних потреб; бажання ставити завдання та досягати мети щодо свідомості та результативності в навчальній діяльності; бажання здобувати навчання і в подальшому працювати у військовому колективі; професійний інтерес та прагнення до кар'єрного зростання;

– *знанцевий критерій* (когнітивно-змістовий компонент готовності) – показниками є: міцність та глибина знань щодо реалізації завдань та функцій у майбутній професійній діяльності (система фахових знань військової галузі, необхідних для ефективного виконання навчальної і професійної діяльності; наявність спеціальних знань у курсантів із професійно орієнтованих дисциплін; володіння знаннями про можливості засобів ІКТ і навчальній та майбутній професійній діяльності; здатність до навчання загалом; ґрунтовні базові професійні та базові загальні знання; креативність, здатність генерувати нові ідеї, знання щодо тактики дій підрозділів морської піхоти, експлуатації та застосування озброєння і техніки підрозділу, управління підрозділами в різних видах бою, під час повсякденної діяльності та їх забезпечення; наявність теоретичних знань щодо особливостей та змісту майбутньої професійної діяльності; якість знань (міцність, глибина, гнучкість, оперативність, повнота); здатність до самоорганізації, аналізу та узагальнень щодо порядку здійснення професійної діяльності; сформованість знань курсантів щодо розуміння

сутності майбутньої професійної діяльності;

– *операційний критерій* (інформаційно-діяльнісний компонент готовності) – показниками є: здатність МОМП використовувати набуті під час навчання у ВВНЗ уміння та навички під час майбутньої професійної діяльності; вміння курсантами оцінювати різні ситуації, швидко та правильно приймати рішення щодо дій в різних ситуаціях; навички розрахувати наявні ресурси та засоби для подолання різних ситуацій; наявність організаторських, комунікативних умінь, які забезпечать взаємодію у військовому колективі та ефективну організацію роботи із підлеглими;

– *рефлексивний критерій* (рефлексивно-творчий компонент готовності) – показниками є: рефлексивна позиція, здатність до самооцінки, творче вирішення різних ситуацій; здатність та вміння курсантів оцінювати результати власної діяльності в напрямі готовності до забезпечення безпеки у майбутній професійній діяльності, турботи про збереження здоров'я та майнових цінностей, уміти рефлексувати та здійснювати корекцію своєї поведінки; навички самовдосконалення та саморозвитку; наявність у МОМП проєктувальних і аналітичних умінь; вміння аналізувати та осилювати свої дії та дії підлеглих, а також розуміння причин невдач, помилок і труднощів організації військової справи; вміння МОМП враховувати потреби та інтереси підлеглих у майбутній професійній діяльності.

Виокремлені компоненти у своїй сутності повністю розкривають сутність підготовки МОМП засобами ІКТ – мету, завдання, зміст, методи, засоби та форми взаємодії науково-педагогічного складу і курсантів, рефлексію та результат – готовність МОМП до професійної діяльності, що забезпечується використанням ІКТ в освітньому процесі ВВНЗ.

Усі чотири визначені компоненти готовності МОМП до професійної діяльності, що реалізується засобами ІКТ, є взаємопов'язаними та взаємозалежними, і у своїй єдності формують загальну структуру готовності. Зміст компонентів сприяє формуванню позитивної мотивації курсантів на досягнення цілей освітнього процесу та підготовки до професійної діяльності, на оволодіння професійно важливими знаннями, уміннями, навичками, якостями та компетентностями для успішної професійної активності в умовах службової діяльності, а також дають змогу здійснювати рефлексію, самоаналіз та самооцінку.

Сьогодні в педагогічних дослідженнях для кореляції мети та отриманих результатів, аналізу якісних та кількісних показників використовують рівні для визначення сформованості/розвитку того чи іншого явища. Саме за рівнями нами визначалися узагальнені показники готовності МОМП до професійної діяльності.

Відповідно до виокремлених та обґрунтованих компонентів, критеріїв та показників визначено 3 рівні готовності МОМП до професійної діяльності: високий, середній та низький.

Курсанти із *високим рівнем* готовності мають повноцінну сформованість усіх компонентів готовності до майбутньої професійної діяльності. У них на високому рівні сформована психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності; знання про методи та засоби вирішення професійних завдань є ґрунтовними; сформовані уміння та навички, компетентності щодо роботи в професійних ситуаціях, які виявляються в результатах навчання; самооцінка та самоусвідомлення своєї важливості та відповідальності за збереження здоров'я свого та інших, військового обладнання тощо; наявний високий рівень професійних знань у межах програми та позапрограмних матеріалів, уміння застосовувати здобуті знання на практиці; сформовані управлінські якості, рішення приймають швидко, вміють створювати позитивний мікроклімат в колективі, а також готові до належного професійного спілкування в майбутній діяльності; почуття емпатії розвинене на високому рівні; для них характерний авторитет, уміння запобігати виникненню конфліктних ситуацій тощо; розвинені професійні та особистісні якості; МОМП розуміють та усвідомлюють важливість майбутньої професійної діяльності; розвинені організаторські, комунікативні та лідерські здібності; у навчанні виявляють творчість, ініціативу, самостійність, креативність; здатні правильно аналізувати свою навчальну діяльність, критично ставляться до себе та відкриті у спілкуванні; наявний автоматизм професійних умінь та навичок, можливість вирішення нетипових професійних ситуацій; знання норм нормативно-правових документів щодо забезпечення безпеки у військовій сфері є ґрунтовними.

Середній рівень готовності відображається наявністю часткової позитивної мотивації до професійної діяльності, вона є нестійкою та ситуативною; курсанти не завжди ініціативні у навчанні, знання суті та специфічних особливостей майбутньої професійної діяльності є достатніми; курсанти володіють базовими професійними знаннями, категоріально-понятійним апаратом на стадії розкриття об'єму понять, може (з допомогою науково-педагогічного працівника) сформулювати професійну проблему та вирішити її відомими простими методами; недостатньо сформована психологічна готовність до професійної діяльності, що відображається у невмінні здійснювати самоаналіз та оцінку власних дій, а також у невмінні використовувати знання нетрадиційно, творчо в нестандартних ситуаціях, оскільки їм притаманний шаблонний спосіб

мислення та діяльності.; наявна стереотипність підходу до виконання навчальних дій, вирішення професійних завдань здійснюється недостатньо послідовно та усвідомлено; недостатній рівень сформованості організаторським, комунікативних, лідерських здібностей, критичної позиції щодо себе та своєї діяльності; поверхневність професійних знань та знань засобів ІКТ у навчальній та професійній діяльності.

МОМП із *низьким рівнем* готовності до професійної діяльності характеризуються індиферентним ставленням до майбутньої професії; мотивація фактично відсутня, знання щодо бойових ситуаціях є поверховими, вони не володіють прийомами та засобами роботи під час виконання бойових завдань; несистемні і неміцні знання щодо майбутньої професійної діяльності; під час виникнення нестандартної ситуації курсанти потребують багато часу для прийняття рішення, швидкість реакції низька, не вміють налагоджувати ефективну комунікативну взаємодію між підлеглими; характерним є невміння користуватися технічними приладами та засобами, тренажерною технікою, незнання правил безпечної поведінки тощо; відсутня чи слабка професійна направленість, несформовані цілі власної діяльності, недостатня мотивація та недостатнє усвідомлення необхідності опанування основ професії, відсутнє особистісно значимого ставлення до майбутньої професії; курсанти виконують окремі професійні дії у хаотичній послідовності, не підготовлені до розв'язання нестандартних задач та використання новітніх засобів ІКТ у навчальній та професійній діяльності; не здатні до самостійного вирішення професійного завдання; характерна безініціативність МОМП в освітньому процесі; не появляється потреба до самостійного пошуку інформації, зокрема засобами ІКТ; на низькому рівні сформовані навички комунікативні та організаційні; певним чином можна говорити про завищену самооцінку.

Обговорення / Discussion. У дослідженнях науковців наразі визначаються компоненти, критерії, показники рівнів готовності певного роду фахівців до професійної діяльності. Саме ці категорії лежать в основі структури готовності до професійної діяльності.

На думку К. Дурай-Новакової, компонентами готовності до професійної діяльності є: мотиваційний компонент; орієнтаційно-пізнавально-оцінний компонент; емоційно-вольовий компонент; операційно-дієвий компонент; настановчо-поведінковий компонент (Дурай-Новакова К. М., 1983).

Сучасний дослідник використання засобів дистанційного навчання при підготовці офіцерів системи Державної прикордонної служби України І. Блощинський, аналізуючи підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників виокремлює такі компоненти готовності: мотиваційно-ціннісний, комунікативно-культурологічний, когнітивно-поведінковий, операційно-діяльнісний, технологічний. На його думку вони формують структуру професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, яка реалізується під час фахової підготовки за допомогою засобів дистанційного навчання. Це пов'язується із формуванням їх характеристик і властивостей, що в сукупності утворюють цілісну систему із відповідними критеріями – (мотиваційно-цільовий, соціо-прогностичний, пізнавально-інформаційний, навчально-результативний, структурно-логічний), та містить відповідні показники прояву критеріїв (Блощинський І., 2015, с. 20).

Науковець Т. Білоус серед компонентів готовності до професійної діяльності виокремлює мотиваційний, орієнтаційний, емоційно-вольовий та змістовий (когнітивний) компоненти (Білоус Т. Л., 2014, с. 39).

Зауважимо на науковій позиції Р. Горбатюка щодо того, що готовність майбутніх фахівців із використанням ІКТ повинна розглядатися як цілісне утворення особистості, що включає в себе: усвідомлення значущості ІКТ в освіті; інтерес і потреби в здійсненні діяльності з використання ІКТ; визначені здібності, які допомагають досягненню позитивних результатів; наявність необхідного обсягу загальних і спеціальних знань, і сформованих на достатньому рівні професійних умінь і навичок (Горбатюк Р. М., 2012).

Погоджуємось із науковою позицією О. Карабін про те, що готовність до майбутньої професійної діяльності передбачає низку положень: системна єдність професійної підготовки фахівця базується на єдності – інформаційно-освітнього простору, стандартизації, системного зв'язку і відношень між окремими елементами моделі, розвитку цілей і потреб в умовах прогресуючого інформаційного суспільства; динамічність викликана здатністю багатоаспектного виконання навчально-пізнавальних завдань з елементами їх оновлення на кожному новому циклі розвитку соціуму; відкритість пов'язана з ефективним управлінням освітньою системою на всіх її рівнях, відкритим доступом до освітньо-інформаційних ресурсів, сумісності різного програмного забезпечення для опрацювання і передачі інформації; прогностичність проявляється у прогнозуванні та оцінці ситуації з метою ухвалення оптимального рішення, передбаченні потреб готовності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до роботи в інформаційному середовищі та шляхів їх розвитку; повнота і багатофункціональність викликана необхідністю ефективної системи накопичення, зберігання та пошуку інформації з авторизацією користувача для доступу до

інформації відповідно до його прав, підвищенням пізнавальної діяльності майбутніх учителів на основі їх саморозвитку і вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до роботи в інформаційному середовищі (Карабін О. Й., 2013).

У сучасних педагогічних і психологічних дослідженнях передбачено загальні вимоги до виокремлення та обґрунтування критеріїв, які повинні відображати основні закономірності функціонування та загалом розвитку і динаміки досліджуваного явища чи процесу; давати можливість встановити зв'язки між всіма структурними компонентами досліджуваного явища чи процесу; піддаватись характеристиці за допомогою їх (критеріїв) показників, відповідно до яких відбувається оцінка міри вияву певного виокремленого критерію; розкривати динаміку змін якості в часовому проміжку; бути в єдності з кількісними та взаємодоповнювати один одного (Коростіль Л. А., 2009).

Загалом критерії, показники та рівні готовності дають змогу повноцінно оцінити дієвість підготовки МОМП у ВВНЗ. На переконання О. Соїної, критерій – це ознака, на підставі якої відбувається оцінка, судження (Соїна О. В., 2005). На думку Р. Перкатого, критерій – це мірило, на основі якого здійснюється оцінка (Перкатий Р., 2016). Відповідно до наукової позиції О. Кирилюка, «критерії повинні відображати основні закономірності формування особистості; за допомогою критеріїв встановлюються зв'язки між всіма компонентами системи; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними» (Кирилюк О., 2011, с. 71).

На переконання Є. Брижатого, «критерій оцінювання визначається відповідними показниками, які створюють сукупність вимог та є кількісними або якісними характеристиками – мірою сформованості того чи іншого критерію» (Брижатий Є., 2011, с. 244).

Щодо сутності змістового наповнення поняття «критеріїв», відзначимо, що найбільш універсальні критерії, за допомогою яких здійснюють аналіз ефективності готовності військових фахівців визначає М. Нецадим. За його розумінням, до таких критеріїв повинні відноситись: «ступінь сформованості інтелектуальних якостей (як результат включення особистості до цілеспрямованої навчальної та наукової діяльності); ступінь сформованості морально-психологічних і ділових якостей (як результат включення особистості до військово-педагогічного процесу, її соціалізації, самовдосконалення внаслідок створення відповідної мотиваційної основи); рівень виконання військовослужбовцями обов'язків (як результат практичного застосування статутів ЗСУ у повсякденній діяльності та адаптації до нових її умов); рівень витрат (фінансових, матеріальних, часових, психофізіологічних) на досягнення зазначених вище цілей освіти» (Нецадим І., 2003).

Для того, щоб коректно визначити критерії готовності МОМП до професійної діяльності, варто зважати на такі зауваги: критерії мають відображати основні закономірності розвитку особистості; критерії мають забезпечити встановлення зв'язків між усіма складниками (компонентами) системи, яка підлягає вивченню; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними (Соїна О. В., 2005).

Це дає підстави стверджувати про те, що критерій є мірилом явища або процесу, яке підлягає дослідженню, і визначається шляхом аналізу певних, специфічних ознак. Загалом критерії та показники рівнів готовності нами розглядаються як своєрідний методологічний інструментарій, що дає змогу узагальнено розкрити їх характеристики і поняття «критерій» можна трактувати як оцінку якогось явища чи процесу, а також як ознаку для класифікації чи підставу для оцінювання.

Структурною характеристикою критеріїв є сукупність показників. Якщо звернутися до довідкової та словникової літератури, то термін «показник» потрактовується як свідчення, доказ, ознака чогось, вираження досягнень, результатів якоїсь діяльності. Показники – це засоби якісної та кількісної оцінки критеріїв (Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., & Майорова Е. В., 2007). Тому, критерії розкриваються через систему показників, змінування яких має виявити ступінь успішності формування та розвитку професійної компетентності фахівця (Жигір В. І., 2012).

Погоджуємось із І. Черкуном про ширше тлумачення поняття «критерій» стосовно поняття «показник», оскільки для одного критерію може існувати система показників. З іншого боку, варто зауважити, що ці поняття між собою є тісно пов'язаними, оскільки «науково обґрунтований вибір критерію значною мірою обумовлює правильний вибір системи показників і навпаки, якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує прийнятий критерій» (Черкун І. А., 2016, с. 115–116).

Розглядаючи критерії, показники та рівні готовності МОМП до наставницької діяльності, дослідник В. Ярема виділяє такі критерії: мотиваційний – за допомогою нього здійснюється характеристика особистісного компонента готовності МОМП до наставницької діяльності, змістовий – дає можливість виявити міру засвоєння МОМП теоретичних знань щодо здійснення завдань наставницької діяльності; операційний – розкриває здатність МОМП до використання умінь і навичок, отриманих у процесі професійної підготовки у ВВНЗ, в контексті реалізації

функцій наставницької діяльності, результативний – дає характеристику аналітичних та проєктувальних умінь МОМП. Щодо визначення рівнів готовності, то дослідник їх виділяє три – низький, середній та високий (Ярема В., 2018).

Висновки / Conclusions. Таким чином, аналіз та розкриття структури готовності МОМП до професійної діяльності, що забезпечується активним використанням засобів ІКТ в освітньому процесі ВВНЗ, виокремлення та обґрунтування її компонентів (особистісно-мотиваційного, когнітивно-змістового, інформаційно-діяльнісного, рефлексивно-творчого), критеріїв (мотиваційно-орієнтаційного, знанневого, операційного, рефлексивного), а також рівнів (високий, середній, низький) спрямовують на розробку та обґрунтування організаційно-педагогічних умов підготовки МОМП засобами ІКТ моделі структурно-функціональної моделі такого процесу.

Розробка, обґрунтування та впровадження в освітній процес ВВНЗ організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі дасть змогу якісно підготувати МОМП до професійної діяльності.

Список використаних джерел:

- Батаршев, А. В., Алексеєва, І. Ю., & Майорова, Е. В.** (2007). Диагностика профессионально важных качеств. Санкт-Петербург. [in Russian]
- Білоус, Т. Л.** (2014). Сутність і структура професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 37, 37–40. [in Ukrainian]
- Блощинський, І. Г.** (2015). Стан сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників під час фахової підготовки з використанням технологій дистанційного навчання. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер: Педагогічні науки*, 2, 19–31. [in Ukrainian]
- Брижатиї, Є.** (2011). Критерії оцінки рівня сформованості до майбутньої професійної діяльності офіцерів інженерних військ на різних рівнях підготовки. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*, 3, 243–246. [in Ukrainian]
- Горбатюк, Р. М.** (2012). Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Педагогічний дискурс*, 11, 43–49. [in Ukrainian]
- Дурай-Новакова, К. М.** (1983). *Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности*. (Дисс. ... д-ра пед. наук): 13.00.04. Москва. [in Russian]
- Жигір, В. І.** (2012). Оцінювання професійної компетентності фахівця як фактор його формування. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*, 2, 40–46. [in Ukrainian]
- Карабін, О. Й.** (2013) Формування готовності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до роботи в інформаційному середовищі. (Дис. ... канд. пед. наук): 13.00.04. Тернопіль. [in Ukrainian]
- Кирилюк, О.** (2011). Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 3, 70–73. [in Ukrainian]
- Коростіль, Л. А.** (2009). Самоосвіта особистості як соціальне та педагогічне явище. *Педагогічні науки*, 1, 138–145. [in Ukrainian]
- Нещадим, І. М.** (2003). Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: [моногр.]. Київ. [in Ukrainian]
- Перкатиї, Р.** (2016). Обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх офіцерів національної поліції. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 6. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_6_10. [in Ukrainian]
- Соина, О. В.** (2005). *Учебно-деловая игра как средство активизации учебно-познавательной деятельности курсантов военных вузов (на примере изучения естественнонаучных дисциплин)*. (Дисс. ... канд. пед. наук): 13.00.08. Челябинск. [in Russian]
- Черкун, І. А.** (2016). Критерії, показники та рівні сформованості військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу. *Наука і освіта*, 10, 115–119. [in Ukrainian]
- Ярема, В.** (2018). Критерії, показники та рівні готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до наставницької діяльності. *Людинознавчі студії. Сер.: Педагогіка*, 6/38, 362–372. [in Ukrainian]

References:

- Batarshev, A. V., Alekseeva, I. Yu., & Majorova, E. V.** (2007). *Diagnostika professionalno vazhnykh kachestv [Diagnosis of Professionally Important Qualities]*. Sankt-Peterburg. [in Russian]
- Bilous, T. L.** (2014). Sutnist i struktura profesiinoi hotovnosti do roboty v ekstremalnykh umovakh u maibutnykh pratsivnykiv orhaniv vnutrishnykh sprav [The Essence and Structure of Professional Readiness to Work in Extreme Conditions in Future Law Enforcement Officers]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 37, 37–40. [in Ukrainian]
- Bloshchynskyy, I. H.** (2015). Stan sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnykh ofitseriv-trykordonnykiv pid chas fakhovoi pidhotovky z vykorystanniam tekhnolohii dystantsiinoho navchannia [The State of Formation of Professional Competence of Future Border Guards Officers during Professional Training with the Use of Distance Learning Technologies]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser: Pedahohichni nauky – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State*

Border Guard Service of Ukraine. Ser: Pedagogical Sciences, 2, 19–31. [in Ukrainian]

Bryzhatyi, Ye. (2011). Kryterii otsinky rivnia sformovanosti do maibutnoi profesiinoi diialnosti ofitseriv inzhenernykh viisk na riznykh rivniakh pidhotovky [Criteria for Assessing the Level of Formation for Future Professional Activities of Officers of Engineering Troops at Different Levels of Training]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh syl – Collection of Scientific Works of Kharkiv University of the Air Force, 3, 243–246. [in Ukrainian]*

Horbatiuk, R. M. (2012). Pidhotovka maibutnikh inzheneriv-pedahohiv do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Preparation of Future Engineers-Teachers for the Use of Information and Communication Technologies]. *Pedahohichniy dyskurs – Pedagogical Discourse, 11, 43–49. [in Ukrainian]*

Duraj-Novakova, K. M. (1983). *Formirovanie professionalnoj gotovnosti studentov k pedagogicheskoy deyatel'nosti [Formation of Professional Readiness of Students for Pedagogical Activity].* (Doctor's thesis): 13.00.04. Moskva. [in Russian]

Zhyhir, V. I. (2012). Otsiniuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia yak faktor yoho formuvannia [Assessment of Professional Competence of a Specialist as a Factor in Its Formation]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of Scientific Works of Berdiansk State Pedagogical University, 2, 40–46. [in Ukrainian]*

Karabin, O. Y. (2013) *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin do roboty v informatsiinomomu seredovyshchi [Formation of Readiness of Future Teachers of Humanities to Work in the Information Environment].* (Candidate's thesis): 13.00.04. Ternopil. [in Ukrainian]

Kyryliuk, O. (2011). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do roboty z tekhnichnymy zasobamy prykordonnoho kontroliu [Criteria, Indicators and Levels of Readiness of Future Border Guards to Work with Technical Means of Border Control]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraine» – Collection of Scientific Works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine», 3, 70–73. [in Ukrainian]*

Korostil, L. A. (2009). Samoosvita osobystosti yak sotsialne ta pedahohichne yavyshe [Self-Education of the Individual as a Social and Pedagogical Phenomenon]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, 1, 138–145. [in Ukrainian]*

Neshchadym, I. M. (2003). *Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka [Military Education of Ukraine: History, Theory, Methodology, Practice]:* [monohr.]. Kyiv. [in Ukrainian]

Perkatyi, R. (2016). Obgruntuvannia kryteriiv, pokaznykiv ta rivniv sformovanosti samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv natsionalnoi politsii [Substantiation of Criteria, Indicators and Levels of Formation of Self-Educational Competence of Future Officers of the National Police]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, 6.* Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_6_10. [in Ukrainian]

Soina, O V. (2005). *Uchebno-delovaya igra kak sredstvo aktivizatsii uchebno-poznavatel'noj deyatel'nosti kursantov voenny'x vuzov (na primere yzucheniya estestvennonauchny'x disciplin) [Educational and Business Game as a Means of Activating the Educational and Cognitive Activities of Cadets of Military Universities (on the Example of the Study of Natural Sciences)].* (Candidate's thesis): 13.00.08. Chelyabinsk. [in Russian]

Cherkun, I. A. (2016). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti viiskovo-spetsialnoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv-psykholohiv zapasu [Criteria, Indicators and Levels of Formation of Military-Special Training of Future Reserve Officers-Psychologists]. *Nauka i osvita – Science and Education, 10, 115–119. [in Ukrainian]*

Yarema, V. (2018). Kryterii, pokaznyky ta rivni hotovosti maibutnikh ofitseriv morskoi pikhoty do nastavnytskoi diialnosti [Criteria, Indicators and Levels of Readiness of Future Marine Officers for Mentoring]. *Liudynoznavchi studii. Ser.: Pedahohika – Anthropological studies. Ser.: Pedagogy, 6/38, 362–372. [in Ukrainian]*

Дата надходження статті: «21» квітня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «10» червня 2021 р.

Зайцев Ігор – доцент кафедри тактики та загальновійськових дисциплін Військової академії (м. Одеса)

Zaitsev Ihor – Assistant Professor of the Department of Tactics and General Military Disciplines of Military Academy (city of Odesa)

Цитуйте цю статтю як:

Зайцев, І. (2021). Компоненти, критерії та показники рівнів готовності майбутніх офіцерів морської піхоти до професійної діяльності. *Педагогічний дискурс, 30, 69–75. doi: 10.31475/ped.dvs.2021.30.09.*

Cite this article as:

Zaitsev, I. (2021). Components, Criteria and Indicators of the Readiness Levels of Future Naval Infantry Units Officers for Professional Activity. *Pedagogical Discourse, 30, 69–75. doi: 10.31475/ped.dvs.2021.30.09.*

УДК 382:004 (045)

UDC 382:004 (045)

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.10](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.10)

ОЛЬГА ФЕДОРЧУК,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, Хмельницький, Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова,
вул. Героїв Майдану, 8)*

OLHA FEDORCHUK,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Ukraine, Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leohid Yuzkov,
Heroiv Maidany St., 8).*

ORCID: [0000-0003-2163-8890](https://orcid.org/0000-0003-2163-8890)

Педагогічні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх правознавців

Pedagogical Conditions of Using Information and Communication Technologies during the Training of Future Lawyers

Зосереджено увагу, що під педагогічними умовами розуміємо сукупність взаємозалежних характеристик і факторів, необхідних для створення цілеспрямованого навчально-виховного процесу з використанням сучасних інформаційних технологій, що забезпечують формування фахово-інформатичної компетентності майбутнього юриста як складової частини професійної компетентності.

Відмічено, що найважливішою, на наш погляд, педагогічною умовою формування інформатичної компетентності майбутніх фахівців є навчальне інформаційно-освітнє середовище, яке сприяє орієнтації майбутніх правознавців на самостійну, пошукову, науково-дослідну діяльність, використання ресурсів мережі Інтернет, різних електронних та друкованих джерел для пошуку та аналізу необхідної юридичної інформації, обґрунтуванню вибору засобів для вирішення поставленого завдання, професійну діяльність через включення у навчальний процес фахово-орієнтованих юридичних завдань.

Проведені дослідження показали, що використання засобів ІКТ як засобів освіти та професійної діяльності може бути ефективним лише при сформованій постійній потребі майбутніх юристів у використанні засобів ІКТ для власних та фахових потреб.

Ключові слова: педагогічна умова, інформаційно-освітнє середовище, інформатична компетентність, підготовка юриста.

The pedagogical conditions of the organization of the educational process are decisive for the formation of professional and information competence of the future lawyer. It is noted that an important pedagogical condition for the formation of professional and information competence of future professionals is the educational information and educational environment. It promotes the orientation of future jurists to independent, exploratory, research activities, the use of Internet resources, various electronic and printed sources to search and analyze the necessary legal information, provides a rationale for choosing the means to solve the problem, forms information competence through inclusion in the educational process professionally-oriented legal tasks. We present the information and educational environment of the legal as a systemically organized set of educational environment, the subject of the educational process, as well as public authorities and local governments; banks and databases, local and global information networks, book collections of libraries, legal and business information centers, courts, prosecutors, departments of internal affairs, business entities, as well as a set of data transmission tools, information legal resources, interaction protocols, hardware software and methodological support that provide educational activities.

Studies have shown that the use of ICT tools as a means of education and professional activity can be effective only if the constant need of future lawyers to use ICT tools for owners and professionals is maintained. With this in mind, we offer ways to form such a need: the development of targeted software for various categories of students; ensuring self-actualization of students' needs in the use of ICT tools; organization of training in various professional and defining subjects with the use of ICT; creating opportunities for future lawyers to develop the ability to accumulate and apply practical experience in the use of ICT in various conditions (for example, during internships and training in business entities, courts, law enforcement agencies, the Legal Clinic); creating comfortable conditions for working in a

computerized environment.

Keywords: *pedagogical condition, information-educational environment, information competence, lawyer training.*

Вступ / Introduction. Ефективність діяльності закладу вищої освіти з фахової підготовки конкурентноздатних спеціалістів значною мірою залежить від результативності впровадження нових технологій навчання.

Сьогодні принципові завдання навчання у вузі можна сформулювати в такий спосіб: формування особистості, здатної жити й працювати в умовах інформаційного суспільства.

Підготувати майбутнього спеціаліста до професійної діяльності – означає сформувати в нього такий рівень розвитку особистості, який був би достатнім для успішного оволодіння обраним фахом.

Навчання в умовах інформаційного суспільства передбачає, що кожний індивідуум повинен мати можливість доступу до баз даних і засобів інформаційного обслуговування; розуміти різні форми й способи представлення (подання) даних у вербальній, графічній і числовій формах; знати про існування загальнодоступних джерел інформації й уміти ними користуватися; уміти оцінювати отриману інформацію з різних точок зору; уміти аналізувати й обробляти статистичну інформацію; уміти використати отримані дані для вирішення поставлених завдань та прийняття зважених ефективних рішень.

Забезпечити формування такої особистості можна тільки в процесі спільної інтелектуальної роботи учасників педагогічного процесу (студентів і педагогів) з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють розвитку пам'яті, мислення, прийняттю правильних рішень тощо.

Впровадження нових інформаційних і комунікаційних технологій (далі – ІКТ) сьогодні є важливим резервом підвищення ефективності сучасної освіти й професійного становлення майбутніх спеціалістів взагалі та правознавців зокрема.

Наскільки майбутні правники, студенти юридичних навчальних закладів, готові використати запропоновані їм можливості ІКТ у навчанні та для майбутньої фахової діяльності залежить від організації навчально-виховного процесу у навчальному закладі. Умови, за яких відбувається цей процес називають «педагогічними умовами». Вони зумовлюють та визначають сутність системи організації навчання, забезпечують активність студентів і стимулюють свідоме засвоєння навчального матеріалу, впливають на ефективність навчально-виховного процесу в цілому та якість знань студентів.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою даного дослідження є уточнення та подальше удосконалення педагогічних умов які забезпечують формування у майбутніх юристів потреби активного використання засобів ІКТ у навчально-виховному процесі та майбутній професійній діяльності.

Завдання даного дослідження:

- проаналізувати та конкретизувати педагогічні умови, котрі забезпечують організацію і функціонування освітнього середовища для підготовки майбутніх правознавців.
- визначити основні складові інформаційно-освітнього середовища юридичного факультету закладу вищої освіти, як однієї з найважливіших педагогічних умов.
- запропонувати шляхи формування стійкої потреби майбутніх правників використовувати ікт у навчальному процесі та майбутній фаховій діяльності.

Методи / Methods: Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження – аналіз, синтез, узагальнення результатів наукових пошуків в літературних джерелах з проблемних питань і тенденцій використання інформаційно-комунікаційних технологій для підготовки фахівців, діагностичні (спостереження, опитування, анкетування).

Результати / Results. Під педагогічними умовами розуміємо сукупність взаємозалежних умов, необхідних для створення цілеспрямованого навчально-виховного процесу з використанням сучасних інформаційних технологій, що забезпечують формування фахово-інформатичної компетентності (Федорчук О. С., 2010) майбутнього юриста (як складової частини професійної компетентності), яка є синтезом, гносеологічного (знання), праксеологічного (інформатичні уміння та навички) і аксіологічного компонентів (ціннісне відношення, мотивація);

Складовими фахово-інформатичної компетентності ми визначаємо:

1. Операційну готовність майбутніх юристів до використання інформаційних і комунікаційних технологій для навчання та розв'язання фахових задач.
2. Мотиваційну готовність майбутніх юристів до застосування засобів інформатизації для власних та професійних цілей.

3. Рефлексивну готовність до використання інформаційних і комунікаційних технологій.
4. Готовність студентів працювати в комп'ютеризованому середовищі.
5. Створення умов для підвищення фахового рівня майбутніх правників в галузі комп'ютеризації й інформатизації.
6. Забезпечення процесу інформатизації навчально-виховного процесу науковою, навчальною й методичною літературою.

Педагогічний аспект питання обумовлений необхідністю визначення факторів, які в найбільшій мірі сприяють реалізації визначених цільових настанов застосування сучасних інформаційних технологій як засобу навчальної, науково-дослідної, самоосвітньої та професійної діяльності.

Проведені дослідження показали, що використання засобів ІКТ як засобів освіти та професійної діяльності може бути ефективним лише при постійній потребі майбутніх юристів у використанні засобів ІКТ для власних та фахових потреб, тобто, якщо ми хочемо, щоб використання таке використання стало звичним у будь-якого роду діяльності майбутнього фахівця, ми повинні сформулювати в нього відповідну потребу.

Для встановлення факторів, що впливають на активне застосування майбутніми спеціалістами засобів ІКТ у навчанні, було проведено відповідне дослідження на базі Хмельницького університету управління та права. Дослідження проводилось упродовж 2018–2020 рр. У ньому взяли участь 376 студентів других курсів юридичного факультету.

За результатами анкетування та визначення базового (вхідного) рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями було визначено три групи студентів з різним рівнем потреби в застосуванні ІКТ.

Близько 30 % студентів становить група студентів з індіферентним відношенням до використання засобів ІКТ. Їхній досвід роботи, пізнання й інтерес до використання ІКТ обмежується рамками предмету «інформатика», що викладається на першому курсі.

Нечисленна група студентів (19 %), що має деякий досвід роботи з комп'ютером, не тільки відчуває потребу в застосуванні засобів ІКТ навчання та самоосвіти, але й самостійно працює, прагнучи розширити свої теоретичні знання й практичні навички в області інформатики й використання ІКТ. Вони творчо ставляться до використання ІКТ не тільки як до засобу набуття знань, але і як до предмета пізнання.

Найчисленнішу групу (50 %) становлять студенти з неяскраво вираженою потребою використання ІКТ, що проявляється в слабкому (недостатньому) розумінні освітніх можливостей ІКТ, у низькій комп'ютерній культурі, і, внаслідок цього, у зневажливому відношенні до використання ІКТ у процесі навчання та майбутній професійній діяльності. Проте, більша частина цих студентів схильна проявляти інтерес і бачить можливості використання ІКТ у процесі навчання та для розв'язання професійних задач.

З'ясувалося, що на активність використання студентами засобів ІКТ впливають такі фактори: відсутність особистісної спрямованості на використання можливостей комп'ютерної техніки; не сформована інформатична компетентність студента; недостатній рівень програмно-технічного й науково-методичного забезпечення; психологічна неготовність працювати в комп'ютеризованому середовищі; вплив комп'ютера на здоров'я (зміни з боку серцево-судинної й нервової систем, значне збільшення зорового навантаження тощо).

Найважливішою, на наш погляд, педагогічною умовою формування інформатичної компетентності майбутніх фахівців є навчальне інформаційно-освітнє середовище.

Інформаційно-освітнє середовище юридичного факультету ми представляємо як системно організовану сукупність освітнього середовища, суб'єкта навчального процесу, а також органів державної влади та місцевого самоврядування; банків і баз даних, локальних і глобальних інформаційних мереж, книжкових фондів бібліотек, центрів правової і ділової інформації, судів, прокуратури, управління внутрішніх справ, господарюючих суб'єктів, а також сукупність засобів передавання даних, інформаційних правових ресурсів, протоколів взаємодії, апаратно-програмного і методичного забезпечення, що забезпечують навчально-виховну діяльність. Інформаційно-освітнє середовище юридичного факультету, у нашому розумінні, – це педагогічна інформаційна система, яка передбачає пізнання навколишнього світу шляхом постановки і розв'язання професійно-орієнтованих юридичних задач за допомогою сучасної техніки збору, передавання і обробки інформації. Це також доступні суб'єкту (майбутньому правознавцю) джерела правової інформації, створені (накопичені) суспільством, що забезпечують формування його інформатичної компетентності і розвиток пізнавальних можливостей.

Зазначимо, що специфіка створеного інформаційно-освітнього середовища юридичного факультету у значній мірі визначається зовнішніми зв'язками викладачів і студентів (суб'єктів) за межами навчального закладу. Це робота викладачів у правоохоронній і правозастосовчій сферах,

їхня адвокатська діяльність. У той же час фахівці-практики (працівники обласного суду, прокуратури, нотаріату, податкової інспекції, пенсійного фонду, управління соціального захисту, адвокати тощо) читають лекції та проводять семінарські заняття, здійснюють керівництво навчальною практикою, науково-дослідними, випускними кваліфікаційними роботами студентів. Студенти активно діють у рамках визначеного навчального середовища, набувають знання, усвідомлюючи їх затребуваність у студентській правовій клініці, у процесі проходження виробничих практик.

Важливим елементом інформаційного навчального середовища є сайт ЗВО. Окрім традиційної для таких сайтів інформації, на ньому розміщується також проблемно-тематична інформація бібліографічного та змістовного характеру (списки літератури, статті, матеріали конференцій), оголошення про науково-практичні конференції, симпозіуми, різноманітні проекти, гранти. Особливе значення для студентів має інформація правового характеру, розміщена на сайті університету, зокрема: копії ліцензій та акредитаційних свідоцтв, законодавчі акти, якими університет керується у своїй діяльності, нормативні документи, які регламентують діяльність університету тощо.

Важливою складовою університетського сайту є студентський сайт, на якому розміщується корисна й необхідна студентам інформація і де вони можуть висловити свої враження від навчання, обмінятися думками про його організацію, про життя у гуртожитках, спортивні, наукові, суспільні події тощо.

У інформаційно-освітньому середовищі юридичного факультету стрімко зростає пізнавальний інтерес, розвивається ціннісне відношення до професії, студент усвідомлює ефективність поєднання навчання з практикою.

У цілому, інформаційне освітнє середовище сприяє орієнтації майбутніх правознавців на самостійну, пошукову, науково-дослідну діяльність, використання ресурсів мережі Інтернет, різних електронних та друкованих джерел для пошуку та аналізу необхідної юридичної інформації, обґрунтуванню вибору засобів для вирішення поставленого завдання; професійну діяльність через включення у навчальний процес фахово-орієнтованих юридичних завдань.

Щоб у навчальному середовищі реалізувалися цілі фахового навчання доречно створити необхідну матеріально-технічну базу, відповідне навчально-методичного забезпечення та підготувати викладацький склад до застосування ІКТ. Предмет «Інформатика та комп'ютерна техніка», який викладається на першому чи другому курсах закладів вищої освіти, які готують майбутніх правознавців, покликаний підготувати майбутнього фахівця як кваліфікованого користувача інструментальних програмних засобів широкого використання. Саме у цей час необхідно зорієнтувати майбутнього фахівця на практичну діяльність. Наше дослідження показало, що надзвичайно важливо у процесі вивчення цього курсу спиратися на задачі, які доведеться розв'язувати юристу у своїй повсякденній професійній діяльності. Існує низка програмних засобів, які може використовувати майбутній фахівець у галузі правознавства. Зокрема, робота в правовій сфері пов'язана з великою кількістю документів і картотек. Для юриста надзвичайно корисним і важливим є вміння швидко орієнтуватися і вибирати з великого обсягу інформації необхідні відомості. Фахово необхідним є освоєння програм вузькоспеціалізованої направленості на старших курсах вузу, коли студент уже добре знайомий з ПК, вільно володіє основними програмними інтерфейсами і, що найголовніше, бачить можливості прикладного використання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення у своїй майбутній професії. Юрист повинен вміти користуватися електронними довідниками та експертними системами. І, звичайно, обов'язковим у програмі підготовки майбутнього юриста є вивчення основ практичної роботи у комп'ютерних мережах, зокрема, освоєння Інтернету. Загалом процес вивчення інформатики та інформаційних технологій у процесі підготовки спеціалістів-правників у вузі можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів:

1. Вивчення основ інформатики - навчальний курс;
2. Вдосконалення та закріплення навичок користувача програмних засобів загального призначення – навчальна та виробнича практика, науково-дослідницька діяльність та самостійна робота;
3. Вузько направлене спеціалізоване використання ІКТ у професійній діяльності – розв'язання фахових задач з різних галузей права за допомогою спеціалізованих правових інформаційно-пошукових систем.

Реалізуючи перші два етапи, студент вчиться працювати з конкретними програмними продуктами, оволодіває ними на рівні кваліфікованого користувача та може використовувати у фаховому діловодстві. Спрацьовують предметний та психологічний компоненти одержаних знань, умінь та навичок.

У результаті освоєння третього етапу починає діяти творча складова: узагальнюючи отримані

знання, студент вчиться використовувати комп'ютер під час розв'язання конкретних практичних задач своєї майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, у формуванні потреби студентів використовувати засоби ІКТ для навчання та майбутньої фахової діяльності доречно враховувати такі компоненти: змістовий, мотиваційний, організаційний.

Змістовий компонент включає:

1) розробку адаптивних навчальних програм, що забезпечують підготовку студентів і стимулюють їх до використання ІКТ;

2) створення освітніх баз даних на основі сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, що містять наукову, методичну, психологічну, довідкову літературу, різноманітну змістовну навчальну інформацію, різного типу програмне забезпечення й інші матеріали;

3) використання можливостей мережі Інтернет та спеціалізованих інформаційно-пошукових правових систем (ЛІГА:ЗАКОН, Нормативні акти України, Юрист та ін.) для отримання правової інформації та оперативних змін до чинного законодавства для аргументації відповідей при розв'язанні фахово-орієнтованих навчальних задач та фактичних життєвих ситуацій.

Мотиваційний компонент пов'язаний зі створенням умов, що сприяють подоланню внутрішніх бар'єрів, перебудові свідомості студента та його психологічної готовності працювати в комп'ютеризованому середовищі, підвищенню кваліфікації студента в області використання засобів ІКТ. Це досягається за рахунок формування цільових установок, інтересу, сильної мотивації, підвищеної активності студентів у використанні ІКТ для різного роду діяльності (навчального процесу, виробничої практики, особистих потреб). Дослідження показало, що потреба студентів вирішувати фахово-орієнтовані задачі із різних галузей права із використанням інформаційно-комунікаційних технологій повинна приносити їм задоволення, забезпечувати економію зусиль та часу при підготовці до занять із предметів, які власне визначають студента як майбутнього спеціаліста з конкретної галузі права.

Організаційний компонент пов'язаний з питаннями професійної підготовки майбутніх юристів з урахуванням рівня сформованої внутрішньої потреби (ціннісної орієнтації) і факторів, що впливають на активне застосування засобів ІКТ у самоосвіті.

На основі проведених досліджень пропонуємо наступні шляхи формування потреби майбутніх правників:

– розробка цільового програмно-методичного забезпечення для різних категорій студентів (в залежності від результатів первинної діагностики);

– забезпечення самоактуалізації потреби студентів у застосуванні засобів ІКТ;

– організація навчання з різних фахово-визначальних предметів з використанням ІКТ;

– створення сприятливих умов для підвищення кваліфікації студентів у сфері використання засобів ІКТ;

– створення можливостей розвитку у майбутніх правників здатності накопичувати й застосовувати практичний досвід використання засобів ІКТ у різних умовах (наприклад, при проходженні виробничої та навчальної практики у господарюючих суб'єктах, судових, правоохоронних органах, Юридичній клініці);

– розробка системи стимулів з активного застосування засобів ІКТ;

– створення комфортних умов для роботи в комп'ютеризованому середовищі.

Обговорення / Discussions. Розвиток інформаційно-освітнього середовища виступає необхідною умовою тому, що саме у середовищі навчального закладу, мікросоціумі, відбувається формування студента як майбутнього фахівця, громадянина, особистості. У сучасній педагогічній літературі приділено достатньо уваги проблемі впливу середовища на освіту особи. Дана проблема розглядається в дослідженнях В. Бикова, О. Гаврилюка, Р. Гуревича, Б. Гершунського, В. Козирева, А. Кочарян, Н. Морзе, С. Сисоевої, Г. Селевко, Т. Тихонової, О. Тихомирова Биков В. Ю., 2008; Гаврилук О. О., 2001; Гуревич Р. С., 2002; Козырев В. А., 1999; Морзе Н. В., & Кочарян А. Б., 2014); Сисоева С. О., 2004; Тихонова Т. В., 2008).

Причому більшість названих дослідників головним чинником розвитку інформаційно-освітнього середовища ЗВО розглядають використання комп'ютерів і комп'ютерних технологій у навчальному процесі.

Таким чином, середовище – це оточуючі індивіда умови, в яких протікає його формування і діяльність.

Ми розділяємо позицію В. Козирева, який зазначає: «Як соціокультурне явище освітнє середовище включає всю сукупність умов, у яких відбувається становлення, розвиток і освіта людини. Як соціально-педагогічне явище воно представляє сукупність умов, спеціально створених державою і суспільством, необхідних для освіти людини в процесі його життя. Освітнє середовище як педагогічне явище є сукупність умов, з якими суб'єкти навчального процесу

вступають у взаємодію і в яких відбувається освітній процес» (Козырев В. А., 1999, с. 101).

Висновки / Conclusions. Ефективність організації фахової підготовки з отриманням максимально ефективного результату - формування професійної компетентності – можна досягти лише за умови безпосереднього включення майбутнього фахівця в поле дій конкретних фахових, соціальних, психологічних та педагогічних механізмів відбору та формування фахових компетентностей, серед яких не останнє місце займає інформатична.

Наше дослідження показало, що процес формування готовності правознавця до фахової діяльності в умовах сучасного інформаційно-правового простору буде ефективним, якщо:

– навчально-виховний процес у вузі буде зорієнтовано на забезпечення безперервності інформатичної підготовки, формування інформатичної основи діяльності фахівця в умовах інформатизації професійного середовища, зміст якого адекватно відбиває сучасні тенденції створення єдиного інформаційного простору в Україні, сучасні підходи до організації правової діяльності засобами сучасних інформаційних і комунікаційних технологій;

– добір змісту професійної підготовки в процесі вивчення курсу «Інформатика та комп'ютерна техніка» здійснюватиметься на основі реалізації дидактичних принципів: безперервності, системності, практичної спрямованості, модульності, з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу в області сучасних інформаційних і комунікаційних технологій та соціального замовлення на підготовку фахівця-юриста;

– професійна підготовка в процесі вивчення курсу «Інформатика та комп'ютерна техніка» буде здійснюватися в умовах спеціально організованого навчально-інформаційного середовища, адекватного професійному середовищу фахівця, що забезпечить формування готовності студента до вирішення професійних задач засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

– навчально-пізнавальна діяльність студентів у процесі освоєння та практичного застосування ІКТ забезпечить майбутнім фаховим правознавцям формування розуміння та системно-цілісного бачення сутності розв'язуваних професійних задач.

У подальшому наукові дослідження спрямовуватимуться на вивчення впливу «хмарних» технологій у підготовці майбутніх юристів.

Список використаних джерел і літератури:

- Биков, В. Ю.** (2008). *Моделі організаційних систем відкритої освіти*: [моногр.]. Київ. [in Ukrainian]
- Гаврилюк, О. О.** (2001). *Організаційно-педагогічні умови підготовки молодших спеціалістів у вищому професійному училищі*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Кривий Ріг. [in Ukrainian]
- Гуревич, Р. С.** (2002). Інформаційно-телекомунікаційні технології в підготовці майбутнього фахівця. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 4 (8), 61–68. [in Ukrainian]
- Козырев, В. А.** (1999). *Теоретические основы развития гуманитарной образовательной среды педагогического университета*: [моногр.] Санкт-Петербург. [in Russian]
- Морзе, Н. В., & Кочарян, А. Б.** (2014). Модель стандарту ІКТ-компетентності викладачів університету в контексті підвищення якості освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 43 (5). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_43_5_5. [in Ukrainian]
- Сисоева, С. О.** (2004). Неперервна професійна освіта в контексті її технологічного забезпечення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 2, 96–103. [in Ukrainian]
- Тихонова, Т. В.** (2008). Актуалізація інформаційно-технологічної освіти. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, 6, 83–87. [in Ukrainian]
- Федорчук, О. С.** (2010). Фахово-інформатична компетентність майбутніх правознавців як складова їхньої функціональної готовності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_5_16. [in Ukrainian]

References:

- Bykov, V. Yu.** (2008). *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity [Models of Organizational Systems of Open Education]*: [monohr.]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Havryliuk, O. O.** (2001). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky molodshykh spetsialistiv u vyshchomu profesiinomu uchylshchi [Organizational and Pedagogical Conditions for Training Junior Specialists in Higher Vocational School]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kryvyi Rih. [in Ukrainian]
- Hurevych, R. S.** (2002). Informatsiino-telekomunikatsiini tekhnolohii v pidhotovtsi maibutnoho fakhivtsia [Information and Telecommunication Technologies in the Training of Future Specialists]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 4 (8), 61–68. [in Ukrainian]
- Kozyrev, V. A.** (1999). *Teoreticheskie osnovy razvitiya gumanitarnoy obrazovatel'noy sredy pedagogicheskogo universiteta [Theoretical Bases of Development of the Humanitarian Educational Environment of Pedagogical University]*: [monohr.] Sankt-Peterburh. [in Russian]
- Morze, N. V., & Kocharian, A. B.** (2014). Model standartu IKT-kompetentnosti vykladachiv universytetu v konteksti pidvyschennia yakosti osvity [Model of the Standard of ICT Competence of University Teachers in the Context of Improving the Quality of Education]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching Tools*, 43 (5). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_43_5_5. [in Ukrainian]

Sysoieva, S. O. (2004). Neperervna profesiina osvita v konteksti yii tekhnolohichnoho zabezpechennia [Continuing Professional Education in the Context of Its Technological Support]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 2, 96–103. [in Ukrainian]

Tykhonova, T. V. (2008). Aktualizatsiia informatsiino-tekhnolohichnoi osvity [Actualization of Information Technology Education]. *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh – Informatics and Information Technologies in Educational Institutions*, 6, 83–87. [in Ukrainian]

Fedorchuk, O. S. (2010). Fakhovo-informatychna kompetentnist maibutnikh pravoznavtsiv yak skladova yikhnoi funktsionalnoi hotovnosti [Professional and Information Competence of Future Jurists as a Component of Their Functional Readiness]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_5_16. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «28» квітня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «14» червня 2021 р.

Федорчук Ольга – доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат педагогічних наук, доцент

Fedorchuk Olha – Assistant Professor of the Department of Mathematics, Statistics and Information Technologies of Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Федорчук, О. (2021). Педагогічні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх правознавців. *Педагогічний дискурс*, 30, 76–82. doi: [10.31475/ped.dys.2021.30.10](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.10).

Cite this article as:

Fedorchuk, O. (2021). Pedagogical Conditions of Using Information and Communication Technologies during the Training of Future Lawyers. *Pedagogical Discourse*, 30, 76–82. doi: [10.31475/ped.dys.2021.30.10](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.10).

УДК 821.161.1Вод7]Брі.08

UDC 821.161.1Вод7]Брі.08

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.30.11](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.11)

КАТЕРИНА КАЛИНИЧ,

аспірантка

(Україна, Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2)

KATERYNA KALYNYCH,

Postgraduate student

(Ukraine, Chernivtsi, Yuri Fedkovich Chernivtsi National University,
Kotsiubynskyi St., 2)

ORCID: [0000-0002-8263-6322](https://orcid.org/0000-0002-8263-6322)

**Художній текст як ілюстративне джерело значення парадигми «успіх» у педагогіці:
роман Є. Водолазкіна «Брісбен»**

**Literary Text as an Illustrative Source of Meaning of Paradigms of «Success» in Pedagogy:
E. Vodolazkin's Novel «Brisbane»**

Виокремлено матрицю найнеобхідніших якостей педагога, які безпосередньо впливають на формування майбутнього їхніх вихованців. На прикладі персоносфери роману Є. Водолазкіна «Брісбен», розглянуто фактори створення іміджу викладача, які (не)ведуть до педагогічного успіху (вчитель-тиран Леся Кирилівна, педагог-романтик Віра Михайлівна, улюблена вчителька сольфеджіо Клавдія Василівна, викладач-панібрат Олена Марківна, непримітний Павло Сергеев, моралістка директорка школи, донощиця вчителька суспільствознавства, психологічно стійка Катя, нонконформіст Іван Сергієнко, досвідчений професор Бесєдін, родичка Ліза). На прикладі доцента Чукіна та його взаємовідносин з колегами-філологами, розглянуто особливості етичних взаємин у науковому середовищі. Висвітлено вплив політичної доктрини (радянського союзу) на формування особистості вчителя та його викладацьку практику. Простежено визрівання індивідуальності та педагогічної майстерності протагоніста твору – Гліба Яновського. Зокрема, підкреслено вплив досвіду стосунків з педагогами на викладацьку практику головного героя. Констатовано відмінність специфіки вузівського та шкільного викладання. Опіраючись на соціологічні опитування та роман «Брісбен», виділено найнеобхідніші професійні, індивідуальні особливості та риси зовнішнього вигляду викладача для реалізації успішної взаємодії з учнями та парадигми «успіх» у професійному ключі. Особливу увагу зосереджено на педагогічних якостях, актуальних для нашого часу.

Ключові слова: Є. Водолазкін, «Брісбен», Гліб Яновський, імідж, педагог, вчитель, викладач, школа, університет.

Success is an important factor in the increase of teacher competence, its implementation as a person, as the professional approach to teaching provides not only the appropriate level of knowledge, but also affects the formation of individual qualities of students. Therefore, the image created by the teacher plays a fundamental role in teaching students, thus, this article shows the implementation of the paradigm of "success" through the prism of pedagogical image. Russian scientist and writer of Ukrainian origin Yevgeny Vodolazkin (1964), based on his own experience of studying in Soviet schools and universities, in the novel "Brisbane" emphasizes the most important qualities that a successful teacher must have. The factors create the image of a teacher who (does not) lead to educational success (a teacher-despot LesiaKirillovna, a teacher-romantic Vira Mykhailivna, favorite teacher of solfeggio Claudia Vasylivna, a teacher and a close friend Olena Markivna, inconspicuous Pavlo Sergeev, a moralist-director of the school, a gossip teacher of social sciences, psychologically stable Katya, nonconformist Ivan Sergienko, experienced professor Besedin, a relative of Lisa). Instead, the peculiarity of the observance of ethical relations in the scientific community among fellow philologists can be traced through the character of Associate Professor Chukin. Through the prism of the image of the protagonist of the work - Glib Yanovsky -, the way of the formation of his pedagogical skill and professional perfection is considered. In particular, the significant influence of the experience of relationships with teachers on the teaching practice of the protagonist has been established. The difference between university and school teaching has a particular importance. It is proved that political ideology (in particular, of the Soviet Union) directly influences teaching practice. Based on opinion polls and the novel «Brisbane», it is highlighted the most necessary professional, individual features and appearance of the teacher to implement successful interaction with students and the paradigm of «success» in a professional manner,

emphasizing the importance of pedagogical qualities needed by modern teachers .

Key words: *E. Vodolazkin , «Brisbane», Glib Yanovsky, an image, a teacher, an educator, a lecturer, a school, a university.*

Вступ / Introduction. Найважливішим фактором формування людської особистості є навколишнє середовище. У контексті освітництва вагома роль відводиться сім'ї (батьки, родичі), школі, університету, роботі (вчителі, викладачі, друзі, знайомі, колеги). Проте чи не менший вплив на становлення самостійного «Я» відіграє держава та її політичні маркери, що своєчасно відбивається у мистецтві, зокрема й у літературі.

В означеному аспекті Євгеній Водолазкін (російський письменник українського походження, 1964 р. н.) у романі «Брісбен» (2018 р.) дає змогу простежити еволюцію становлення особистості педагога за часів радянського періоду, починаючи з учнівства та закінчуючи роботою вчителем в школі.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Показати реалізацію парадигми «успіх» крізь призму педагогічного іміджу на прикладі роману Є. Водолазкіна «Брісбен».

Методи / Methods. Для здійснення поставленої мети наукової роботи, опираючись на аналіз науково-методичної літератури, було використано такі методи: компаративістичний, рецептивний, аналіз, синтез, узагальнення. Як метод дослідження використано соціологічне опитування, проведене С. М. Захаровою, А. А. Пучковим, Л. П. Іноземцевою, О. І. Поповою.

Результати / Results. Хоча сам автор і заперечує автобіографічність даного роману («Брісбен» Водолазкін Євгеній Германович – описание книги), протагоніст – Гліб Яновський – музикант-віртуоз, дублює чимало фактів із життя Євгенія Германовича: народження в Києві та пов'язані з ним дитячі спогади, навчання в школі з поглибленим вивченням української мови, закінчення музичної школи по класу домри, пізніше – гітари, вступ на філологічний факультет (російське відділення), переїзд до Петербурга, одруження, перебування в Німеччині (Е. Водолазкін; Інтерв'ю: Євгеній Водолазкін: «Человек – как печка: долго топится, потом греет других», 2019; Биография. Евгений Водолазкин). Отже, текст, породжений власним життєвим досвідом письменника, постає виразним документом.

Дитинство та шкільні роки, описані в «Брісбені», припадають на 70-ті рр. ХХ ст. – час радянської доби. Євгеній Водолазкін, будучи вихованцем школи тих часів, в одному з інтерв'ю акцентував: «Радянська епоха, на яку припала моя юність, була часом, по суті, аісторичним: нічого не відбувалось. Підручник історії КПСС, зомбаки та мавзолеї – це все здавалось атрибутами вічності. Туга за змінами була настільки великою, що породила ілюзію можливості вирішення всіх проблем силою соціальних змін. Все виглядало дуже просто: змініть соціальний лад – і прийде нове і остаточне щастя» (Інтерв'ю: Лицом к лицу. Евгений Водолазкин : «Каждый роман – это вновь создаваемый мир», 2019). У такий спосіб, духовний розвиток, досвід, знання та вміння письменника, як і Гліба Яновського, пройшли через радянський вишкіл з усіма його позитивними та негативними аспектами, сформувавши індивідуальний творчий шлях і автора, і його героя.

За бажанням Глібового батька-українця – Федора – школа, у якій навчався протагоніст, була українською. Справедливо зазначити, що, хоча російська мова, починаючи з кінця 30-х років ХХ ст., стає обов'язковою і, відповідно, збільшуються години на її вивчення, проте республіки, зокрема й Українська РСР, бачили своїм завданням забезпечувати навчання дітей рідною для них мовою (С. М. Шевченко, 2013). Однак, як пише Водолазкін, російські школи користувалися більшою популярністю, ніж школи національних меншин:

«У той час, як російські школи ломилися від бажаючих в них вчитися (5 паралельних класів по 45 осіб в кожному), в українських панували спокій і камерність. Клас Гліба налічував 24 учня, а паралельних класів не було. У цій школі навчалися діти українських письменників та – оскільки вона перебувала поруч з вокзалом – хлопці з найближчих до Києва сіл. Гліб не належав ні до тих, ні до інших, і його українська обмежувалася окремими словами, почутими від батька» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 27).

У романі Гліб жодного разу так і не заговорив українською, однак реципієнт розуміє, що праця вчителів не залишилась осторонь, бо розумів він мову чудово.

Так, на початку твору з'являється Леся Кирилівна – лиха вчителька російської мови. Недарма автор змальовує її у стані гніву, підкреслюючи авторитарний стиль її викладання через міміку:

«... в хвилину гніву Леся Кирилівна ворушила губами, щось беззвучно вимовляючи. Тобто дещо в таких випадках вона вимовляла і вголос, але озвучене мало в цілому характер благополучний – принаймні, в порівнянні з виразом її обличчя. Загадкою залишалось те, що було позбавлене звуку, і вираз обличчя відповідав, очевидно, йому» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 28).

Вчительці вочевидь бракувало вміння позитивно і правильно налаштувати учнів на роботу, створювати сприятливу атмосферу, підтримувати креативність дитячої уяви – що гарантувало би

неабияку успішність уроку, проте, на думку Гліба, «з усіх безрадісних речей не було в ці роки нічого більш безрадісного, ніж уроки російської мови» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 28). Авторська іронія відмічає належний методичний підхід вчительки до свого предмету, яка вміє зіпсувати навіть цікаве:

«... урок Леся Кирилівна починала з розминки, яка, за рекомендацією методички, включала в себе скоромовки. По суті, це була одна, але дуже сумна скоромовка: «жутко жуку жить на суку». Спочатку ті, хто сиділи в класі, вимовляли її по черзі, потім – хором» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 28).

Дана вправа давала можливість учням навчитись правильно та чітко розмовляти, покращити вимову, але спосіб викладання наводив на дітей жах «деякі плакали, дивлячись, як, стоячи біля столу, їхня вчителька випускала одну «у» за одною і вони безконтрольно (і моторошно) літали по класу» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 28).

Справжні педагоги завжди користувались великою пошаною (у прадавні часи їхню роль виконували жерці), вони ставали взірцями для наслідування, виконуючи свою важливу місію – передавати набуті знання, виявляти талановитих учнів, сприяти їхньому розвитку. Від таких учителів унаслідувалися не лише знання, але й толерантність, вихованість, тактовність, емоційна стійкість, культура мовлення тощо. Леся Кирилівна не надто намагалась дотримуватись саме такої тактики. Випадок з пародіюванням цією вчителькою учнів класу і, зокрема, дівчинки Плачинди у спустілому після уроків класі (який ця учениця випадково підгледіла) засвідчує, що поза межами навчального процесу вчителька, відходячи від належних методик, перетворювалася сама на себе, вдаючись навіть до лайливих слів:

«Леся Кирилівна по черзі сідала на місця різних учнів і, наслідуючи їх, тонкими дитячими голосами давала відповіді на вчительські питання. Щоб поставити ці питання, педагог щоразу поверталася за свій стіл і звідти нарочито брутальним голосом зверталася до чергової жертви. Голос її сам по собі був досить брутальний, так що посилення, строго кажучи, не було потрібне. Найбільше ученицю вразили дві обставини. Перше: відповідаючи в ролі Плачинди, Леся Кирилівна гримасувала, гаряче жестикулювала, і з її писку було зрозуміло, що урок не вивчений. Друге: повернувшись на вчительське місце, Леся Кирилівна обрушила на дівчинку потік добірних матірних лайок. Так, учениці було неприємно, що хтось бачить її так з боку, так, неприємно, що не вивчено урок, але чому, питається, мат, та ще й який мат!» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 29).

Лесі Кирилівні бракувало професійної етики й у спілкуванні з батьками дітей. Приміром, на одному з батьківських зборів вона виголошує: «хлопці ще нічого, а дівчата – дурні» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 53), обґрунтовуючи даний факт невмінням учениць зосереджуватись на уроці, а ще правильно писати власні прізвища. Грубість вчительки до дітей майже злочинна – б'є завжди по найбільшій частині (її порада, зроблена як зауваження на Глібів сміх, «сховати його конячі зуби» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 51). Жорстка вимогливість Лесі Кирилівни, зверхність у ставленні до вихованців, байдужість до їхньої особистості створюють їй вкрай негативний імідж вчителя-тирана (за комунікативною типологією поведінки вчителів, запропонованою американським вченим М. Таленом, а також за моделлю спілкування В. Кан-Каліка та І. Юсупова – вчителька Гліба відповідає типам «генерал» та «монблан» (Моделі спілкування та установка вчителя).

Антиподом Лесі Кирилівни постає викладачка музики – Віра Михайлівна «молода повна дама» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 29). Найбільше хлопчику імпонувала манера її викладання:

«... його маленька долоня в руках Віри Михайлівни була пластиліном: викладач ліпила з неї руку справжнього домриста. Вона надавала його пальцям правильне положення, іноді стріпувала, як би скидаючи з них всі помилки і неточності, і м'яла, м'яла, м'яла. Саме ця частина занять подобалася Глібу найбільше» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 29).

Зовнішньому вигляду Віра Михайлівна приділяла не досить уваги. Приміром, на першому уроці гри на гітарі хлопець-оповідувач зауважує:

«... урок відбувся. І вела його та ж сама Віра Михайлівна – в колишній своїй спідниці, в колишньому жакеті, що почав уже блищати на ліктях. Гліб зрозумів, що чекав оновлення – якщо не Віри Михайлівни в цілому (таке було важко собі уявити), то принаймні її гардеробу» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 88).

Передусім вчительку більше цікавила особистість учня, його самопочуття та професійне зростання. Саме Віра Михайлівна подбала про отримання першої особистої домри Гліба, всіляко клопотала про його повернення в музичну школу, коли учень покинув її. Створивши особливу ауру взаєморозуміння та творчої співпраці, вона сприяла пошуковій власної авторської манери хлопця у створенні нюансів, удосконалювала талант юного домриста і, навіть «приводила на його уроки багатьох старших своїх учнів, щоб показати їм, що таке справжнє тремоло» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 93-94). На нашу думку, наведені фрагменти тексту свідчать про правильний педагогічний підхід. Саме таке ставлення до учня сприяє підвищенню його самооцінки, розвиває майстерність, заохочує до професійного розвитку. У даному разі цінування таланту, одухотворене ставлення до своєї

професії, ліберальний характер комунікації, створення відповідних умов для самовдосконалення дають змогу стверджувати, що Віра Михайлівна була «педагогом-романтиком» (за класифікацією А. В. Юрєвича) (Типологія преподавателей высшей школы).

В аспекті значення вчительського іміджу в романі Є. Водолазкіна знаходимо один виразний приклад – це викладачка сольфеджіо Клавдія Василівна (в розмовах учнів – Клавочка), яка викликала у Гліба особливе почуття любові. Хоча сам предмет майже нікому з учнів не подобався, імідж вчительки вдало це компенсував, тому вдома протагоніст «годинами сидів над підручником з однією лише метою: не вдарити в бруд обличчям перед Клавочкою» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 33). Учні надихали на співпрацю й інші її особистісні якості: професійна майстерність, культура та манера поведінки:

«... поки Клавочка пояснювала тривалості й особливості нотного стану, нічого поганого навіть не приходило в голову. Перші побоювання стали закрадатися, коли вона перейшла до тризвуччя. Повідомила, що тризвучком називається акорд з трьох звуків, розташованих за терціями. Одна лише радість була в цьому – дивитися на Клавоччині тонкі пальці, якими вона показала тризвуччя на фортепіано: до-мі-соль. Потім заспівала ще: до-мі-соль. Голос ніжний, оксамитовий» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 31–32).

Олена Марківна, вчителька з музичної літератури, викликала симпатію протагоніста не так своїми особистісними якостями, як предметом викладання. Новаторське мислення, нетипова зовнішність, певна непоміркваність вчинків, нетрадиційний підхід до викладання неабияк імпонували юним музикантам:

«... усупереч шкільним правилам, вимагала, щоб її називали по імені – Олена, і це було першим пунктом її нерозсудливості. Те, що в радянській музичній школі ходила в джинсах, – другим. Третім – обходилася без сумки, книги і конспекти пов'язувала сірою кудлатою мотузкою. <...>. Обходилася Олена ще без дечого, що по частині нерозсудливості давало, напевно, відразу сотню пунктів, – і вже зовсім в цьому вимірі зашкалювало, коли вона розповідала, що двомісячну вчительську відпустку проводила на Кавказі з хіпі» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 70–71).

Втім, майстер своєї справи, Олена Марківна повністю віддавала себе роботі: додатково водила дітей на концерти у філармонію, не обмежуючись лише сухою книжковою теорією, чи вивчаючи творчість Е. Гріга і «розповівши про п'єсу, вона поставила платівку. Коли звучала Смерть Озі, очі її були повні сліз. Під час танцю Анітри ледь помітно диригувала – самими кінчиками пальців» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 71). Однак, відповідно свого запального характеру і великої любові і пошани до метрів класичної музики, Олена Марківна могла різко відреагувати на погану поведінку в класі. Так, почувши, як хлопці сміються з імені Пер Гюнт, вона боляче смикає Гліба за вухо. Проте після уроку компенсує свій непедагогічний вчинок бесідою: «Не образився? Запитавши, погладила його по підборіддю. <...> Поцілувала його в те вухо, за яке на уроці тягнула: більше не болить?» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 72). Беручи до уваги типологію викладачів психолога А. В. Юрєвича, дана модель поведінки Олени Марківни характеризується за типом «викладач-панібрат» (Типологія преподавателей в высшей школе, 2013).

Вдалою заміною Олени Марківни став непоказний на перший погляд, однак не менш цікавий і талановитий педагог Павло Петрович Сергєєв:

«... зовні він був таким самим непримітним, як його ім'я, – дядечко років п'ятдесяти в немодних окулярах, які криво сиділи. Голос його був тонкий і деренчливий – таким повідомляють про поломку пружини, – але, коли цим самим голосом Павло Петрович починав розповідати про музику, він перетворювався. Ставав вищий, молодший, охайніший, і окуляри на його носі сиділи вже помітно рівніше» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 159).

Вміння заінтригувати аудиторію вдало підбіраною інформацією, суб'єкт-суб'єктна концепція спілкування, високий інтелектуальний потенціал вчителя плідно позначаються на їхніх вихованцях. Так, розповідаючи про поліфонію в музиці, Павло Петрович суттєво скерував майбутні наукові пріоритети протагоніста – в університетські роки Гліб-філолог обрав поліфонію М. Бахтіна за головний концепт своєї наукової роботи.

Особистісне визрівання майбутнього педагога, яким, зокрема, став Гліб, залежить не лише від професійних, індивідуальних особливостей чи рис його зовнішнього вигляду, значну роль відіграють і соціально-історичні події, в яких він перебував за радянських часів свого навчання. Показова у даному ракурсі заувага історика Н. Белової щодо впливу радянських вчителів на навчальний процес, ставати інструментами дороговказу: «Педагоги за радянських часів вважалися не просто носіями знань, які слід було передати підрастаючому поколінню, а й провідниками комуністичної ідеології, на них покладалася відповідальність за виховання нового суспільства» (Н. А. Белова, 2015). У романі «Брісбен» автор не оминає і даний концепт. Реакція вчительки суспільствознавства, яка виявила, що Гліб читав під партою заборонений на той час Закон Божий, була типовою для радянського доби:

«... може, ми і до церкви ходимо, запитала вона Гліба. <...> Наблизившись до нього впритул, поцікавилася: і молимося, і поклони б'ємо? <...> Б'ємо поклони, перепитала. Не ваша справа, огризнувся Гліб. Ось тут ти, Яновський, помиляєшся – моя справа і справа комсомольської організації, якщо, звичайно, ти комсомолец» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 146).

Авторитарний режим, «чистка» соціуму, обов'язкове дотримання директивних партійних наказів суворо дисциплінували суспільство, провокуючи людей – «гвинтиків системи» на доноси та кон'юнктурне сповідання комуністичної доктрини, формуючи новий культурно-історичний тип нації. Логічно, що вчителька суспільствознавства вважала за свій «обов'язок» донести до відома шкільній адміністрації про крамольну знахідку. Директорка школи, відповідно належної ідеології, відразу ніби відреагувала на прецедент, однак, як зазначається у романі,

«обстеживши книгу, директриса подякувала вчительці за пильність, і ця вдячність, як здалося Глібу, була не позбавлена іронії. Про це говорило і «можете йти», недбало кинуте директоркою суспільствознавиці. У Бога літня дама не вірила, але і донощиків не любила. Вона вирішила не ускладнювати Глібу майбутнє, обмежившись роз'яснювальною бесідою» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 147–148).

Отже, поспілкувавшись з родичами Г. Яновського, директорка виявилася нормальною людиною – вона поступилась комуністичною доктриною, спрацювали її власні моральні критерії, учень не постраждав.

У радянському союзі система навчання передбачала обов'язкове здобуття практичних навичок, тому після закінчення освітнього процесу кожному громадянину належало віддати державі борг, відпрацювати три роки за спеціальністю. Відповідно Гліб Яновський після університету працює вчителем російської мови та літератури, однак йому до вподоби стали лише перші місяці роботи:

«Він по-дорослому входив в учительську, брав класний журнал і відправлявся на урок. <...> На нього були спрямовані очі, які не втратили ще дитячої ясності і, мабуть, довірливості. У тому, з якою готовністю <...> діти записували вимовлені ним слова, відчувалася непохитна впевненість у правильності світоустрою, частиною якого був він, Гліб, з його уроками. Від надлишку старанності його учні постійно щось перепитували і уточнювали – йому це подобалося» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 265–266).

Однак з додатковим навантаженням Глібове ставлення до педагогічної роботи змінилось, адже підготовка до уроків – це складний час, який передбачає не лише підбір необхідної інформації та цікавий метод її подачі, педагог повинен враховувати вікові особливості аудиторії і, відповідно, розвивати в собі терплячість, гуманність та стриманість, бути психологічно резистентним. Так, приміром, вивчаючи Ф. Достоевського «Злочин і кара», один з учнів Гліба – Крючков – ставить учителю надто провокаційні питання. На одному з уроків Гліб Федорович, за браком досвіду, порушив професійну етику, зауваживши на весь клас:

«Ти хочеш відстовбурчитися перед дівчатками? <...> Так ось, краще не роби цього за мій рахунок. <...> В кінці уроку зазвичай запитав, чи є питання. Руку знову підняв Крючков. Гліб безпристрасно кивнув. У мене, Гліб Федорович, питання: навіщо мені потрібна російська література? Учитель вийшов з-за столу і повільно попрямував до учня. Клас замовк в очікуванні рукоприкладства. Судячи з усього, на цьому етапі відносин воно вже здавалося всім природним. Підійшовши до Крючкова, Гліб неголосно сказав: тобі російська література не потрібна. Розумовою працею ти, друже, явно займатися не будеш. Станеш кваліфікованим лайночистом, унітази будеш спритно міняти. Голова заповниться зовсім іншим» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 266–267).

Ситуація вибила вчителя із колії й призвела до втрати авторитету та внутрішньої дисгармонії, натомість, і учень Крючков «смертельно на нього образився і перестав з ним вітатися. Правда, і рота на уроках більше не розкривав» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 267). Крайній педагогічний хист мала дружина Гліба – Катя. Після закінчення університету вона влаштувалась вчителькою німецької мови в ту ж саму школу, що й чоловік.

«Сама по собі діяльність Каті подобалася. Подобалися діти, <...> якоюсь мірою колеги і навіть прибиральниці, що зустрічали її загадковим набором звуків – гучних, але доброзичливих. Цим людям приємно було думати, що вони вітаються з вчителькою німецькою мовою. <...>. Про ранковий обмін люб'язностями знала вся школа, і ставлення до Каті ставало від цього тільки кращим. <...>. Крім того, Катя була просто доброю людиною. Це, мабуть, і стало головною причиною того, що колеги не лихословили, прибиральниці віталися, а учні не зривали уроків» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 274–275).

Психологічно стійкій Каті вдалось примирити Гліба з Крючковим, запросивши учня до себе додому: «З тих пір хлопця як підмінили. Коли на уроках російської літератури він першим піднімав руку, ніхто вже не сміявся. Всі знали, що відповідь Крючкова буде найповнішою, хоча, може бути, і трішки довгою» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 277). Як бачимо, за усіх його талантів Глібові бракувало вміння знаходити компромісні рішення у конфліктах з учнями.

Вважаємо, що чималу роль у викладацькій діяльності Гліба відіграв досвід стосунків з його власними викладачами. Беручи за приклад правильну, оригінальну та надихаючу модель поведінки вчителя (Віра Михайлівна, Олена Марківна, Іван Олексійович, Беседін, Павло Петрович, Ліза), Гліб намагався наслідувати їхній педагогічний підхід. У такий спосіб, помітивши різочу зміну в поведінці Крючкова з вищенаведеного епізоду, протагоніст змінився й сам: налагодив відносини з учнями й колегами, сумлінніше ставився до матеріалу, враховуючи вподобання учнів, більш професійно і нестандартно підходив до уроків. Приміром, на одні з вихідних він поїхав з класом на могилу Анни Ахматової в Комарово, де діти по черзі читали її вірші (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 277). Попри змогу краще засвоїти матеріал, вивчити біографію й тонкощі творчості знаної акмеїстки, це активізувало учнівський потенціал.

Цікаво, що у романі «Брісбен» відтворено не лише досвід шкільної освіти радянських часів, але й вишівський. Університетська методика викладання, на відміну від шкільної, у будь-якому разі передбачає інакший формат підготовки фахівців. У той час, як шкільні викладачі прикликані допомагати у формуванні моральних і професійних якостей підліткової молоді, вузівська педагогіка спрямована на потреби професії, удосконалення, поглиблення відповідних знань, ставати дороговказом у світ майбутніх професій. Звідси для студентства головно, щоб викладач вишу передусім відповідав фаховим вимогам. Зрозуміло, що Глібові в університеті було важливо знайти хорошого керівника, «який, на його думку, відповідав би завданням задуманого дослідження» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 208). Отже, лише аспірант Іван Олексійович Сергієнко, маючи «літературне прізвище й ім'я» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 208), а також неабияку ерудицію, здавався відповідним до зацікавлень юного науковця. Проте, не лише зовнішній вигляд, манера поведінки, вміння спілкуватись з молоддю на рівних приваблювали протагоніста. В обох було спільне захоплення, яке ще більше налаштувало на співпрацю: «Іван Олексійович грав на гітарі. Не те щоб був віртуозом, але грав з почуттям і був душею компанії. Грав і співав – Окуджаву, Висоцького, Кіма. У перевірених компаніях – Галича» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 208). У тексті неодноразово підкреслюється й нонконформістська система викладання молодого наставника:

«Глібу подобалося ще й те, що, на відміну від керівників-професорів, Іван Олексійович не дошкуляв його строгим контролем. Зустрічалися вони досить рідко – і не на кафедрі, а в пивній *Бригантина*. Наставник задовольнявся усними повідомленнями підопічного. Слухав уважно, іноді перебивав, перепитував. І завжди давав гарні поради. <...> З одного бару переміщалися в інший, і у Івана Олексійовича не убожіла дотепність, а головне – гаманець, тому що за все платив тільки він. Гліб кілька разів намагався увійти в долю, але Іван Олексійович нагадав йому, що в даному випадку має місце навчальний процес, за який він, як керівник, несе повну (в тому числі фінансову) відповідальність. Це був найрадісніший, але разом з тим і плідний навчальний процес в житті Гліба» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 209, 210, 211).

Втім бунтарський характер аспіранта Сергієнка, богемність, самобутній підхід у навчанні студентів і відверто критичне ставлення до радянської влади зрештою призвели до його звільнення «через порушення викладацької етики» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 225). Натомість Глібовим науковим керівником став 80-річний професор Беседін – інший тип вишівського викладача, цілковита протилежність Івана Олексійовича, відтворений за аналогією з якимось могутнім дубом:

«З кожним прожитим роком минуле все більше уявлялося йому чимось недостовірним і таким, що безпосередньо до нього не відноситься. Єдиною його супутницею була різьблена палиця: вони здавалися створеними одне для одного. Горбисті пальці обмотували її рукоять на манер коренів, роблячи очевидним різочу схожість професора і його тростини – в малюнку, кольорі і матеріалі» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 208).

Професійність і досвідченість викладача виказувалися його віком і психологічною рівноваженістю у роботі зі студентами, проте акцентується й певне професійне виснаження професора:

«Він вважав за краще, щоб Гліб писав роботу, засновану на текстологічних методах, і навіть запропонував йому кілька тем. Гліб, проте, зумів наполягти на своєму. Власне, і наполягати було не потрібно: не бажаючи хвилюватися, Беседін давно вже не вступав в суперечки. Поліфонія так поліфонія, сказав він ласкаво» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 235).

Однак, як особистість, Беседін не втратив висоти: полеміка з доцентом Чукіним на дипломному захисті, допомога із пропискою та пошуком житла для Гліба – такі епізоди свідчать про високі моральні якості керівника, емпатію, любов до науки, об'єктивність, а головно – вміння захистити позицію свого учня.

Стосунки між колегами у науковому середовищі висвітлено у романі саме в аспекті етики. Відомо, що ще, починаючи з часів античності, між педагогами повсякчас точилася запекла конкуренція, позаяк від кількості учнів залежало не лише благополуччя вчителя, але слава й

авторитет його поглядів (Т. Б. Перфилова, 2004). Автор «Брісбену» також не оминає увагою відповідну проблему: так, доцент Чукін, який побудував наукову кар'єру на суперечці з М. Бахтіним, перед студентами намагається іронізувати з тих дослідників (серед них був І. О. Сергієнко), які відстоювали ідею поліфонії в літературі. У такий спосіб викладач намагався створити собі «тіньовий імідж», вважаючи, що подібне захопить учнів підтримувати його погляди і забезпечить подальшу співпрацю з ними.

У романі ми зустрічаємо ще один значущий акцент – спадковість в обранні викладацької діяльності. Так, в аспекті нашої теми, вважаємо цікавим персонажем з-посеред родичів Гліба двоюрідну сестру Лізу – лєнінградську викладачку-філологиню, яка постає в його очах зразковим педагогом, людиною високопрофесійною, широкого кругозору, бездоганної етики. Так, надзвичайно цікавим постає її наратив, що передає оригінальність методичного підходу до теми заняття (лекція із заочниками), «присвяченого розвитку значення слів» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 172). Ототожнюючи «слово» з «людиною», Ліза фактично відштовхується від перших слів Євангелія від Іоанна «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово ...» (Біблія або Книги святого письма Старого й Нового заповіту, с. 112): «Слово, вчила заочників Ліза, як людина: має свою історію і не завжди було таким, яким ми його знаємо зараз» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 172).

Показово, що нею за приклад не випадково береться слово «успіх» (його можна вважати ключовим словом всього роману, у якому йдеться про непросте життя видатного музиканта Гліба на шляху до успіху). Тлумачення Лізою цього слова містить особливе функціональне навантаження, фокусуючи нашу увагу на узагальненій темі романного тексту:

«... слово успіх в давнину мало три основних значення. Першим і найважливішим було значення користь (Ліза написала слово на дошці), перш за все користь духовна. <...> Другим значенням був рух вперед, просування – наприклад, по службі. Нарешті, третє значення слова успіх передається сучасним (і родинним успіху) словом поспішність» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 172).

Викладачка у цій «лекції для заочників» підкреслює, що час завжди вносить певні корективи в семантичне наповнення слова і що воно у звуженому сенсі здатне перетворитися на нову парадигму – «використовуючи однокореневе слово, можна сформулювати це так, що успіх супроводжує того, хто встиг» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 173). Підкреслюється – «яка вже тут духовна користь?» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 173), коли розглядаються сучасні значення цієї парадигми:

«Так, вираз встати з успіхом означало не вдале, а поспішне вставання. Словники сучасної мови в слові успіх виділяють переважно два значення. Перше визначається як позитивний результат, вдале завершення; друге – як суспільне визнання. Ні те, ні інше значення не пов'язане з користю. <...> Два інших давньоруських значення стоять ближче до сучасних значень слова» (Е. Г. Водолазкин, 2019, с. 173).

У такий спосіб цікава своїм інформативним дискурсом пара Лізи у створеній нею атмосфері сприятливості, де був присутній Гліб, викликала у хлопця величезну гордість за сестру, більше того, вплинула на його рішення здобути вищу філологічну освіту в Ленінграді, хоча, насправді, це було відхиленням від шляху успіху його як музиканта зі світовим ім'ям.

Обговорення / Discussion. Окрім того, що в усі часи діяльність педагога мала велике значення – передавати знання, надихати і бути хорошим наставником, ділитись досвідом, розвивати нові вміння та навички учнів, вміти розгледіти їхній потенціал та допомогти його розвинути, значущим також вважається обов'язок працювати над своїм іміджем, відповідати професійним запитам на усіх рівнях. Питанню іміджології та вимог до образу викладача на сьогодні присвячено у світовій науці чимало досліджень з педагогіки (П. Бреда, Л. Брауна, Д. Ягера, О.В. Ярошевич, Ф. О. Кузіна, Л. М. Мітіна, С. М. Захарова, В. М. Шепель, А. А. Калюжний, О. Ю. Панасюк, О. О. Петрова, Л. П. Іноземцева, О. І. Попова та ін.).

У загальних рисах висновок такий: хороший вчитель, майстер своєї справи повинен володіти такими рисами, як доброзичливість, розвинена емпатія, справедливість, урівноваженість, відповідальність, тактовність, почуття гумору, життєрадісність, терплячість, пунктуальність, гуманність, соціальна активність, порядність, гідність, вихованість, дотримання субординації, самовдосконалення, креативність, уміння спілкуватись; вміти цікаво подати учбовий матеріал, мати належну професійну підготовку і вигляд, бути вмілим організатором і виконавцем навчального процесу, експертом у відповідній до свого фаху галузі знань, здатним до самовдосконалення, розвитку творчого потенціалу; мати сміливість, готовність до ризику, ентузіазм, наполегливість, допитливість, психологічну гнучкість й, водночас, стійкість переконань, бути вимогливою, витриманою особистістю (В. Ярошевич, 2015; С. Захарова, 2015; С. Тимків, 2014; Г. М'ясоїд, 2015; Г. Загоруй ; Л. Колесникова, 2011; Н. Мирончук, 2015; В. Кувачов, Т. Чорна, В. Мітков, 2019; О. Внукова, 2016).

Досить велика увага у розвідках вчених надається зовнішньому вигляді викладача, його манері поведінки (досліджуються міміка, жести, одяг, тембр голосу тощо), позаяк це перше, що сприймають учні (В. Ярошевич, 2015; С. Захарова, 2015; С. Тимків, 2014; А. Пучков, 2012; Л. Иноземцева, 2011; Е. Ларина, 2013; В. Кувачов, Т. Чорна, В. Мітков, 2019). Соціологічні опитування дають змогу констатувати, що учні / студенти створюють власні критерії до образу педагогів, серед яких найбільше цінуються зовнішність, професійні (досконале знання свого предмету, володіння ораторським мистецтвом, постійність у судження, вимогливість, інтелігентність, творчий і психологічний підходи, доступність викладу матеріалу) й особистісні (доброзичливість, справедливість, комунікабельність, толерантність, стриманість, увічливість, вихованість, дисциплінованість, бажання працювати та викладати, об'єктивність, готовність допомагати, оптимізм, людяність, інтелігентність, терплячість, цілеспрямованість, самокритичність, демократичність, відповідальність) якості (А. Пучков, 2012; Л. Иноземцева, 2011; Е. Ларина, 2013; О. Попова, 2011; Л. Позина, 2011; В. Кувачов, Т. Чорна, В. Мітков, 2019). В романі Водозазкіна «Брісбен» усі ці показники промальовуються дуже виразно, реципієнт має можливість простежити відповідний процес створення комунікації між вчителем і учнем через імідж педагога.

Висновки / Conclusions. Таким чином, розглянувши роман Є. Водозазкіна «Брісбен» передусім з позицій педагогічної науки (хоча автор, звичайно, не на це розраховував!), ми маємо надзвичайно промовистий літературний приклад того, що вузівська та шкільна методики викладання мають чималі розбіжності, проте особистість вчителя як така постає сталим спільним концептом, позаяк відіграє найпершу роль у формуванні особистості. Навіть імідж педагога може впливати не лише на успішність учнів, а й на базове формування їхньої індивідуальності, на їхній майбутній шлях.

Виконуючи транзитивну функцію провідника між минулим і сучасним, педагог водночас виступає заручником соціально-політичних подій свого часу, як це яскраво демонструє і текст Водозазкіна стосовно педагогіки радянських часів. У наш час цінуються дещо інші педагогічні якості, ніж епохою раніше: гнучкість та мобільність методики, скоріше фахова, ніж інтуїтивна опора на здобутки психологічної науки, володіння інформаційними технологіями, вміння бути хорошим модератором тощо. У цілому, гарантими педагогічної успішності, виходячи з розглянутого тексту, постають такі незмінні маркери, як високий рівень професійних якостей, увага до вихованців, позиція наставника у соціумі з усвідомленим ставленням до відповідних вимог часу.

Список використаних джерел і літератури:

- «Брисбен» Водозазкін Евгений Германович – описание книги (б.д.). Retrieved from: <https://ast.ru/book/brisben-839240/>. [in Russian]
- Водозазкін, Е. Г. (2019). *Брисбен: роман*. Москва. [in Russian]
- Евгений Водозазкін (б.д.). Retrieved from: <https://24smi.org/celebrity/59135-evgenii-vodolazkin.html>. [in Russian]
- Интервью: Евгений Водозазкін: «Человек – как печка: долго топится, потом греет других». (2019). Retrieved from: <https://teletype.in/@vodolazkin/evgenij-vodolazkin-chelovek-kak-pechka-dolgo-topitsya-potom-greet-drugix>. [in Russian]
- Биография. Евгений Водозазкін (б.д.). Retrieved from: <https://evgenyvodolazkin.ru/biografiva/>. [in Russian]
- Интервью: Лицом к лицу. Евгений Водозазкін: «Каждый роман – это вновь создаваемый мир». (2019). *Юность*, 8 (763), 120–124. [in Russian]
- Рыбаков, С. Ю. (2014). Духовные процессы и тенденции в системе советского образования в период 30-90-х гг. XX столетия. *Теория и практика общественного развития*, 13, 79–84. [in Russian]
- Шевченко, С. М. (2013). Стан розвитку російських шкіл в УРСР (кінець 30-х – 40-ві рр. XX ст.). *Психолого-педагогічні науки*, 5, 126–131.
- Ярошевич, О. В. (2015). Имидж преподавателя как составляющая качества системы геометрической подготовки студентов. *Инновационные технологии в инженерной графике: проблемы и перспективы: сборник трудов междунар. науч.-практ. конф.* (с. 140–149). Новосибирск. [in Russian]
- Захарова, С. М. (2016). Имидж педагога как составляющая профессиональной компетентности. *Молодой ученый*, 5.1, 16–18. [in Russian]
- Тимків, І. С. (2014). Вимоги до особи викладача в сучасному освітньому просторі. *Архів клінічної медицини*, 1, 109–111. [in Ukrainian]
- Пучков, А. А. (2012). Идеальный образ преподавателя: социологический опрос. *Высшее образование в России*, 6, 130–133. [in Russian]
- Иноземцева, Л. П. (2011). Имидж преподавателя как составляющая его профессиональной личности. *Вестник Челябинского государственного университета*, 24, 231–232. [in Russian]
- Ларина, Е. Н. (2013). Изучение представлений студентов о профессионально важных качествах как «идеального» и «реального» преподавателя. *Концепт*, 11 (ноябрь), 86–90. [in Russian]
- Попова, О. И. (2011). Имидж преподавателя вуза: проблема самореализации в образовательном взаимодействии. *Педагогическое образование в России*, 4, 224–232. [in Russian]
- М'ясоїд, Г. І. (2015). Сучасні вимоги до викладача вищої школи: огляд тенденцій світової педагогічної

практики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3, 107–113. [in Ukrainian]

Загоруй, Г. В. (2010). Професіограма викладача вищої школи та шляхи її реалізації (реферат). Retrieved from:

[https://www.psych.kiev.ua/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8_%D1%97%D1%97_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_\(%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B9_%D0%93.%D0%92.\)](https://www.psych.kiev.ua/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8_%D1%97%D1%97_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_(%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B9_%D0%93.%D0%92.)). [in Ukrainian]

Колесникова, Л. Н. (2011). Профессиональный имидж преподавателя. *Ученые записки*, 209–215. [in Russian]

Позина, Л. Т. (2011). Современный образ преподавателя высшей школы. *Записки горного института*, 193, 139–142. [in Russian]

Мирончук, Н. М. (2015). Кваліфікаційні вимоги до викладачів вищих навчальних закладів як основа змісту освітньо-професійних програм підготовки фахівців. *Проблеми освіти*, 82, 172–176. [in Ukrainian]

Белова, Н. А. (2015). *Повседневная жизнь учителей*. Москва. [in Russian]

Типология преподавателей в высшей школе. (2013). Retrieved from: http://fevt.ru/load/pedagogika/tipologii_prepodavatelei/119-1-0-1491. [in Russian]

Моделі спілкування та установка вчителя (б.д.). Retrieved from: <http://studentam.net.ua/content/view/3435/97/>. [in Ukrainian]

Перфилова, Т. Б. (2004). «Странствующие» софисты в культурном пространстве провинции (на примере биографии Либания. *Известия Российского гос. педагогического университета им. А. И. Герцена. Общественные и гуманитарные науки*, 4, 7–15. [in Russian]

Кувачов, В. П., Чорна, Т. С., & Мітков, В. Б. (2019). Імідж викладача, як фактор мотивації студентів. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти*, 22, 216–225. [in Ukrainian]

Федірчик, Т. (2009). Саморозвиток викладача як складова науково-методичної системи розвитку його педагогічного професіоналізму. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 729, 137–144. [in Ukrainian]

Внукова, О. М. (2016). Позитивний імідж викладача як показник його педагогічної майстерності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*, 36, 15–21. [in Ukrainian]

Біблія або Книги святого письма Старого й Нового заповіту. (1991). *Свята Євангелія від Івана. Українське біблійне товариство*. [in Ukrainian]

References:

«Brisbenn» *Vodolazkin Yevgenij Germanovich – opisaniye knig* (b.d.). Retrieved from: <https://ast.ru/book/brisben-839240/>. [in Russian]

Vodolazkin, E. G. (2019). *Brisben: roman*. Moskva. [in Russian]

Yevgenij Vodolazkin (b.d.). Retrieved from: <https://24smi.org/celebrity/59135-evgenii-vodolazkin.html>. [in Russian]

Intervyyu: Yevgenij Vodolazkin: «Chelovek – kak pechka: dolgo topica, potom greet drugix». (2019). Retrieved from: <https://teletype.in/@vodolazkin/evgenij-vodolazkin-chelovek-kak-pechka-dolgo-topitsya-potom-greet-drugix>. [in Russian]

Biografiya. Yevgenij Vodolazkin (b.d.). Retrieved from: <https://evgenyvodolazkin.ru/biografiya/>. [in Russian]

Intervyyu: Licom k licu. *Yevgenij Vodolazkin: «Kazhdyj roman – e'to vnov' sozdavae'myj mir».* (2019). *Yunos't*, 8 (763), 120–124. [in Russian]

Ry'bakov, S. Yu. (2014). Duxovny'e processy' i tendencii v sisteme sovetskogo obrazovaniya v period 30-90-x gg. XX stoletiya. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, 13, 79–84. [in Russian]

Shevchenko, S. M. (2013). Stan rozvytku rosiiskykh shkil v URSR (kinets 30-kh – 40-vi rr. XX st.). *Psykholoho-pedahohichni nauky*, 5, 126–131.

Yaroshevych, O. V. (2015). Imidzh prepodavatelya kak sostavlyayushchaya kachestva sistemy' geometrograficheskoy podgotovki studentov. *Innovacionny'e texnologii v inzhenernoj grafike: problemy' i perspektivy'*: sbornik trudov mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (s. 140–149). Novosibirsk. [in Russian]

Zaxarova, S. M. (2016). Imidzh pedagoga kak sostavlyayushchaya professional'noj kompetentnosti. *Molodoj uchenyj*, 5.1, 16–18. [in Russian]

Тymkiv, I. S. (2014). Vymohy do osoby vykladacha v suchasnomu osvithnomu prostori. *Arkhiv klinichnoi medytsyny*, 1, 109–111. [in Ukrainian]

Puchkov, A. A. (2012). Ideal'nyj obraz prepodavatelya: sociologicheskij opros. *Vy'sshee obrazovanie v Rossii*, 6, 130–133. [in Russian]

Inozemceva, L. P. (2011). Imidzh prepodavatelya kak sostavlyayushchaya ego professional'noj lichnosti. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 24, 231–232. [in Russian]

Larina, E. N. (2013). Izuchenie predstavlenij studentov o professionalno vazhny'x kachestv kak «ideal'nogo» i «real'nogo» prepodavatelya. *Koncept*, 11 (noyabr), 86–90. [in Russian]

Popova, O. Y. (2011). Imidzh prepodavatelya vuza: problema samorealizacii v obrazovatel'nom vzaimodejstvii. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii*, 4, 224–232. [in Russian]

Miasoid, H. I. (2015). Suchasni vymohy do vykladacha vyshchoi shkoly: ohliad tendentsii svitovoi pedahohichnoi praktyky. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 3, 107–113. [in Ukrainian]

Zahorui, H. V. (2010). *Profesiohrama vykladacha vyshchoi shkoly ta shliakhy yii realizatsii* (referat).

- Retrieved from: [https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8_%D1%97%D1%97_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_\(%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B9_%D0%93.%D0%92.\)](https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8_%D1%97%D1%97_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_(%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B9_%D0%93.%D0%92.)). [in Ukrainian]
- Kolesnikova, L. N.** (2011). Professionalnyj imidzh prepodavatelya. *Uchenye zapiski*, 209–215. [in Russian]
- Pozina, L. T.** (2011). Sovremennyj obraz prepodavatelya vy'sshej shkoly. *Zapiski gornogo instituta*, 193, 139–142. [in Russian]
- Myronchuk, N. M.** (2015). Kvalifikatsiini vymohy do vykladachiv vyshchych navchalnykh zakladiv yak osnova zmistu osvitho-profesiinykh prohram pidhotovky fakhivtsiv. *Problemy osvity*, 82, 172–176. [in Ukrainian]
- Belova, N. A.** (2015). *Povsednevnyaya zhyzn' uchitelej*. Moskva. [in Russian]
- Tipologiya prepodavatelej v vy'sshej shkole.* (2013). Retrieved from: http://fevt.ru/load/pedagogika/tipologii_prepodavatelei/119-1-0-1491. [in Russian]
- Modeli spilkuвання ta ustanovka uchytelia* (b.d.). Retrieved from: <http://studentam.net.ua/content/view/3435/97/>. [in Ukrainian]
- Perfilova, T. B.** (2004). «Stranstvuyushchie» sofisty v kul'turnom prostranstve provintcii (na primere biografii Libaniy. *Izvestiya Rossiskogo gos. pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena. Obshchestvenny'e i gumanitarny'e nauki*, 4, 7–15. [in Russian]
- Kuvachov, V. P., Chorna, T. S., & Mitkov, V. B.** (2019). Imidzh vykladacha, yak faktor motyvatsii studentiv. *Udoskonalennia osvitho-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity*, 22, 216–225. [in Ukrainian]
- Fedirchuk, T.** (2009). Samorozvytok vykladacha yak skladova naukovo-metodychnoi systemy rozvytku yoho pedahohichnoho profesionalizmu. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 729, 137–144. [in Ukrainian]
- Vnukhova, O. M.** (2016). Pozytyvnyi imidzh vykladacha yak pokaznyk yoho pedahohichnoi maisternosti. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*, 36, 15–21. [in Ukrainian]
- Bibliia abo Knyhy sviatoho pysma Staroho y Novoho zapovitu. (1991). *Sviata Yevanheliia vid Ivana. Ukrainske bibliine tovarystvo*. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «06» травня 2021 р.
Стаття прийнята до друку: «17» червня 2021 р.

Калинич Катерина – аспірантка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Kalynych Kateryna – postgraduate student of Yuri Fedkovich Chernivtsi National University

Цитуйте цю статтю як:

Калинич, К. (2021). Художній текст як ілюстративне джерело значення парадигми «успіх» у педагогіці: роман Є. Водолазкіна «Брісбен». *Педагогічний дискурс*, 30, 83–92. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.11](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.11).

Cite this article as:

Kalynych, K. (2021). Literary Text as an Illustrative Source of Meaning of Paradigms of «Success» in Pedagogy: E. Vodolazkin's Novel «Brisbane». *Pedagogical Discourse*, 30, 83–92. [doi: 10.31475/ped.dys.2021.30.11](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.11).

АВТОРИ ВИПУСКУ

Бабенко Олена – доцент кафедри хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

Базелюк Наталія – старший науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук

Буга Світлана – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Галус Олександр – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Галус Олена – доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

Данильченко Олена – доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат географічних наук

Долинська Олеся – доцент кафедри туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філософії

Зайцев Ігор – доцент кафедри тактики та загальновійськових дисциплін Військової академії (м. Одеса)

Калинич Катерина – аспірантка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Корбут Оксана – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Косович Ольга – завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор філологічних наук, професор

Лавриш Юліана – завідувач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», доктор педагогічних наук, доцент

Мармаза Олександра – професор кафедри наукових основ управління Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, кандидат педагогічних наук, професор

Регейло Ірина – головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Степанов Олександр – доцент кафедри ветеринарного акушерства, внутрішньої патології та хірургії Подільського державного аграрно-технічного університету, кандидат ветеринарних наук, доцент

Федорчук Ольга – доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат педагогічних наук, доцент

Харченко Юлія – доцент кафедри хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат хімічних наук

AUTHORS OF THE ISSUE

Babenko Olena – Assistant Professor of Chemistry and Methods of Teaching Chemistry of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Bazeliuk Nataliia – Senior Researcher of the Department for Universities' Research Activities of Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Candidate of Pedagogical Sciences

Buha Svitlana – Lecturer of the Department of English for Technical Purposes № 2 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Danylchenko Olena – Assistant Professor of General and Regional Geography of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Candidate of Geographical Sciences

Dolynska Olesia – Associate Professor of the Department of Tourism, Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Philosophy

Fedorchuk Olha – Assistant Professor of the Department of Mathematics, Statistics and Information Technologies of Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Halus Oleksandr – Pro-rector for Research of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Halus Olena – Associate Professor of Constitutional, Administrative and Financial Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Kalynych Kateryna – postgraduate student of Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

Kharchenko Yuliia – Assistant Professor of Chemistry and Methods of Teaching Chemistry of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Candidate of Chemical Sciences

Korbut Oksana – Senior Lecturer of the Department of English for Technical Purposes № 2 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Kosovych Olga – Head of the Department of Romano-Germanic Philology of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Doctor of Philological Sciences, Professor

Lavrysh Yuliana – Head of the Department of English for Technical Purposes № 2 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Marmaza Oleksandra – Professor of the Department of Scientific Fundamentals of Management of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Reheilo Iryna – Chief Researcher of the Department for Universities' Research Activities of Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher

Stepanov Oleksandr – Assistant Professor of the Department of Veterinary Obstetrics, Internal Pathology and Surgery of State Agrarian and Engineering University of Podilya, Candidate of Veterinary Sciences, Associate Professor

Zaitsev Ihor – Assistant Professor of the Department of Tactics and General Military Disciplines of Military Academy (city of Odesa)

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Педагогічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 30
Видається двічі на рік
Засновано в 2007 році

Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький, 2021. Вип. 30. 94 с.

ISSN 2309-9127 (Друкована версія)
ISSN 2313-8769 (Online)

Комп'ютерний набір та упорядкування: Кришук Б.
Літературні редактори: Нікітова І., Нагорний Я. (англійська мова)
Художнє оформлення: Ільїнський С.

*За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Підписано до друку 23.06.2021 р. Здано до друку 23.06.2021 р.
Формат 60 x 84/8. Гарнітура Century Schoolbook. Умовн.друк.арк. 9,87.
Друк офсетний. Тираж 100 прим. Зам.№ 23/06-1.

Адреса редколегії:

29013 м.Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.
тел. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

SCIENTIFIC EDITION

Pedagogical Discourse

Collection of Scientific Papers

Issue 30
Published semi-yearly
Founded in 2007

Pedagogical Discourse: Collection of Scientific Papers. Khmelnytskyi, 2021.
Issue 30. 94 p.

ISSN 2309-9127 (Print)
ISSN 2313-8769 (Online)

Typesetting services and formation: *Kryshchuk B.*
Literary editors: *Nikitova I., Nahornyi Ya. (English)*
Artistic finish: *Ilinskyi S.*

The authors are responsible for reliability of facts, names, dates, references on literary sources etc. Editorial board doesn't always share their views.

Passed for printing 23.06.2021. Submitted for publication 23.06.2021.
Format 60 x 84/8. Typeface Century Schoolbook. Conventional printed sheet 9,87
Offset printing. Circulation 100 numbers. Order № 23/06-1.

Adress of the editorial board:
29013 Khmelnytskyi, Proskurivskoho Pidpillia St., 139,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, scientific department.
tel. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net